OSMANLI ÂDET, MERASİM ve TABİRLERİ

ÂDÂT VE MERÂSİM-İ KADÎME, TABÎRÂT VE MUÂMELÂT-I KAVMİYYE-İ OSMÂNİYYE

Abdülaziz Bey

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Kâzım Arısan
Duygu Arısan Günay

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1898
KÜLTÜR SERİSİ: 1043

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-428-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995
Ötüken Neşriyat'ta **1. Basım, 2023**

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Dizin Editörü: Merve Nur Tunç

Son Okuma: Mehmet Bilal Yamak

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: GNG Tanıtım

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı ve Cilt: VİZYON BASIMEVİ KAĞITÇILIK
MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No:1/Z
Beylikdüzü/İSTANBUL Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika No: 52098

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Kâzım Arısan: 1909 yılında Ispartа'da doğdu. Askeri Tıbbiye'yi 1935'te bitirerek askeri hekim oldu. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde Kadın ve Doğum Hastalıkları ihtisası yaptı. 1946'da doçent oldu. 1949'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde göreve başladı. 1964'te profesör oldu. 1980'de emekliye ayrıldığında klinik direktörlüğü görevini yapıyordu. 1994 yılında vefat etti.
Başlıca Eserleri: *Propedötik*, 1953 (N. Erez ve E. Yenen ile); *Doğum Bilgisi,* 1955 (N. Erez ve E. Yenen ile); *Doğum ve Jinekoloji'de Su ve Elektrolit Metabolizması Bozuklukları,* 1961; *Jinekoloji*, 1964 (E. Yenen ve S. Mostar ile); *Öğrenci Hareketlerinin Bilimsel Yönden Araştırılması*, 1970 (H. Altuğ, Ö. Köknel, N. Saran ile); *Kadın-Doğum Kliniği Tarihi*, 1973 (F. İnanç ile); "Canlılarda Nüfus Planlaması", *Sosyal Sorunlar ve Eğitimle İlgili Konferanslar*, 1974: 28-35; *Doğum Bilgisi*, 1978, 1984, 1989; *Kadın Hastalıkları*, 1983, 1986, 1991; "Doğum Yardımının Dünü, Bugünü ve Bizde Ev-Saray Doğumlarıyla İlgili Gelenekler", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası 43, Supplementum* 85, 1980: 1-76. "Doğum ve Kadın Hastalıklarının Türk Tababet Tarihindeki Yeri, Anadolu'da Doğumla İlgili Tıbbi Folklor", *I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi İTÜ 14-18 Eylül 1981*: 149-211; "The Great Turkish Physician Sherafeddin Sabunjuoğlu of Amasya (787 A. H./1395 A. D.)" *International Conference on Science in Islamic Polity*, İslamabad 1983: 89-99; "Osmanlılar Dönemi'nde Ebeler", *Dünyada ve Türkiye'de Tıp Dallarında 1850 Yılından Sonraki İlerlemelerin Tarihçesi*, ed. Ekrem Kadri Unat, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları 4, İstanbul, 1988: 10-18; *Propedötik: Kadın-Doğum*, 1993, 1997.
Hekimliği yanında suluboya resim sanatçısı olarak da ün yapmıştır. Üyesi olduğu Türkiye Sulu Boya Ressamları Grubu'nun sergilerine katılmış, ayrıca yedi kişisel sergi açmış, 1968'de Washington'da düzenlenen doktor ressamlar yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır. Resimlerinin önemli bir bölümü son yıllarda yayınlanmıştır. (*Doktor-Ressam, Kâzım Arısan*, İstanbul, Turing Yayınları, 2018.)

Duygu Arısan Günay: 1943'te Ankara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Bölümü'nü bitirdi. 1967-68 yıllarında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde; 1970-75'te İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Projesi ve ODTÜ Keban Projesi'nde; 1975-84'te ODTÜ Tarihi Eserleri Kurtarma, Değerlendirme, Araştırma Merkezi'nde editör olarak görev yaptı; Avrupa Konseyi 18. Sanat Sergisi'nde; 1985-88 yıllarında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nde, 1988-91 arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yeni Teşhir ve Tanzim Projesi'nde araştırmacı olarak çalıştı; 1991'den 2008'e kadar asli görev yeri olan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'nda çalışmalarını sürdürdü.
1964-66, 1968'de İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması ile Çayönü, Urfa Söğüt Tarlası ve Biriz Mezarlığı kazıları, 1967 Boğazköy, 1972 Keban Projesi Yeniköy Höyüğü kazılarına katıldı.
Yayınları: (Tamamlayan ve yayına hazırlayan olarak). Koşay, H. Z. *Pulur: Etnografya ve Folklor Araştırmaları*, 1977; *Keban Baraj Gölü Yöresi Halkbilim Araştırmaları*, 1980. R. Whallon ile: "Araştırma Bölgesinde Daha Önce Yapılmış İncelemeler ve Geziler", *İstanbul-Chicago Üniversiteleri Karma Projesi: Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I*, 1980:83-98; E. Uzunoğlu, Ç. Girgin, S. Baykan ile: "Tarihöncesi, Hitit", *Anadolu Medeniyetleri I: Hitit, İlk Demir Çağı*, 1983; "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nden Schliemann'ın Bir Mektubu", *Karatepe'deki Işık: Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, G. Arsebük, M. Mellink, W. Schirmer (yay. haz.), İstanbul, Ege Yayınları, 1998, s. 55-70.

YAYINA HAZIRLAYANLARIN ÖN SÖZÜ

Abdülaziz ibn Cemaleddin'in Âdât ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye (Eski Osmanlı Âdetleri, Merasimleri, Tabirleri ve Davranışları) adını verdiği notları, eski yazıyla ve gününün dilinde 14 defterlik bir müsvedde el yazması olarak elimize ulaşmıştır. Eserde son dönem Osmanlı toplumunun günlük ve törensel yaşamı, gelenek ve görenekleri, inançları, çeşitli davranış biçimleri, giyim kuşamı, evleri ve bahçeleri, seyirlik oyunları kapsamlı bir biçimde incelenmiş, eğitim, sağlık gibi konular da ele alınmış, ekonomi ve sanatına değinilmiş, eski terimlere, deyim ve benzeri kalıplaşmış sözlere geniş yer verilmiştir. Bu konularla ilgili tüm ayrıntılar daha eski bilgiler de katılarak yaşanıldığı zamanda ve yazarın üstün gözlem yeteneğiyle kaleme alınmıştır. Osmanlının son dönemine ait ve belirttiğimiz konularda bu denli ayrıntıları içeren birinci elden kaynakların ne kadar az olduğu göz önüne alınacak olursa, eserin -özellikle Türk halkbilimi için- nasıl bir boşluğu dolduracağı daha iyi anlaşılır.

Eserin yazıldığı dönem

Doğumu 1850, ölümü 1918 olan yazar şu padişahların saltanatını yaşamıştır: Abdülmecid (1839-1861) zamanında yazar 1-11 yaşlarında; Abdülaziz (1861-1876) zamanında 11-26 yaşlarında; V. Murad (1876) zamanında 26 yaşlarında; II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında 26-59 yaşlarında; Mehmed Reşad (1909-1918) zamanında 59-68 yaşlarındadır. Dolayısıyla yazarın en çok son iki padişah dönemini çok iyi hatırladığını, daha önceki dönemler hakkında da daha yaşlılardan bilgi edindiğini söyleyebiliriz.

Yazarın hazırladığı müsveddenin hangi tarihte ele alındığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak notlarda geçen "Yüz yıldır odanın kapıya karşı gelen duvarına sedir, diğer duvarlarının önüne kanepe ve koltuk konmakta. Bu değişiklik II. Mahmud [1808-1839] tahta çıktıktan biraz sonra olur" ifadesinden bu notları 1910'lu yıllarda kaleme aldığını varsayabiliriz. Ayrıca yazar ön sözünde "Türk Ocağı, Türk Yurdu, Türk Derneği adıyla kurulacak yerlerde..." demekle bu kurumların henüz kurulmakta olduğunu belirtmektedir. Türk Ocağı 1912 yılında çalışmaya başlamış ve görüşlerini *Türk Yurdu* dergisinde yansıtmıştır. O zaman yazarın eserini bu yıllarda tamamladığını söyleyebiliriz. Bunun dışında yaşadığı zamana işaret olabilecek bir cümleye rastlanmamıştır. Bütün gözlemler kendini ve zamanı soyutlayarak verilmiştir. En çok kullandığı "evail-i asırda" (yüzyılın başında) sözcükleriyle verdiği bilgileri Hicri 1300 yılının başlarına (M. 1883) ait olarak kabul etmek doğru olur. Kendisi o zamanlar 33 yaşlarındadır.

Dönemin diğer tanıkları

Yaşadıklarını, gördüklerini ayrıntılara girerek anlatırken yazar, kendi zamanından önceye ait, duyduğu ya da okuduğu bazı bilgileri de yer yer eklemiştir. Örneğin nakkaşları anlatırken 16. yüzyıla kadar geri gitmekte, o zamanın nakkaş adlarını vermektedir. Ancak bunları yazarken çoğu kez kendi görmüş, yaşamış gibi bir ifade kullanmakta, herhangi bir kaynak belirtmemektedir. Nakkaş adları gibi örneğin müzisyen, köçek ve köçek kolları adlarıyla bunları sayarken izlediği sıranın Evliya Çelebi ile hemen hemen aynı olması, yararlandığı kaynaklardan birinin Evliya Çelebi Seyahatnamesi olduğunu gösterir. Sadece metnin bir yerinde, adlarını vermemekle birlikte kendinden önce yazılmış bazı risalelerden yararlandığını söylemektedir.

Aynı anlatım biçimi Balıkhane Nazırı olarak anılan Ali Rıza Bey'in yazılarında da izlenmektedir. Ali Rıza Bey (1845?-1926) de 19. yüzyıl ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başı İstanbul'unu yansıtan yazılarında[1] Abdülaziz Bey gibi kendisi yaşamış ve tanık olmuşçasına daha eskiye ait bilgilere yer vermiştir. Her iki yazarın ele aldıkları konular, aktardıkları bilgiler zaman zaman büyük benzerlikler gösterir. Metinde bu noktalara altyazılarda dikkat çekilmiştir. Belki bu konularda her ikisi de ortak bazı kaynakları kullanmış olabilirler. Abdülaziz Bey'le aynı kuşaktan olan bir başka yazar da Leyla Saz'dır (1850-1936).[2] Ömrünün büyük bir bölümü padişah ve sultan saraylarında geçen, yazarlığı yanı sıra şair, besteci ve müzisyen olan Leyla Saz, anılarında ağırlıklı olarak saray çevresini ve haremi konu almış olmakla beraber saray dışına da çıkarak 19. yüzyılda kadının hayatına değinirken konakları, yalıları, evleri, Osmanlı toplum hayatıyla ilgili çeşitli gelenek ve görenekleri de anlatmıştır. Böylece Abdülaziz Bey'le birçok ortak konuya girmiş, tanıklıklarındaki benzerlikler ya da değişik yönler tarafımızdan yeri geldikçe yine altyazılarda belirtilmiştir.

Abdülaziz Bey'in ele aldığı konularla ilgili ulaşılabilen belli başlı kaynaklar daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuya yardımcı olmak amacıyla altyazılarda verilmiştir. Ancak pek çok konu ayrı uzmanlık dallarını ilgilendirdiğinden her konu hakkında kaynak taraması yapılmamış, ayrıca bu çaba da amaçlanmamıştır.

Editör olarak neler yaptık

Başlıca amacımız eseri sadeleştirerek günümüz yazısına kazandırmaktı. Ancak eser müsvedde halinde elimize geçtiğinden bir editör gibi davranmak zorunda kaldık. Editör olarak esere yaptığımız müdahaleler aşağıdadır:

Yazarın bu zengin içerikli çalışmasını kaleme alırken kent monografisi kalıpları içinde halkbilim konularına oldukça uygun bir sıradüzeni izlemesi dikkat çekicidir. Biz de yayına hazırlarken bu sıralamaya büyük ölçüde uyduk; ancak çok sayıda başlıkları 17 ana başlık altında topladık. Bazı konuları ise daha iyi anlaşılması için alt başlıklara böldük.

---

[1] Ali Rıza Bey bu yazılarını "On Üçüncü Asr-ı Hicride İstanbul" başlığı altında 1921-1922 yıllarında aralıklarla *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazetelerinde eski harflerle yayınlamıştır (1921'de Abdülaziz Bey artık hayatta değildir). Bu yazıların bir bölümü Niyazi Ahmed Banoğlu tarafından sadeleştirilerek *Bir Zamanlar İstanbul* adıyla Tercüman 1001 Temel Eser dizisinde kitap olarak çıkmıştır.

[2] Leyla Saz'ın anıları 1921-1922 yılları arasında *Vakit* ve *İleri* gazetelerinde yayınlanmıştır. Fransızca, Almanca ve Çekçeye çevrilen bu anılar, Sadi Borak tarafından düzenlenerek *Harem'in İç Yüzü* adı altında Milliyet Yayınları arasında 1975'te çıkmıştır.

Yazarın kendisi tarafından verilen konu başlıklarını korumakla birlikte çok uzun, birkaç satır tutan başlıkları kısalttık, gerektiğinde uzun başlık cümlelerini konuların giriş paragraflarına aktardık.

Bazı bölümlerde art arda gelişigüzel sıralanmış, mantıklı bir akışı olmayan bilgileri, paragraf veya cümleleri öne arkaya alarak yeniden düzenledik.

Defterlerde yazılı olanlar dışında ayrı ayrı yapraklara, küçücük kâğıtlara yazılı notları da uygun yerlere yerleştirdik, hepsini değerlendirmeye çalıştık.

İki kez ele alınıp ayrı ayrı yerlerde verilmiş bilgileri karşılaştırıp birleştirdik; yazılış zamanına göre farklı ve bazen çelişkili olan bilgileri ise altyazılarda belirttik.

Konuların zenginliği nedeniyle aynı türden bilgilerin başka başka bölümlerde yer alması dolayısıyla metin içinde göndermeler yaparak bu bilgilere okuyucunun kolay ulaşmasına ve birleştirmesine çalıştık.

Yazarın kendisi çok az açıklama notu kullanmış; bunları "yazarın notu" ifadesiyle belirttik. Bunun dışındaki bütün altyazılar bize aittir. Bunların sayısı çok fazla olduğundan her birine "yayına hazırlayanın notu" ibaresi konulmamış, ancak yazarın notuna bir ilave yapıldığında "yay. haz. notu" kısaltması kullanılmıştır.

Eserin daha yararlı ve kolay kullanılabilir olması için terim ve deyimlerle, kimi sözcüklerin yer aldığı bir sözlük hazırladık.

Eserle birlikte bize ulaşan 60 kadar kartpostalın çoğu bilinen resimler olduğundan basılmasından vazgeçildi.

Yazarın çalışma biçimi

Eserinde anlattığı İstanbul yaşamı, ağırlıklı olarak, kendisinin de üyesi olduğu Osmanlı yüksek tabakasının günlük ve törensel yaşamıdır. Konak ve yalılardaki debdebe, görkem sık sık gözler önüne serilmiş olmakla beraber yüksek tabakanın dışında kalan toplumun çeşitli kesimleri de ele alınmış, sıradan gündelik yaşamın pek çok yönüne değinilmiştir.

Yazar eserini 13.5x18 cm boyutlarında 14 deftere yazmış, ayrıca bazı ufak kâğıtlara notlar almıştır. Yazarın ilk bölümlerini gözden geçirip, özenli bir yazıyla iyi cins kâğıtlı deftere temize çektiği olağanüstü kapsamlı bu çalışmayı daha sonra bir an önce bitirme kaygısıyla acele ettiği sezilmektedir. O nedenle büyük bir bölümünü tekrar gözden geçirememiş, çoğunu müsvedde halinde bırakmıştır. Elimize geçen bir müsveddeden anladığımıza göre temize çektiği kısımların üstünü çizmiş ve not düşmüştür.[3]

Yazarın dil ve ifadesine editörün müdahalesi

Yazarın özellikle yeniden gözden geçiremediği bölümlerde tekrarlar, gereksiz uzatmalar ve ifade bozukluklarına rastlanmaktadır. Eserde yer yer ağdalı bir Osmanlıca yanında (örneğin kitaba olduğu gibi aldığımız yazarın ön sözü) sade bir ifade biçimi de izlenmekte, kitaba neredeyse kelimesi kelimesine aynen aktardığımız bölümler böyle oluşmaktadır (örneğin "Nezaket, Terbiye ve İyi İlişkilere Aykırı Hareketler" "Tabirler"

[3] Bu müsveddeden biri esnaflar, diğeri sıbyan mektepleri hakkındadır. Notta ise "İşbu makalat çekme başka bir kâğıda yazılmış olduğundan hîn-i tebyîzde inşallah oradan alınarak yazılacaktır" (Buradaki yazılar başka bir kâğıda geçirilmiş olduğundan temize çekilirken inşallah oradan alınarak yazılacaktır) demektedir.

"Lohusa Hamamı ile İlgili Açıklamalar"). Bazen de aynı kavramı bir yerde Osmanlıca başka bir yerde Türkçe olarak yazmaktadır (kızı, kerimesi gibi). Yazar süslü ifadelerden hoşlanmakta, anlattıklarını güçlendirmek için aynı anlama gelen kelimeleri art arda kullanarak cümleleri uzatmaktadır. Bir sayfaya varan cümlelere sık rastlanmaktadır.

Yazarın ifadesi genellikle tarafımızdan sadeleştirilmiş, çok uzun cümleler bölünerek rahat anlaşılabilir bir duruma getirilmiştir. Bu sadeleştirme sırasında kendisinin kullandığı kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmiş, özellikle terim, deyim niteliğinde olanların çoğu yazar tarafından da parantez içinde verildiğinden olduğu gibi korunmuş, ancak italik olarak yazılarak göze çarpması sağlanmıştır.[4] Ön sözde ise yazarın ağır ifadesini yansıtabilmek için cümleleri kısaltılmaksızın genellikle kelime kelime çeviri yoluna gidilmiştir. Sadeleştirmede ölçüt olarak yazarın yalın olarak kaleme aldığı yerler seçilmiştir. Bir diğer ölçüt ise yazarla çağdaş olan büyük dilci Şemsettin Sami'nin (1850-1904) *Kâmûs-ı Türkî*'si olmuştur. Bu sözlükte yer almayan daha yeni sözcükler mümkün olduğunca kullanılmamıştır.

Yazar terim ve deyimlerin yanı sıra anlattığı konu ile ilgili anahtar sözcük niteliğinde olanları da yine parantez içinde belirtmiştir. Yer adlarını, kişi adlarını, kitap adlarını da hep parantez içinde vermiştir. Terim ve deyim niteliğindeki sözcük ve ifadelerin fazlalığı dolayısıyla metnin görsel olarak fazla karışık olmasını önlemek, terim ve deyimlerin daha iyi ortaya çıkmasını sağlamak üzere anahtar sözcük niteliğinde olanları (örneğin ikram edilen yemekleri sayarken parantez içinde yazılan pilav, hoşaf gibi kelimeler) farklı yazım biçimiyle belirtmekten kaçınılmıştır.

Terim, deyim niteliğinde olmayan ancak yazarın döneminin dil özelliklerini yansıtan, özellikle anlatılan konularla bütünleşen sözcükler olduğu gibi korunmuş, ilk geçtiği yerde altyazıda açıklanmıştır ("ekâbir", "vüzera", "kübera", "elvan", "musanna", "tezyin" gibi). Çok yaygın olarak kullanılanlar ise ayrıca arkada sözlükte verilmiştir.

Bazı sözcükler ise dönemin yazım ve kullanım biçimiyle bırakılmıştır, örneğin havlu (avlu), nerdüban (merdiven), mıkraz (makas). Ayrıca bugün ses uyumuna göre değişmiş bazı kelimelerin de o günkü kullanımı korunmuştur, örneğin lohusa (bugün: loğusa), eğer (bugün: eyer) gibi.

Yazar bazı yerlerde geniş zaman bazı bölümlerde di'li geçmiş zaman kullanmaktadır, örneğin tüccar, esnaf ve sanatkârların bulunduğu yerleri, hanları yazarken dili geçmiş zaman kullanmıştır. Oysa bugün bile çoğu aynı adlarla anılmaktadır.

Bazı terim ve sözcüklerin metnin değişik yerlerinde farklı yazıldığı izlenmektedir. Bu gibi durumlarda biri parantez içinde olmak üzere her iki yazım biçimi de verilmiştir, örneğin sakankur (sekenkur), taye (daye) gibi.

Zaman zaman da düşük cümle ve kötü ifadelerle karşılaşılmaktadır, örneğin: "Çocuklar bir takımına dahi söylenen ninniler oldukça mevzun söz iltizamiyle söylenmeyerek onu uyutacak bir sesle ninni söylemek dahi bir ekseriyet derecesinde olup ve o yoldaki teganniler de şu suretle söylenmekte bulunmuş idi."

Okunmasında tereddüte düştüğümüz ya da yazım biçimine göre başka türlü okunması olanaksız olan, ancak yanlış yazıldığından kuşku duyduğumuz sözcükler altyazıda belirtilmiş ya da yanlarına soru işareti konulmuştur.

---

[4] Yayına hazırlayanların uyguladığı bu yöntem, göze çarpması gereken sözcük, terim ve deyimlerin fazlalığı nedeniyle Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından izlenememiş, yalnız ilk geçtiği yerde italik yazılmıştır.

Metin içinde bir sözcük yanında parantez içinde verdiklerimiz yazarın kendi açıklamasıdır, örneğin kökçü (yani eczacı), ıtrıiyat satanlar (yani miskci), ince mücellid (yani müzehhip) gibi. Tarafımızdan yapılan tüm açıklamalar ise çoğunlukla altyazı halinde ya da arkada sözlükte verilmiştir.

Teşekkür

Çok kapsamlı ve ele alınması o derece zor ve zaman alıcı olan bu eserin bugünün toplumuna aktarılmasında pek çok kişi çeşitli yardımlarıyla bize katkıda bulundu ve herkes teşvikleriyle destekledi.

Prof. Dr. Kâzım Çeçen bu değerli eseri bize tanıştırdı; merhum Emine Cemile Emhaz aile yadigârı olarak titizlikle sakladığı bu defterlerin topluma kazandırılmasını arzu etti ve sabırla takipçisi oldu ama ne yazık ki yayınlandığını göremedi (ruhu şad olsun); öğretmeni hanımefendiye büyük bir sevgi ve saygıyla bağlı Cavidan Erten, öğretmeninin bu arzusunu sonuna kadar destekledi ve yayınlanması için her türlü hukuki yardımı sağladı; yine aileden Abdülaziz Bey'in yeğeninin eşi Mevhibe Atâ Hanımefendi, Aziz Bey hakkında bilgi ve belgeler sağladı (Aziz Bey'in fotoğrafını da kendisine borçluyuz); eserin diğer varisleri de yayınlanması için karşılıksız anlayış ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemediler; Orhan Şaik Gökyay, okunması zor sözcüklere yardım ettiği kadar anlamları hakkında da açıklamalarda bulundu ve böyle bir eserin sadeleştirilmesindeki büyük deneyimleriyle hem yol gösterdi hem de bizi denetledi; Muammer Ülker bazı terimlerde bize yardımcı oldu; Kenan Şahinoğlu "Dil ve Çeşitli Terim ve Deyimler" bölümünün bugünkü yazıya aktarılmasında ön çalışmayı yaptı; Yusuf Alpmansü kimi yerlerin okunmasına katkıda bulundu; Dr. Filiz Çağman ve Havva Koç kütüphanelerini ve bilgi birikimlerini içtenlikle bize sundu; Ülkü İzmirligil eserin tamamlanmasına her zaman destek oldu; son şeklini alana kadar defalarca gözden geçirdiğimiz metni temize çeken Sedef Soylu her santimetrekaresi hieratik'lerle, sapsarı post-it ve rengarenk ataş'larla dolu sayfaları en az iki kez büyük bir titizlik ve doğrulukla, usanmadan yeniden yazdı; Ayşe Özkan, yukarıda adı geçen hieratik, post-it ve ataş'lı açıklamalarımızı dikkatle altyazılara aktardı, Tarih Vakfı'nda Ayşen Anadolu eserin yayımı için büyük sorumluluk aldı, sabır ve anlayış gösterdi; Tarih Vakfı ise kitabın basımı ile bizim on yıl kadar süren vicdan azabımızı rahatlattı; Reha Günay her zaman olduğu gibi bu çalışmaya da her aşamasında emek verdi, özellikle basımının gerçekleşmesini sağladı. Ve Feriha Arısan sabırla bize katlandı. İşte bütün bu kişilere tek tek teşekkür ederken birlikte çalışmaktan da ne kadar mutlu olduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Bizim on yıldır her gün okuyup yazdığımız, çalışmadığımız günlerde bile kalben beraber olduğumuz sevgili yazarımız Pertev Paşa hafidi Abdülaziz ibn Cemaleddin, kitabın yayımından sonra toplumun da büyük ilgi ve sevgisini çekecek ve sonsuza kadar aramızda yaşayacaktır. Tanrı rahmetini esirgemesin.

Prof. Dr. Kâzım Arısan
Duygu Arısan Günay
İstanbul, 30 Mayıs 1994

4. BASKIYA SUNUŞ

Eserin ilk baskısı 1995 yılında yapıldı. Daha sonra 2000 yılında ikinci ve 2002 yılında üçüncü baskılarının yapılması Osmanlı yaşamına olan ilgi yanında halkbilim açısından bu dönemle ilgili kapsamlı yayınların pek nadir olduğundandır.

Bu sunuş yazısında kitabın arka planında cereyan eden olaylara bir miktar değinmek istiyorum. Böyle bilimsel bir eserde samimi duygulara yer verdiğim için affınıza sığınıyorum. Ama ciddiyet ne kadar güçlü olsa da yaşam o denli karmaşık hislerle dolu.

Abdülaziz Bey'in 14 defter içinde topladığı el yazısı eseri 1900'lü yıllarda kaleme aldığını ancak kaç yıl üzerinde çalıştığını bilmiyoruz. Böyle kapsamlı bir çalışmanın 5-10 yıl içinde bitirilmesi pek olanaklı görünmüyor. Yazar ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu'nun çok zor koşullar içinde kaldığı bir dönemde yaşadığından vefat ettiği 1918 yılına kadar eserinin basılmasına olanak bulamamıştır. Oğlu Nurullah Pertev (1894-1956) bir bibliyograf olduğu halde o da babasının notlarını kitaplaştıramamış görünüyor. Bu müsveddeler sonunda yine aynı aileden Emine Cemile Enhaz Hanım'ın elinde kalmış, o da bir öğretmen olarak notların değerini bilip saklamıştır. Prof.Kazım Çeçen'e değerlendirmesi amacıyla teslim edildiğinde sayın Çeçen bu kadar kapsamlı ama o derece karmaşık notları bu konuda kendisinden çok güvendiği, Osmanlı kültürüyle büyümüş ve diline hakim adaşı Prof. Dr. Kazım Arısan'a teslim etmiştir. Arısan önce kendi kitap çalışmaları nedeniyle ve işin kapsamı itibarıyla notları kabul etmek istememiş ama bir gün defterleri karıştırırken Abdülaziz Bey'in "Bu kitapta Osmanlılarda uygulanan usul ve adetlerin tümünü yazmak için doğal olarak bir çocuğun doğumundan başlayarak yaşam sürecine ait herşeyin ayrı ayrı anlatılması gerekmiş ve bu nedenle bir çocuğun doğumuyla ilgili usuller ve uygulanan adetlerle başlanmıştır," cümlesini görmüş böylelikle eser kendisi de kadın ve doğum hastalıkları uzmanı olan Arısan'ın dikkatini çekmiş ve okumaya başlamış, gittikçe konuya ilgi duyarak bu zor ve çetrefilli işin içine girmiştir.

Defterleri Prof. Dr. Kazım Arısan'a teslim eden Prof. Dr. Kazım Çeçen, Arısan'ın 1994 yılında vefatının ardından 1997 yılında bu dünyadan ayrıldı. Aynı apartmanda komşu olduklarından pek sık görüşürler, bilgi alışverişi yaparlardı.

Abdülaziz Bey'in belki de ilk müsvedde olarak hazırladığı notlar, elle yazılmış eski harfli metinlerdi. Bazıları defter halinde bazıları da tek tek yaprak veya küçük ilavelerden oluşuyordu. Bu metinleri okumak da eski yazının özelliklerinden dolayı bazı güçlükler gösteriyordu. Arısan, büyük bir sabırla ve heyecanla notları okudu. Osmanlıcadan Türkçeye aktarırken hiçbir kelime atlamadan yazarın üslubunu izledi.

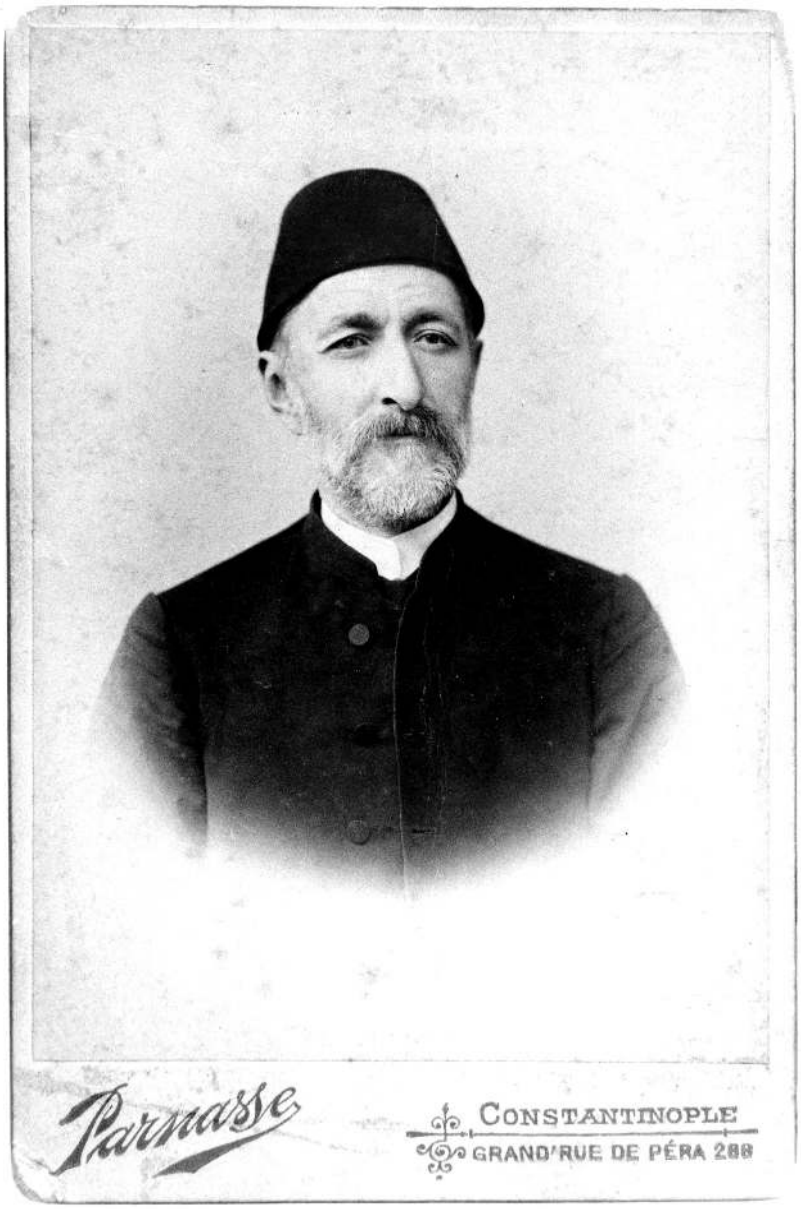
Arkeolog olan kızı Duygu, bu deyim ve isimlerin anlamları bugünkü kuşak tarafından bilinmediğinden, onları pek çok kaynaktan araştırdı, metne müdahale etmeden açıklamalı dipnotlar halinde sundu. Bu konuda deneyimli olan merhum Orhan Şaik Gökyay ile birçok kez yöntem üzerine görüştü. Tabii ki bu araştırmalar kendi resmi çalışma saatleri dışında yer aldığından oldukça uzun zamana tekabül eden on yıl kadar sürdü. Baba Arısan, mesleği icabı pratik bir profesyonel olduğundan bu gecikmeye alışkın değildi. Zaman zaman baba kız arasında sitemler oluştu. Kazım Arısan'ın ciddi bir hastalığa yakalanması aileyi derinden sarstı. Buna en çok üzülen ise Duygu oldu çünkü babasının emekleri somutlaşmamıştı. Bu durumda bir an önce çalışmanın yayınlanması gerekiyordu. Duygu bir yandan hastanede babasına refakat ederken bir yandan da dosyalarla gece gündüz çalışarak noksanları tamamladı. Ben de bir tanıtım yazısı hazırlayarak yayıncı aramaya çabaladım. Tarih Vakfı kitabı yayınlamaya talip oldu. Sayın Çağatay Anadol, hiç tereddüt etmeden onay verdi. Ve Kazım Arısan hasta yatağında yayınevinin hazırladığı sözleşmeyi imzaladı. Bu hepimiz için büyük bir iç ferahlığıydı. Ne yazık ki Arısan kitabın bitmiş halini göremedi ama sözleşmeyi imzalaması onun için büyük bir huzur kaynağı olmuştu. İnanıyorum ki bu eseri hazırlayan Abdülaziz Bey o kadar emek verdiği, çağına göre çok ilerici bir anlayışla geniş bir yelpaze içinde topladığı bilgilerin ölümünden 77 yıl sonra kitap haline gelişini çok büyük bir ruh huzuruyla karşılamıştır. Bu huzur her yazar için büyük bir ferahlıktır.

Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, yayınlandıktan sonra bibliyograflar hakkında çeşitli yorumlar, eleştiriler yaptılar. Genellikle olumlu olan bu makaleler arasında bu kadar önemli bir eserin bir doktor ve bir arkeolog tarafından edit edilmesini pek yakıştıramayan bir kritik de oldu. Birinci baskıdaki ön sözde eserin yayına nasıl hazırlandığı konusunda yeterli bilgi vardır. Bilimin yolu bellidir ama sınırları değişken olabilir. Yayına hazırlayanlar ülkenin olanakları ölçüsünde hiçbir menfaat beklemeden on yıllarını bu eseri hazırlamaya ayırdılar. Aksi halde bu değerli bilgi yığını kaybolup gidebilirdi. Abdülaziz Bey'in notları ve bütün deyimleri hiçbir değişikliğe uğramadan ve atılmadan kitapta yer alıyor. Bilgisayarın ve internetin henüz kullanılmadığı bir dönemde binlerce özgün terim içeren 600 sayfalık böyle değerli bir kırk anbarı çözümlemek bu gün bile oldukça zahmetlidir. Neyse ki Kazım Arısan'ın zengin kitaplığı hemen el altındaydı. Notların özgün olarak eski yazıyla yayınlanması daha geniş olanaklar gerektirir. Zamanımızda bile o yayıncıyı bulmak pek kolay görünmüyor. Ayrıca o zaman henüz müsvedde halinde, tam olarak sıralanmamış, yüzer gezer notlarla dolu bir metinden kimse yararlanamayacaktı. Kitap, bu gün bütün halkbilim uzmanları, tarihçiler, sosyologlar, sanat tarihçileri, dilbilimciler, diğer sanatçı ve meslek grupları için bir başvuru kitabı olarak önemini koruyor düşüncesindeyim. 2021 yılında Google Akademik'e baktığımda yüzden fazla atıf yapıldığını görüyorum. Bu yayının aynı konudaki diğer yayınlarla beraber Osmanlı halkbiliminin temel bir kaynak kitabı olduğu çok açık belli oluyor. Eseri halk bilimi açısından bilimsel olarak irdeleyen ve önemine değinen makaleler arasında Emine Çakır'ın "Türk Folklor Tarihinde Gizli Kalmış Bir Manifestocu: Abdülaziz Bey ve Kültür Ko-

ruma Yaklaşımı", httb://www.millifolklor.com ve Mustafa Gültekin'in "Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri", httb://www.millifolklor.com dikkati çekmektedir.

Başta yazarı Abdülaziz Bey olmak üzere yayını hazırlayanlara ve baskısını sağlayanlara kocaman bir teşekkürü borçlu olduğumuzu sanıyorum.

Reha Günay
Eylül 2021

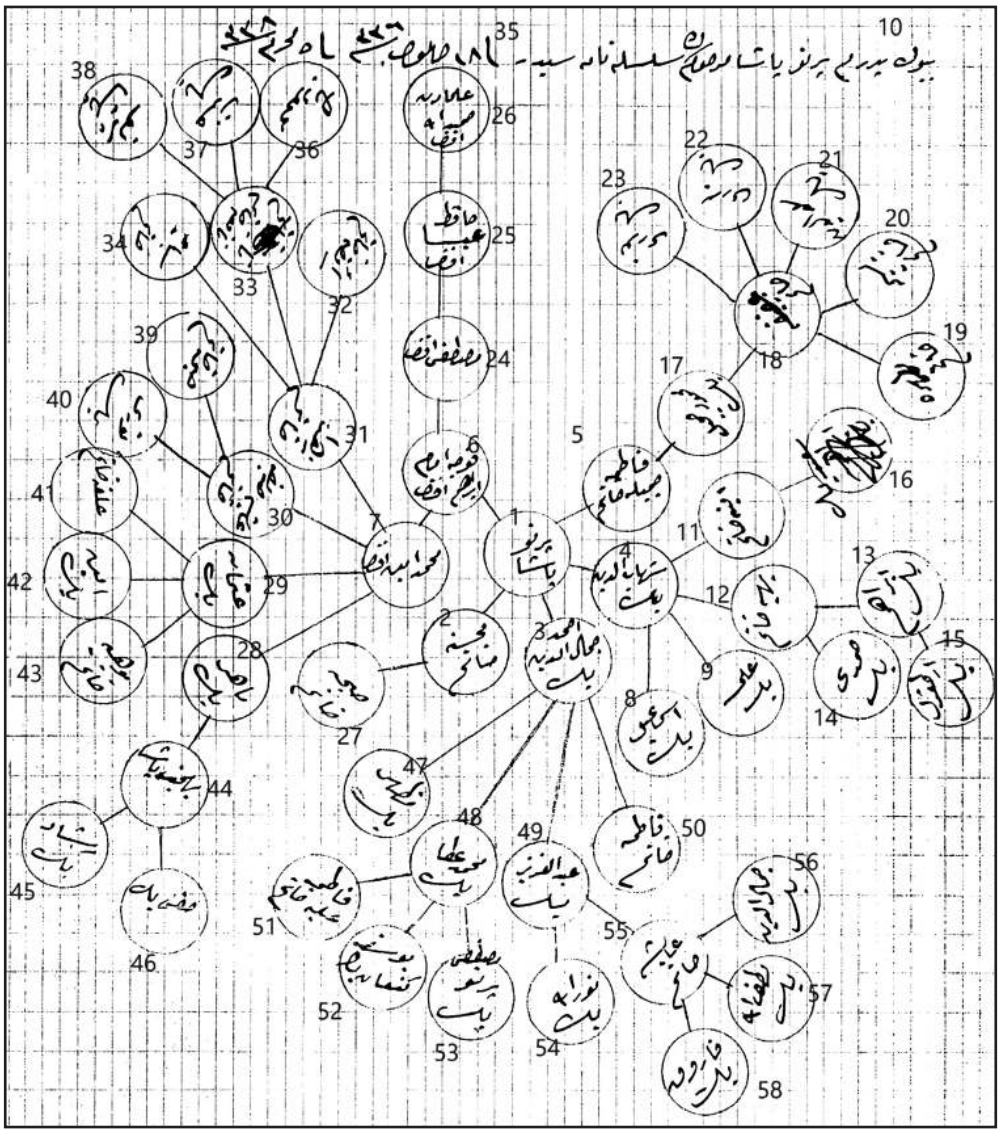
Abdülaziz Bey.

Abdülaziz Bey'in fotoğrafının arkasına el yazısıyla eklenmiş not:

1319		1321
Şubat 2	Cuma	Zilhicce 4

Arzet bu tasviri Aziz, enzar-ı ehl-i ibrete
Tedric ile koydu felek işte beni bu heyete

ESERİN YAZARI HAKKINDA

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal *Son Asır Türk Şairleri* adlı kitabında, eserin yazarı Abdülaziz ibn Cemaleddin hakkında geniş bilgi verir.[1] Önce hayat hikâyesini anlatır, ardından konuşma ustalığını över ve örneklerle şiirlerini inceler. Hazırlamış olduğu eser hakkında da şunları söyler:

"Âdâtı kadimemize dair -münasebet geldikçe- verdiği malumatı zabt ve ahlâfa yadigâr etmesi için de teşvikatta bulunmuştum. Öyle bir eser de yazmağa başlamış ve bazı mebahisini gösterip mütaleamı sormuş idi. Merasim ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye tesmiye ettiği bu eserin bir kısmını Nurullah Bey (Abdülaziz Bey'in oğlu) irae etti."

Abdülaziz Bey 2 Muharrem 1267 (1850)'de İstanbul'da doğdu.[2] Babası Umur-ı Mülkiye Nazırı Pertev Paşa'nın oğlu Ahmed Celaleddin'dir. Abdülaziz Bey'in diğer kardeşleri Mazhar ve Mehmet Ata Beyler ile Fatma Hanım'dır. Pertev Paşa'nın (1785-1837) babası Seyyid İbrahim, onun babası Seyyid Mustafa, onun babası Seyyid Hamdullah, onun babası Seyyid Hafız İsa'dır. Soylarının Hazret-i Ali'nin oğlu İmam Muhammed bin Hanefi'ye dayandığı söylenir. Aile Antakya'dan Kırım'a gitmiş ve uzun yıllar Bahçesaray'da yaşadıktan sonra Sultan I. Abdülhamid döneminde, söylentiye göre sultanın daveti üzerine, Seyyid Hamdullah Efendi zamanında İstanbul'a göç etmiştir. Darıca civarında bir çiftlik satın alarak oraya yerleşmişler ve Pertev Paşa orada doğmuştur. Abdülaziz Bey'in eşinin adı İkbal, kızının adı Ayşe'dir. Oğlu Nurullah Pertev (Pertevoğlu), "Kitabü'l-Kütüb" adıyla çok geniş bir bibliyografya hazırladıysa da basılamamıştır.[3] Abdülaziz Bey 27 Rebiulevvel 1337 (1918)'de vefat etti. Damar sertliği ve prostattan rahatsızdı. Üsküdar Selimiye Dergâhı haziresinde babasının kabrine gömüldü.[4]

Abdülaziz Bey, 1285 (1868)'de Babiâli Ahkâm-ı Adliye Riyaseti Mektubî Odası'na (Adliye Yazı İşleri Müdürlüğü) girdi. Bir süre Sadaret Mektubî Kalemi'nde (Sadrazamın özel kalem müdürüne bağlı yazı işleri bürosu) çalıştı. Sonra sırasıyla Meclis-i Mebusan (Millet Meclisi) zabıt kâtipliği, Meclis-i Vükelâ müzakerat zabıt kâtipliği (Bakanlar Kurulu görüşmeleri zabıt katipliği), İane-i Harbiye (Savaş yardımı) Komis-

---

[1] İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Tarih Encümeni Külliyatı, sayı 16, İstanbul, 1930: 44-47.

[2] *a.y.*

[3] M. Seyfettin Özege, *Bir Bibliyografımız: Nurullah Pertevoğlu* (1894-1956), İstanbul, 1957: 5, 6, 13.

[4] İnal 1930: 45.

yonu, Şura-yı Devlet (Danıştay) Komisyonu, Sicill-i Ahvâl (Devlet memurlarının sicil dairesi) Komisyonu kâtipliği, Evkaf Nezareti Maruzat-ı Mühimme (Önemli dilek ve bilgiler) memuriyeti, Evkaf İdare Meclisi azalığı (1316/1898), Evkaf İdare Meclisi Riyaseti (II. Meşrutiyet'ten sonra, 1908), Emlâk-ı Vakfiye Müdüriyeti, Edirne ve Selanik Vilayetleri Evkaf müfettişliği, İstanbul Vilayeti Tahrir-i Musakkafat Komisyonu memuriyeti görevlerinde bulundu. Maliye Nezareti Arazi-i Mevkufe (Vakıf arazisi) Komisyonu riyasetinden emekli oldu.[5]

Konuşma sanatında çok usta olup çok da konuşurdu. Fakat başkalarını dinlemesini sevmezdi. Bazı eserleri: şiirlerini toplayan büyük bir mecmua, mektup defteri, şiir ve düz yazı biçiminde fıkralar, kendinden önceki ve çağdaşlarının seçilmiş beyitlerini toplayan mecmua, ayrıca "Uluhiyet" (tanrılık), "Nübüvvet" (peygamberlik), "Ruhullah" (İsa peygamber) gibi unvanlarla basılıp sokaklarda dağıtılmış hutbelere karşı bir protesto olan *Hutbelere Hitab ve Cümel-i Hikemiyye-i Azîziyye* (Aziz'in Hikmetli Cümleleri)'den başka *Mücerrebât-ı Muâcelât* (Denenmiş İlaçlar) adında kitapçıkları da vardır. Şiirleri arasında Hazret-i Hüseyin hakkındaki mersiyesi meşhur olmuştur. Diyânet-i Muhammediyye isimli bir esere başlamış ancak bitirememiştir.[6]

[5] *a.e.* 45 vd.
[6] *a.y.*

İÇİNDEKİLER

MUKADDİME-İ KİTAP / ÖN SÖZ 27

BİR ÇOCUĞUN DOĞUMUNDAN ÖNCE VE SONRA YAPILAN İŞLER VE UYULAN ÂDETLER 35
Doğum Öncesi 37
Doğum Sırası 37
Doğum Sonrası 38
Ninniler 54
Çocukların Kullandıkları Tabirler 55
Çocuk Tekerlemeleri 56
Çocuk Bilmeceleri 58
Çocuk Oyunları 61
Sünnet 62

EĞİTİM 75
Erkek Çocuklara Lala Tayini 77
Kibarca Mektebe Başlama 79
İstanbul'da Sıbyan Mektepleri Eğitimi 82
Dârü'l-Kurralar ve Çocukların Hafızlık Eğitimi 86
Çocukların Ketebe Alması 89
Kıraat Usulünü Öğrendikten Sonra İlim Tahsili İçin Muallim Tayini 93
Dersaadet Medreseleri 94
Erkek Çocukların Bir Kaleme Çırağ Edilmesi 101
Erkek Çocukların Bir Tüccar veya Sanatkâr Yanına Verilerek Bir Mesleğe Başlatılması 108
Genç Erkeklerin Sakal Bırakması 112
Kız Çocuklarının Kadın Mekteplerinde Eğitimi 113
Genç Kızların İyi Bır Ev Hanımı Olarak Yetiştirilmesi 115

EVLENME 121
Evlenecek Gençlere Kız Arama 123
Kızların Görücüye Çıkması 123
Söz Kesme 125
Nişan Takma 126
Nikâh Akdi 126
Cihazın Güvey Evine Gönderilmesi ve Yerleştirilmesi 129
Cihaz Takımı 130
Gelin İçin Döşenen Odalar 134
Düğün 137
Kalfa ve Cariyelerin Evlendirilmesi 147

TİCARET VE SANAT 151
İstanbul'da Tüccar, Esnaf ve Sanatkârlar, Bulundukları Yerler 153
Bazı Sanat Dalları Hakkında Açıklamalar 155
Bedestan Hâcegîleri 163
Bazı Yiyecek Ve İçecekler Hakkında Notlar 164

İSTANBUL'UN SEMTLERİ VE EVLERİ 179
Osmanlı Toplumunun Çeşitli Kesimlerinin Oturduğu Semtler 181
Halkın Oturduğu Evler, Bahçeleri, Ev İdaresi ve Günlük Ev Hayatı 182
Osmanlı Vüzera, Ekabir ve Ricalinin Konak, Sahilhane ve Bahçeleri 186
Konaklardaki Vazifeliler 194
Bazı Gündelik Eşyalar 217
Sahilhane Bahçeleri 231

GİYİM-KUŞAMA DAİR BAZI BİLGİLER 239
Kavuklar, Takkeler 241
Üste Giyilenler 243
İçe Giyilenler 243
Halktan Hanımların Ev İçi Kıyafeti 244
Kuşaklar 244
Mendiller 244
Enfiye Mendilleri, Enfiyeler, Enfiye Kutuları 244
Boyun Atkıları 246
Keseler 246
Nalınlar 246
Taraklar 246
Yelpazeler 247
Sürmeler ve Göz Banyoları 247

BİNEK VE YÜK HAYVANLARI, ARABALAR ve KAYIKLAR 249
Vüzera, Ekabir ve Diğer Osmanlı Hanelerinde Beslenen Hayvanlar 251
Vüzera ve Büyük Devlet Ricalinin Atla "Kapı"Ya Gidişleri 255
Arabalar 256
Vüzera ve Vükelanın Araba İle "Kapı"Ya Gidişleri 257
Kayıklar ve Diğer Deniz Vasıtaları 257

DİNİ GÜNLER, BAYRAMLAR, HACCA GİDENLERİ UĞURLAMA, KARŞILAMA VE TEBRİK (TEHNİYE) 263
Senebaşı Olan Muharrem Ayında Aşure Pişirme 265
Ekâbir Konaklarında Kibar Usulünce Mevlid Okunması 265
Ekâbir Konaklarında Lihye-i Saadet Ziyareti 267
Ramazan Hazırlıkları, Camilerde Kurulan Sergiler ve Kübera 268
Ramazan Bayramlarında Ekabir Konaklarında Merasim ve Tebrik 277
Kurban Bayramlarında Yapılan Merasim 279
İlmiye Ricalinin Bayramlarda ve Diğer Zamanlarda Ekâbir-i Ricali Tebrik ve Ziyaret Merasimi 281
Ramazan ve Kurban Bayramlarında Çocukların Gezme ve Eğlenceleri, Bayram Ziyaretleri 283

Beytullah Ziyareti İçin Hacca Gidenleri Uğurlama 284
Dönenleri Karşılama ve Tebrik Merasimi (Tehniye) 284

OSMANLI TOPLUM HAYATI 289
Eski Osmanlı Âdâb-ı Muaşereti 291
Bazı Eski Âdetler 294
Yeni Ev Alan Veya Yapanları Tebrik 295
Vüzera ve Ekabir Konaklarında Hizmet Etme Usulleri 296
Vüzera ve Ekâbirin Hane Halkına ve Dairesinde Hizmet Edenlere Davranışları 298
Kübera Konaklarında Verilen Ziyafetler 299
Vüzera ve Kübera Konaklarında Bulundurulan Sazendelerle Oyuncu Cariyeler 301
Kübera ve Ricalin Mehtap Seyri 233
Kübera Hanımlarının Yazın Mesirelere Çıkmaları 306
İstanbul'daki Başlıca Mesireler 311
Esnafın Mesirelere Gidişi 312
Küberanın İcabında Çarşı Hamamlarına Gidişi 313
Mahalle Kahveleri, Berber Dükkanları, Gençler Kahveleriyle Diğer Kahveler ve Tulumbacı Kahveleri 315
Meyhaneler ve Akşamcıların Meyhane Âlemleri 318

OSMANLI TOPLUMUNDAN ÇEŞİTLİ KESİMLER 325
Mahalle Bekçileri 327
Tulumbacılar 328
Esir ve Esirciler 329
Akkâmlar 333
Goygoycular 334
Susamcı ve Dolmacı Kadınlar 335
Kabakçı Araplar 335
Tersanelerde Kereste Salı Çözen Araplar 337
Külhanbeyleri 337
Tiryakiler 339
Kıptî Kadınlar 342
Âlüfteler 343

SAĞLIK 369
Ebe Hanımlar 371
Tabibler 372
Eski Sağlık Kuralları, Koruyucu Tedbirler ve Halk İlaçları 374
Hasta Tedavisi İçin Başvurulan Diğer Kimseler 377

ÇEŞİTLİ İNANIŞLAR 385
Uğurlu, Uğursuz Sayılan Davranışlar 387
Tefe'ül 391
İstihare Etme 391
Muabbirler 392
Müneccim, Remmal Ve Bakıcılar 393
"Karışık Faniler", Cinciler, Büyücüler, Okuyucular 395
Niyet Kuyuları 399

Yılan, Akrep Ve Benzerlerinden Korunmak İçin Şerbetlenmek 399
Hortlak 399

SPOR, OYUN ve EĞLENCE 403
Okçuluk 405
Avlanma 406
Pehlivan Güreşı ve Hayvan Döğüşleri 407
Satranç, Tavla, Dama ve Benzeri Oyunlar 408

MUSİKİ 413
Çeşitli Musiki Aletleri 415
Osmanlı Saz Fasılları 417
Ünlü Musikişinaslar 417

SEYİRLİK OYUNLAR 421
Çengi Kadınlar 423
Köçekler 424
İp Canbazlığı ve Diğer Bazı Seyirlik Oyunlar 428
Meddahlar, Mukallitler 429
Hayal Oyunu 431
Zuhuri Kolu 435

DİL ve EDEBİYATA DAİR BİLGİLER 439
Dil ve Çeşitli Terim ve Deyimler 441
Eski Osmanlı Şairlerine Dair Bazı Bilgiler, Vezirlere ve Ekâbire Sunulan Manzumeler,
Karşılığında Alınan Atiyyeler 479
Muhallebici Manzumeleri 482
Kilci Kadınların Manzumesi 484
Maniler
Seyyah Dervişler, Okudukları Manzumeler 485
Osmanlı Hanımları Arasında Atasözü Gibi Kullanılan Bazı Vezinli Sözler 487
Bilmeceler 487

OSMANLI İSİMLERİ 497
Osmanlılarda Akrabalık İsimleri 499
Osmanlı İsimleri 500

SON SÖZ 505
SÖZLÜK 507

DİZİN 497

MUKADDİME-İ KİTAP

Her kavmin yetişebildikleri derecât-ı ilmiyesi ve iktisâb eyledikleri fezâil ve kemâlâtı, vücuda getirdikleri müdevvenât ve müellefâtlarıyla anlaşıldığı gibi, beyne'l-kavm söylenmekte olan durûb-ı emsalleri dahi ahvâl-i zamaniye ve hayatiyeleri hakkındaki tecârib ve andan mütehassıl netâyic-i fikriyelerini bildiren birer hikmet-i kavliyeleri olduğu cihetle şâyân-ı tetkiktir.

O kavmin ittihaz ettikleri âdât ve merasim ve itiyatları dahi pek ziyade sezadâr-ı ehemmiyettir. Zira bir kavmin ekâbir ve ricali ve mutavassıtı ile ahadı beyninde câri olan âdât ve merasim milletin şu üç tabakasında bulunan sunûfun derece-i temeddün ve terakkilerini ve hiss-i fikrileriyle zevk-i tabiat ve seviye-i irfanlarını ve tarz-ı hayat ve ahlâk ve maişetlerindeki suret ve derecâti pek yakından tanıtmış olacağından, ahval-i tarihiye ve vekâyî-yi sabıkalarının zapt u kaydı ne derecede lâzım ve ahlâf için ne kadar müfid ve mühim ise, o kavmin asırlarca devam eden âdât ve merasiminin dahi kayd ve zaptedilmesi o nisbette lâzımdır. Her kavmin beynlerinde câri ve muteber olan merasim ve âdetleri daima bir halde kalmayıp, akvâm-ı saire ve mücavere ile ünsiyet ve ihtilatta bulunarak münasebetleri tezayüd eyledikçe merasim ve âdetlerinde ve hatta ahlaklarında bile hayli

ÖN SÖZ

Her toplumun ulaşabildiği bilgi düzeyi, edindiği erdem ve olgunluk, vücuda getirdiği ve topladığı yazılı eserlerle anlaşıldığı gibi, halk arasında söylenmekte olan atasözleri bile zamanın ve yaşamın düzeni hakkındaki deneyimler ve ondan oluşan sonuçları yansıtan birer değer yargısı olduğu için incelenmelidir.

O toplumun benimsediği âdetler, törenler ve alışkanlıklar da çok büyük önem taşır. Çünkü bir toplumun ileri gelen devlet adamlarıyla, orta sınıfı ve halk tabakası arasında benimsenmiş âdetler ve törenler, toplumun bu üç sınıfının uygarlığını, gelişimini, düşünce yapısını, doğa sevgisini, kültür ve ahlak düzeyini, yaşam ve geçim biçimini ve niceliğini pek yakından tanıtmış olacağından tarihsel koşulların, geçmiş olayların saptanması ve yazılması ne ölçüde gerekli ve gelecek kuşaklar için ne kadar yararlı ve önemli ise, o toplumun yüzyıllarca devam eden âdet ve törenlerinin yazılması ve toplanması da o oranda gereklidir. Her toplum içinde geçerli olan ve önem verilen törenler ve âdetler, her zaman aynı durumda kalmayıp, [toplumun] diğer uluslar ve komşularıyla yakınlaşması ve karışmasıyla ilişkileri arttıkça [bu] tören ve âdetleri ve hatta ahlakı bile oldukça

DOĞUM ÖNCESİ

Ebe Tutma ve Diğer Hazırlıklar

"Çantalı Ebe", "Gümüş Çakılı Ebe", "Eligüzel Ebe", "İncili Ebe", "Küpeli Ebe", "Fıçılı Ebe" namlarıyla şöhret salmış ebeler vardır. Hamile hanım bunlardan birini tanıyor ve istiyorsa, o ebe tutulur, hiçbirini tanımıyorsa, tavsiye edilen ebe, hamile hanıma gösterilir, beğenir ve hoşlanırsa tutulur. Hanımın ebeyi sevmesi ve hoşlanması şarttır.[1]

Ebe seçilince güzel işlemeli bir bohça[2] içinde düz renk olmak şartıyla bir kat esvaplık verilir, böylece o ebenin tutulması kararlaştırılmış olur. Ebe, doğum tarihini tahmin eder, arada bir hanımı yoklar. Doğum zamanı yaklaşınca bir pazartesi günü, ikindiden evvel eve gelir ve çocuğun kundağını hazır eder. *Zıbın, omuz bezi, etek bezi, ayak bezi, ara bezi, takiye, çenber, gömlek, abanî kundak, yarım top şal ve yeşil duvak*'tan ibaret olan kundak takımı önceden çocuğun büyükvalidesi veya çok yakın bir akrabası tarafından alınıp hazırlanmış olurdu. Ayrıca, yedi delikli mavi boncuk, bir ufak mazı, bir ufak şap, bir ufak yirmilik altından ibaret olan *nazar takımı* da kırmızı bir tüle bağlanarak hazırlanır.

Çocuğun yeşil duvağının içine bir dilim ekmek ile bir miktar şeker konularak odanın kıble tarafına uygun bir yere asılır.

Bazılarının doğacak çocuğu azizlerden bir zata bağışlamak âdeti de vardır. Eğer buna uyulacaksa kundak takımı o zatın türbesine cuma gecesi kalmak üzere gönderilir, sandukasının yanına konur ve bir de çocuk için kurban adanırdı. Daha sonra kundak oradan alınır, eve götürülerek kıbleye karşı gelen duvara asılır.

DOĞUM SIRASI

Hanımın doğum ağrısı başlayınca derhal ebe çağırılır.

Hamile hanım haneden veya dışarıdan kimi isterse, ebe hanımla beraber o iki hanım odaya girer. İçeri başka kimseyi almazlar. Evin erkeği de uzak olmayan bir başka haneye giderdi. Oraya niçin gittiğini de bildirmez ya da ev büyük ve müsaitse hamile hanımın sesi duyulmayacak uzaklıktaki odalardan birine girer ve hanımın selametine dua ederdi.

Ebe hanımla beraberinde bulunan hanımlar dört ayaklı *ebe iskemlesi*'ni kurup, ortası delikli özel minderini koyarlar.[3] Ağrısı on dakikada bir gelmeye başlayınca hami-

---

[1] Ebeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sağlık bölümü s. 371.

[2] Metindeki yazım biçimi "boğça"dır. Şemsettin Sami'de de bu şekilde geçmektedir (*KT*).

[3] Yazar buraya "ebe iskemlesi'nin resmi yapılarak tarifi yazılacaktır" notunu koymuştur. Ebeler bahsinde

ERKEK ÇOCUKLARA LALA TAYİNİ

Kibarzadeler, bazı memur ve tüccarlarla hali vakti yerinde olanlar erkek evlatlarına birer lala seçerler ve onları bu kimsenin idare ve nezaretine verirlerdi. Bu çok eski bir Osmanlı âdetidir. Çocuklarına lala tutamayanlar bile hanelerine hizmet için aldıkları bir uşağı çocuğa göz kulak olmak üzere ayırıp vazifelendirirlerdi. Bu, hanedeki hizmetlerin en önemlisi olduğundan seçim yaparken o maksada uygun ve becerikli biri tayin edilirdi. Dairelerine bu hizmet için ister ağa alan kübera olsun, ister bir uşak kullananlar olsun, bu kimselerin artık hane halkından biri sayılacağını, haremi ve çocuklarıyla beraber yaşayacaklarını göz önüne alarak en başta sağlam karakterli, namuslu olmaları şartını ararlardı. Evlatlarının idare ve terbiyelerini kendilerine emanet edecekleri lalaların taşıdıkları önem dolayısıyla çocuk terbiyesinde muvaffak olacak şekilde ahlak ve fazilet sahibi, temiz, dürüst, daha önce tecrübe edilmiş, itimada layık, ahlakı ve her hareketi bilinen kişilerden seçilmelerine titizlikle dikkat edilirdi. Çocuklar kibarzadelerden ise, konak içinde bir dadısı bulunur ya da doğrudan doğruya validesinin idaresinde olurlarsa da bu süre yaşla sınırlıdır. Büyümeye başlayınca akranlarıyla, dışardan kimselerle görüşmeleri, münasebette bulunmaları da kaçınılmaz olur. Bu görüştükleri kimseler ahlak ve terbiyeden yoksun ve kötü niyetli iseler, çocukların terbiyeleri bozulur ve kötü telkinlerle bütün bütün baştan çıkabilirler. İşte bu durumlara yol açmamak için çocukların gelişme çağında güvenilir birinin idaresi altında tutulmaları önemlidir. Eskiden beri Osmanlılar bu hususa çok dikkat etmişlerdir. Ticaretle uğraşanlar da bir işi öğrenmek üzere kendilerine verilen çocukların ırz ve namuslarından sorumlu olduklarını düşünerek kendi aralarında koydukları bazı kayıt ve şartlara göre gençleri yetiştirmişlerdir.[1]

Toplumdaki bozuk ahlaklıların muzur fikirleri, diğer gençlere yapacakları zararlı telkinler, kötü hareket ve teşvikleri, bulaşıcı sosyal bir hastalık gibi, milletin iyi davranışlarını, temiz düşüncelerini zehirler, yetişecek gençleri mahveder. Cedlerimiz bu kötü telkin ve hareketlere karşı nasıl davranılması gerektiğine son derecede önem verdikleri için, Osmanlı gençleri pek değerli meziyetlerle yetişmişlerdir. Gençleri zehirleyenlere karşı zabıta da kendini vazifeli sayardı. Zararlı telkinlere açılmış ve kötü hareketleri görmüş genç dimağların sonradan doğru yolu arayıp bulmaları çok zorlaşacağından çocuklara lala tayin ederken memleketleri bile göz önüne alınır, sert tabiatlı ahalisiyle tanınan ya da ekseriyetle saf ve ahmak kimseleriyle meşhur olan veya ahalisi pek düzgün ahlaklı olarak tanınmayan yerlerden gelen kimseler lala yapılmazdı.

---

[1] Bu konu hakkında ayrı bir bölümde tafsilat verilmiştir (yazarın notu), bkz. s. 108.

EVLENECEK GENÇLERE KIZ ARAMA

Gençlerin evlenme zamanı geldiğinde istedikleri kızın şekli, siması, tavırları ve vücut özellikleri kibar çevrelerde dadısı ve tayesi ya da süt ninesi tarafından münasip bir dille sorulur, öğrenilir. Eğer genç halktan ise, kendisine bu konu sıkılmayacağı bir akrabası tarafından sorulur. Ayrıca gencin validesi tarafından akrabalarından, ahbaplarından ve diğer yerlerden bildikleri gelin olacak kızlar soruşturulur, kızların oturduğu mahalle, semt, pederinin ismi, kimin nesi olduğu etraflıca öğrenilir. Daha sonra gidilerek kızın görülmesi kararlaştırılır. Evlenmeye aracılık eden yaşlılar yanı sıra özellikle bu işle uğraşarak geçinen, *kolcu* denilen hanımlar vardır. Ayrıca hamam ustası adı verilen, hamamlarda çalışan kadın hademeler de aracılık ederler. Bunlardan başka kibar konaklarına şal, mücevher ve benzeri eşya satmak için gidip gelenler de bu hizmette bulunurlar.

Eğer kolcuya baş vurulursa, önce alacağı paranın miktarı tayin edilir. Hamam ustası veya bohçacılardan birisine baş vurulursa kız bulduğu takdirde kendisine ikram edileceği bildirilir. Bu yüzden kadınlar gerek erkek ve gerekse kız evlendirmek için aracı olmaya pek heves ederler, aralarından başaranlar da çok olur. Bu işi hayırlı bir iş bildikleri için buldukları kız gelin olup çoluğa çocuğa karıştıktan sonra bile "yeşil duvağıyla onu ben götürdüm" diyerek hukuklarını, yakınlıklarını belirtip övünürler.

Görücü gezen, yani kız bakmaya gidenler, gencin validesi veya teyzesi ya da büyük hemşiresinden biri ile, kibarlarda kâhya kadın ve bir de cariyeden ibarettir. Bunların hiçbiri yoksa, pek yakın akrabasından biri yanına bir hanım alarak gider. Şayet kimsesiz biri ise evlendirmeye aracılık eden ahbabının haremi gönderilip baktırılır. Görücülerin kız bakmaya safer, muharrem aylarında gitmeleri hem kadınlar ve hem de erkekler arasında uğursuz sayılır. Bu ayların çıkması beklenir. Diğer ayların da son çarşambasıyla salı günleri pek iyi olarak kabul edilmez, o günlerde görücüye gidilmez. Görücüye giderken mateme mahsus bir renk olduğundan siyahı ağır basan elbise de giyilmez.

KIZLARIN GÖRÜCÜYE ÇIKMASI

Görücüye gidilen hanenin kapısında, ne için geldikleri haber verilir. Gelenler evdekilerce karşılanır, misafir odasına alınır. Mutlaka çubuk ve kahve ikram olunur. Görülecek kız tesadüfen evde yoksa münasip bir dille ve nezaketle durum anlatılır. Eğer kız evde ise görücüye giden hanımlar, başlarından yalnız yaşmaklarını çıkarır, feraceleri ve yaşmak altında bulunan içlikleriyle otururlar.

Sebilci

İSTANBUL'DA TÜCCAR, ESNAF VE SANATKÂRLAR, BULUNDUKLARI YERLER

İstanbul'da külliyetli mal alıp devreden tüccarlar Bal Kapanı, Yağ Kapanı, Zahire Kapanı, Un Kapanı, Asmaaltı, Mısır Çarşısı adlı yerlerde toplanmışlardı. Ayrıca içinde pek çok odası bulunan tüccar hanları vardı. Çoğunlukla tek çeşit mal üzerinden iş yapan bu tüccarlardan aynı malı satanlar aynı handa otururdu. Malları almak isteyenler o hanlara gider, odalarda isteğine uygun malları kolayca bulup alırdı. Bu tüccar hanlarının başlıcaları Kürkçü Hanı, Sofçu Hanı, Yağcı Hanı, Çukacı Hanı, Sabuncu Hanı, Varakçı Hanı, Kalaycı Hanı, Peştemalcı Hanı, Keçeci Hanı gibi isimlerle anılırdı.

Bunlardan başka her bir esnaf İstanbul'un çeşitli yerlerinde bir sokakta sağlı sollu sıra halindeki dükkânlarda çalışırdı. Aynı işi yapanların bir arada bulundukları bu sanat ve ticaret yerleri, yapılan işe göre Sedefçiler, Vezneciler,[1] Arpacılar, Kürkçüler, Kökçüler,[2] Kürekçiler, Fincancılar, Destgâhçılar,[3] Kalemtraşçılar,[4] Abacılar, Mühürcüler, Zahireciler, Yemişçiler, Yumurtacılar, Kantarcılar, Saatçiler, Kuyumcular, Sırmacılar, Tüfekçiler, Mıkrasçılar,[5] Kundakçılar,[6] Peştemalcılar, Yağlıkçılar,[7] Oyuncakçılar, Tesbihçiler, Misk yağcılar, Tornacılar, Marpuççular, Hırdavatçılar, Fenerciler, Devatçılar,[8] Köseleciler, Yemeniciler, Kovacılar, Sepetçiler, Fermeneciler,[9] Kavukçular, Dülbentçiler, Kılınççılar, Doğramacılar, Marangozlar Çulhalar,[10] Eğerciler, Semerciler, Timurcular,[11] Çıkrıkçılar,[12] Eskiciler, Zenneciler[13] namlarıyla anılırlardı.[14]

---

[1] Tartı, terazi yapanlar (*OTAL*).

[2] Halk ilaçlarında kullanılan çeşitli kök, kabuk, çiçek ve otlarla kirpi gibi bazı hayvanların kurutulmuşlarını ve derilerini satanlar; şimdiki eczacıların yerine geçerdi (Ali Rıza Bey: 46; *KT*).

[3] Tezgâhçılar; ağaçtan tezgâh, kuyu çıkrığı, dolap gibi şeyleri yapanlar (*KT*).

[4] Kamış kalemleri açmakta kullanılan kalemtıraşları yapanlar.

[5] Makasçılar.

[6] Tüfek *kundak*'larını, yani namlunun altında bulunan ağaç kısmı yapanlar (*KT*).

[7] İç çamaşırı, gelin ve yatak takımı, çevre, yağlık vb. şeyler satanlar (*OTDTS* III).

[8] Divitçiler; divit yapan veya satan kimseler.

[9] Esnaf vb. kimselerin giydiği üzeri işlemeli elbiseleri biçip diken terziler (*KT*); kaytan işleri yapanlar (*OTDTS* I; *SA* I).

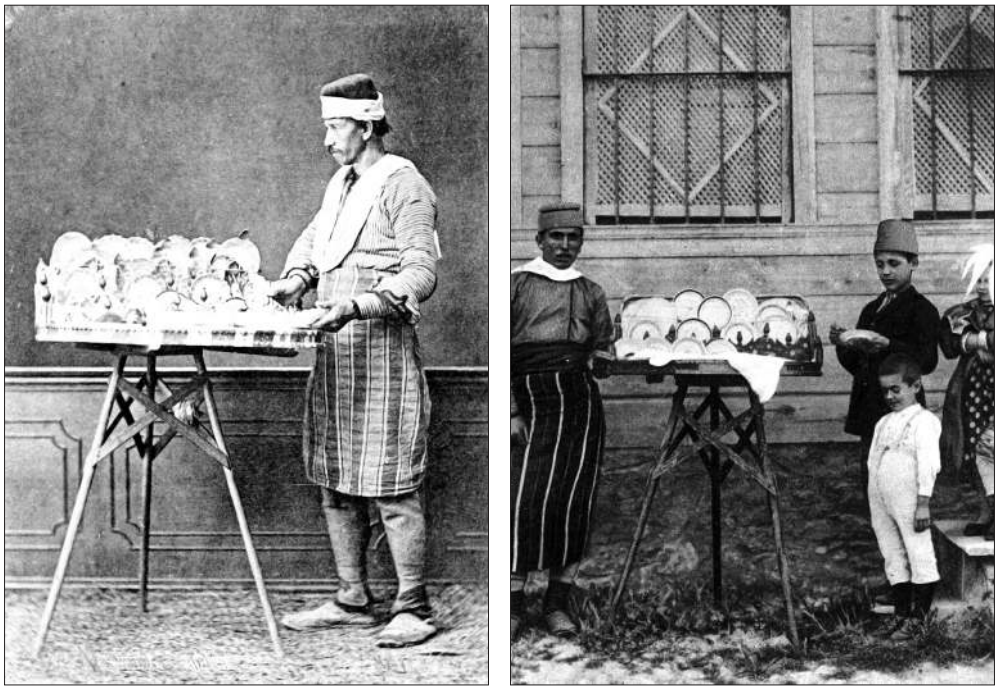
[10] Tezgâhta bez vb. dokuyanlar (*KT*); bez dokuyan, ipek, yün ve kıl işleyenler (*LO*).

[11] Demirciler.

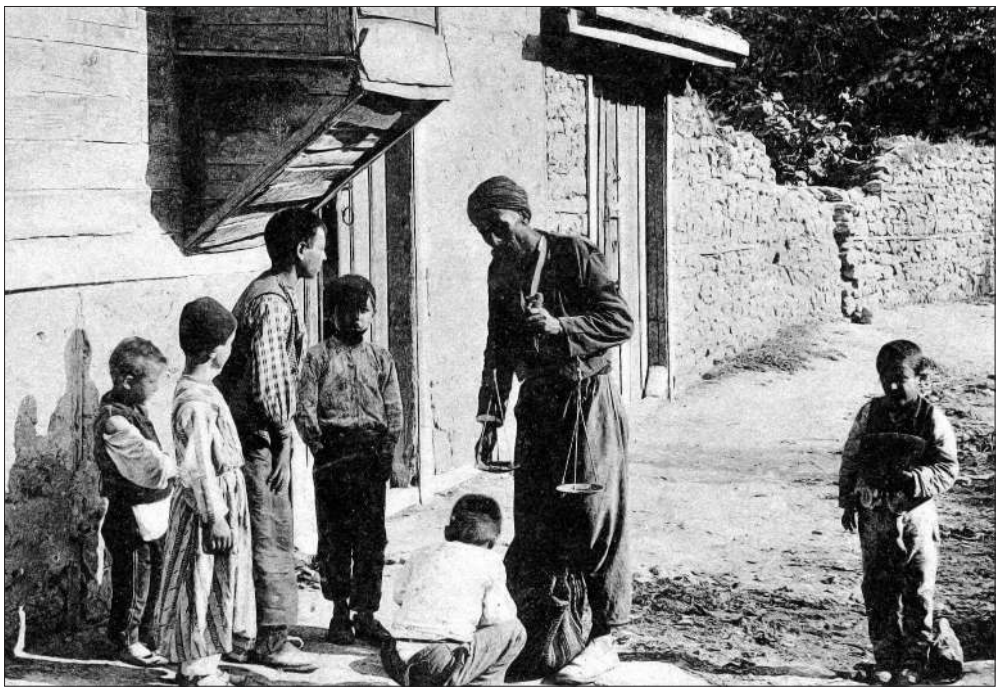
[12] *Çıkrık* [torna] ile ağaçtan çekme işler yapan sanatkâr (*SA* I).

[13] Gelin elbiseleri, yatak takımları, sırmalı döşemelikler, değerli kumaşlar vb şeyler satanlar (Musahipzade Celâl 1946: 148 vd).

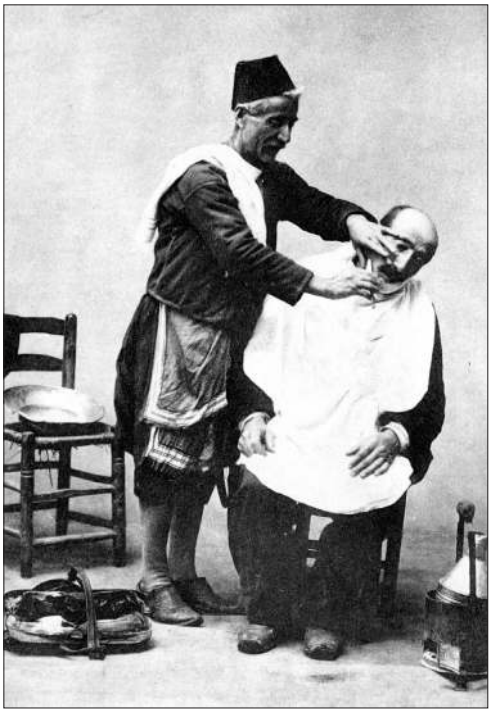
[14] Musahipzade Celâl de esnaf ve sanatkârlara, belli başlı çarşı ve hanlara geniş olarak yer vermiştir: *a.e.* 144-161.

Seyyar muhallebici

Seyyar leblebici

Seyyar berberler

OSMANLI TOPLUMUNUN ÇEŞİTLİ KESİMLERİNİN OTURDUĞU SEMTLER

Yüzyıl başında İstanbul'da her sınıf halkın tercih ettiği ayrı birer semt ve mahalle vardı.

Selâtin Sarayları, Ayasofya'dan yani Topkapı Sarayı civarından başlar, düz bir hat boyunca Beyazıd Camii meydanına kadar uzanırdı. Bu hattın sağı Mahmut Paşa Yokuşu denen yere ve sol tarafı da Kadırga Meydanı denen yerden yine Beyazıd Camii meydanına kadar devam ederdi. Böylece Topkapı Sarayı'ndan başlayan Beyazıd Meydanı'nda son bulan sağlı sollu semtler, saraylar ve aralarında bulunan vüzera, ekâbir ve Osmanlı ricalinin pek büyük konaklarıyla dolu idi.

Şehzade Camii'nden Fatih Camii'ne kadar uzanan bir hat üstünde, orta halli rical ve memurların konakları bulunurdu. Süleymaniye Camii civarından Vefa semti ile Odun Kapısı denen yere kadar olan alanda ise aralarında rical konaklarının da bulunduğu ekserisi servet sahibi büyük tüccarlara ait konaklar vardı. Fatih Cami-i şerifinden Çarşamba semtine kadar *ilmiye ricali*'nin konakları yer almıştı. Beyazıd civarında olup, halen Hasan Paşa Karakolu denen yerden Aksaray'a kadar sağlı sollu mahallelerde esnaf ve ticaret erbabıyla resmî daire kalemlerinde çalışan efendilerin haneleri bulunurdu. Aksaray'dan Cerrahpaşa Camii yolunu takip ederek Koca Mustafa Paşa Camii'ne yakın mahalle kadar sağlı sollu rical ve *mülkiye sınıfı*'ndan kibarların konakları sıralanmıştı.

Dersaadet'in güney sahilini teşkil eden Kumkapı'dan başlayarak Yenikapı, Samatya ve Yedikule'ye kadar sahil boyunca tek tük Rum haneleri bulunmakla beraber ekseriyetle Ermeni hane ve mahalleleri yer alırdı. İstanbul'un Cibali Kapısı'ndan başlayarak sahil boyunca Fener Kapısı denilen yerin ötesine kadar uzanan yerlerle tepeleri de içine alan Balat'a kadar olan yerlerde Rum ileri gelenleri ile Rum cemaatinin hane ve mahalleleri bulunurdu. Balat'tan Eyüp yakınındaki Defterdar İskelesi'ne kadar uzanan yerlerde Musevi evleri, Eyüp'te ise baştan başa Müslüman mahalle ve evleri toplanmıştı. Haliç'in karşı yakasında Haliç sonuna kadar uzanan yerlerde, Kasımpaşa'da İslam, Hasköy ve Piripaşa semtlerinde ekseriyetle Musevi, Sütlüce'de İslam ev ve mahalleleri toplanmıştı. Azaplar Kapısı denen yerden yukarıya Beyoğlu'na ve oradan Taksim'e kadar Hıristiyan aileler ve ecnebiler, Çeşme Meydanı'ndan Galata Kulesi'ne kadar uzanan yerlerde de Müslüman aileler oturmaktaydı. Galata'dan Tophane'ye kadar sahil yolu tamamen İslam ev ve mahalleleri ile kaplıydı.

Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar sahilsaraylar ve vezir yalıları, Ortaköy'de dere içinde yer yer Musevi, yer yer Ermeni evleri vardı. Kuruçeşme'den Arnavudköyü'ne ka-

KAVUKLAR, TAKKELER

Yüzyılın başında giyilen *kavuk*'ların şekli ve cinsi herkesin sınıf ve mesleğine göre değişirdi. Kavuğun şekline bakarak o kimsenin mensup olduğu sınıf herkesçe tanınırdı. Böylece kavukların her biri bir sınıfın âdeta alamet-i farikası haline geldiği için bir kimse bir başkasının giydiği şeyi giyemezdi; mesela birinin eline kendisininkinden başka bir sanata mahsus bir kavuk geçmiş olsa bile giymesi yasaktı. Kavuklar kendilerine mahsus renklerde çukadan ve kadifeden yapılır, üzerine sınıfına göre mutlaka sarık sarılırdı. Yeşil renk sarık, *şürefâ ve sadât-ı kirâm*'a mahsus bulunduğundan bu sınıf mensubu olmayanların yeşil sarık sarmaları ve bununla gezinmeleri şiddetle yasaklanmıştı. Vüzera ve halkın ileri gelenleri dahil olmak üzere diğerleri beyaz sarık sararlardı.

Sarıklar yerli boyaması yeşil dülbend ile vüzera ve küberanın sardığı *altın baş* tabir edilen, sarı tel işlenmiş iyi cins dülbend ya da *ipek baş Hind dülbendi* denen pek makbul bir dülbendden yapılmış olurdu. Resmi günlerde giyilen kavukların sarıkları bu işe mahsus dükkânlarda sarıkçılar tarafından sarılırdı. Vükela ve ricalin giydiği kavuklar, sarıkları sarılmak üzere bu dükkânlara gönderilir ya da adamlar konak ve saraylara getirilir, özel şekline göre sardırılırdı. Halkın sardığı sarık ise bildiğimiz dülbenddendi. Şam, Gelibolu, Halep, Hama'da üstüne sarı ipekle çiçek işlenmiş abanî denen dülbend sararlardı. Sarıkların başkaları da vardı. Tarikat mensuplarının sardığı sarıklar *tac* veya arakiye üzerine sarılırdı. Yeşil sarık *Tarîk-i Kâdiri*, siyah renk sarık *Rifaî* ve kırmızı renk sarık *Tarîk-i Bedevi* dervişlerine mahsustu. *Mevlevî* derviş ve şeyhlerinin sarıkları yeşil ve beyaz olurdu. Diğer *Turûk-ı âliyye* dervişleri beyaz sarık sararlardı.[1] Sarık sarılış biçimi de büyük makam sahiplerinin ve ulemanın memuriyetlerine has şekilde olurdu, mesela Turûk-ı âliyye şeyhleri, tarikatlarının usullerine göre iki parmak eninde ve uzun olan sarıklarını birbiri üstüne gelecek şekilde ve kafes şeklinde sararlardı. Sair halk ise adî surette ve *dolama* tarzında sarardı.

Giyilen kavukların cins ve şekillerine göre de ayrı ayrı isimleri vardı:[2] Büyük Osmanlı sultanlarından bazılarının giydiği kadifeden sivri tepeli ve dilimli *yusufî* tarzı, ileri gelen makam sahiplerine mahsus kavuklardı. Vezirlere mahsus olanlar *kallavî*, küberaya mahsus olanlar *horasanî*, kâtipler sınıfına ait olanlarınkiler *kâtîbi, muhsır*'ların giydikleri *mücevveze*[3] adını alırlardı. Ayrıca *selimî, kalensüve, perişanî, kubadî,*[4] *azamî,*[5] *örfî*,

---

[1] Tarikat mensuplarının sarık renkleri için karş. Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler bölümü, destar maddesi, s. 444.

[2] Kavuklar ve diğer Osmanlı Devri baş giyimi hakkında toplu bilgi ve karşılaştırmalar için bkz. Kumbaracılar, *Serpuşlar*. Gerek bu kaynakta gerek C. E. Arseven'de bellibaşlı kavuk vb çizimleri de yer almaktadır (*SA* I: 183); ayrıca bkz. Sevin 1973.

[3] Mücevveze, kaynaklarda bazı memurlar yanı sıra padişahların, sadrazamların, devlet erkânı ve hattâ askeri *ümerâ*'nın merasimlerde giydikleri resmi başlık olarak tanımlanmaktadır. (*OTDTS* II; *SA* III; *TGKSS*). Padişahlarınkiler sorguçlarla süslenirdi. Sadrazamların ve vezirlerinki ise dilimli ve daha uzundu (*TCTS)*.

[4] Ulaşılabilen kaynaklarda rastlanamadı.

[5] Taranan kaynaklarda bulunamadı.

VÜZERA, EKABİR VE DİĞER OSMANLI HANELERİNDE BESLENEN HAYVANLAR

Bundan yüz yıl öncesine kadar hükümet ve bütün devlet dairelerinin işleri, askerî hareketler, savaşta malzeme ikmali, ulaşım ve posta işleri hayvanlarla yapılırdı. Bu sebeple hayvan yetiştirmeye, çoğaltmaya ve cinslerinin ıslahına büyük ihtiyaç olduğundan Osmanlı ülkesinin pek çok yerinde hem devlet, hem halk tarafından güçlü ve cins hayvan yetiştirilirdi. Böylece bütün ihtiyaca yetecek hayvan bulunur, ayrıca bu iş çok kâr getiren önemli bir ticaret konusu da olurdu.

Dersaadet'te vüzera ve ekâbir kış-yaz memuriyet yerlerine hayvanla gidip geldikleri ve o vakitki teşrifat icabı beraber götürdükleri hademeleri de hayvanlara bindikleri için ahırlarında mevkilerine göre 70-80 baş hayvan bulundurmaya mecburdular. Ahalinin çoğu da yük taşıtmak ve binmek için hayvan beslerdi. Eskiden Dersaadet'in uzak mahallelerinde oturan esnaf, çarşı pazardaki dükkânlarına çoğunlukla katır, midilli ve merkebe binerek gider gelirdi. Bu yüzden Dersaadet'te pek çok hayvan beslenirdi.

Hayvanların alınıp satılabilmesi için Fatih Camii çevresinde "At Pazarı" denen yerde, her birinde otuz-kırk hayvan bulunan ahırlar ve *canbaz* tabir edilen tüccarlar vardı. Belli günlerde burada pazar kurulur, her taraftan getirilen hayvanlar müzayede ile satılırdı. Âdet üzere hayvanı alanla satan birbirlerinin ellerini tutup sallarken "var hayrını gör" diyerek varılan anlaşmayı uğurlu, hayırlı sayarlardı. Hayvanlar için gerekli takımlar *saraç* denilen esnaf tarafından dört tarafı duvarla çevrili, içinde yüzden fazla dükkân bulunan, kapıları sabah açılıp akşam kapanan, Fatih yakınındaki "Saraçhane Çarşısı"nda yapılırdı. Burada çalışan ustalar pek çok da şakird yetiştirirdi. Hayvanların ayaklarını nallamak ve hastalıklarını tedavi etmek için Dersaadet'in birçok yerinde *na'l-bend*[1] dükkânları açılmıştı. Bunlar sanat ve ustalık derecelerini göstermek için ufak çivilerle küçük nal mıhlanmış yumurtaları dükkânlarına asarak teşhir ederlerdi. Hayvanların gece ahırlarda sırtlarına ve ayaklarına vurulan *çul, köstek, belleme* ile *yular* gibi malzeme imaliyle meşgul olan esnafın dükkânları At Pazarı'na yakın Çarşu-yı Kebir içinde ve Çemberlitaş yakınında bulunurdu. Bu malzemeler mavi boncuklarla ve aralarına kurdele gibi konmuş elvan çuka parçalarıyla süslenmiş olurdu.

Ekâbir dairelerine ait hayvanların yürüyüş ve hareketlerini talim ettiren, koşuya alıştıran ekseri Bağdat ve civarı ile ve aşiretlerden getirilmiş, hayvan taliminde tecrü-

[1] Nalbant.

SENEBAŞI OLAN MUHARREM AYINDA AŞURE PİŞİRME

Hicret senesinin başı olan Muharrem ayının onuncu gününden başlamak üzere Muharrem sonuna kadar İstanbul'un bütün evlerinde iki kâse de olsa aşure pişirmek uğur ve bereket sayılırdı. Her sınıftan kimseler buna özen gösterir ve özellikle onuncu gün pişirmeye dikkat ederdi. Aşure pişirilmesi Nuh Peygamber'in sünneti olarak da herkesçe kabul olunmuş ve İslam'ın ortaya çıkmasından sonra da buna uyulmuştur. Ekseriya hayır sevenler aşure pişirip halka ve bilhassa fukaraya dağıtmak için imaretler ve vakıflar yapmış ve masrafı karşılayacak gelir bırakmışlardı.

Aşureye bir nevi tatlı, yemişli bir çorba denebilir. İçine konanlar buğday, pirinç, nişasta, nohut, fasulye, ceviz içi, badem gibi şeylerdir. Bazıları bunlara kuru incir, bir cins kuru beyaz hurma, çekirdeksiz üzüm de ilave ederler. Bunun *süzme* denen kibar bir nevi de vardır. Bu yalnız döğülmüş buğday, biraz pirinç ve badem, bir miktar nohut ile pişirilir. Soğumaya başlayınca içine yeterince misk eklenir. Her iki tip aşurenin buğday ve diğer malzemesi ayrı ayrı pişirilir, sonra birbirleriyle karıştırılır, yeterince şeker ilave edildikten sonra tekrar pişirilerek hazırlanır. Bu suretle yapılan aşure pişince hane sahibine haber verilir. Evden bazıları mutfağa iner, kazanın etrafında oturur, bir Yasin suresi ve bir Mülk suresi okunur, hasıl olan sevabı o haneden gelmiş geçmiş ölmüşlerin ruhlarına hediye edilir. Kazanın üzerine kapatılan tepsi kaldırılır, herkes buhar suyunu uğurludur diyerek gözlerine sürer. Bir tabağa alınan ilk aşure dışarı gönderilmez, bereket getirsin dive hanede alıkonur. Daha sonra aşure, elvan renk Saksonya testilere, kapaklı ve tabaklı kıymetli kâselere boşaltılır, üstlerine şam fıstığı, çam fıstığı, kuş üzümü, mevsimi ise bir miktar nar tanesi serpilerek kapakları kapatılır, her birinde birer çift kâse olmak üzere süslü tepsilere konur, tepsilerin üstü beyaz örtü ile bağlanarak kibar ahbaplara gönderilirdi. Getiren adama bahşiş verilip kaplar iade edilir. Geri kalanı büyük kâselerle yakın ahbap ve komşulara dağıtılır. Kâselerin yıkanmadan geri verilmesi ayıp sayıldığından güzelce yıkanıp öyle verilir. Eve ayrılan aşureden ilk defa hane sahibine ufak bir kâse konur. Hane sahibi yedikten sonra aşureyi pişiren aşçıbaşı ve çıraklarına bahşiş gönderir. Böyle Muharrem'de pişirilen aşureden şayet ilk kaşığa bakla tanesi isabet ederse bunu pek çok kimse "bereket getirir" diye ayırır, siler, para kesesine koyardı. Bakla tanesi bir yıl kesede kaldıktan sonra hükmü geçmiş sayılır, bir yere gömülürdü.

EKÂBİR KONAKLARINDA KİBAR USULÜNCE MEVLİD OKUNMASI

Mevlid-i şerif musiki makamıyla ve özel bir tarzda okunduğu için Mevlid okutmak isteyen kimse musiki bilen ve mevlid okumada ün yapmış bir *mevlidhan* efendi ile yine musikîşinas ve *Na't-ı şerif* ve ilahiyatta şöhret sahibi *tevşih-han* denen beş-altı

Kağıthane. Teferrüce gidenler

ESKİ OSMANLI ÂDÂB-I MUAŞERETİ

Müslüman ve Hıristiyanlar Arasındaki İlişkiler, Uyulan Karşılıklı Kaideler

Kübera, tüccar ve esnaf İslam olsun, Hıristiyan olsun, bütün ahbaplarına Ramazan'da büyük tepsi ile baklava, kandil geceleri şeker, çörek gönderirdi. Hıristiyanlar da Paskalya'da İslam ahbap ve komşularına kırmızı yumurta, paskalya çöreği ve portakal yollardı. Paskalya'dan üç gün önce evlerde pişirilmiş, üzerine badem, şeker ve bahar dökülmüş, kiliselerde okunmuş buğdaydan da İslam olan ahbap ve komşularına gönderirlerdi.

Düğünlerde İslam ve Hıristiyanlar kendi ahbaplarını ve komşularını gündüz işleri olur diye, akşam yemeğe davet ederlerdi. Hıristiyanlardan birisi kızını evlendirirse, İslamları da nikâha çağırır, nikâhtan bir-iki gün sonra damadı yanına alır, tanıdığı İslam ekâbirine el öptürmeye götürür, onlar da damada hediye verirlerdi.

Kadınların da aralarında benzer âdetleri vardı. Bayram ve paskalyalarda birbirine gitmek, tebrik etmek, sene başı gelince Hıristiyan ahbapları evinde ziyaret etmek, yolda karşılaştıklarını "nice yıllara yetiştirsin" diye kutlamak herkesin uyduğu âdetti. Ölüm olduğunda İslamların ve Hıristiyanların birbirine taziyeye gitmesi de usuldendi.

Kibar konaklarında Hıristiyan kilerciler, arabacılar, kayıkçılar, ayvazlar hizmet ederdi. Özel olarak konağa hizmet eden kürkçü, terzi, oyacı, yemenici, haffaf, çamaşır yıkayıcı, tahta silici, tatlı kaynatıcı Hıristiyanlar da vardı. Bunların düğün ve nikâhlarında konaktan hediye gönderilir, hastasının hatırı sorulur, para bırakılır ve her çeşit yardımda bulunulurdu.

Hıristiyanlar bir İslam hocasına başvurup kendilerini okutturabilirler muska yazdırır, rüya yorumlatabilirlerdi. İslamlar da ayazmalara giderler, su içerler, papazlara okuturlardı. Yılbaşı gecesi Hıristiyanlar fenerlerle sokaklarda gezer, ekâbir dairelerine uğrar, o gece için hazırlanmış olan helva ikram edilir, bahşiş verilirdi. İslam olsun, Hıristiyan olsun birbirinin cenazesi geçerken hürmeten sokağın bir kenarında cenaze geçinceye kadar dururlardı.

Mahalle erkekleri yolda birbirine rastlarsa ya selâm verir veya "merhaba" demeden geçmezdi. Mahalle gençleri sokakta bir ihtiyar kadına rastladıklarında önüne geçmez, sokağın bir kenarına çekilir, önlerine bakarak bekler, "Geç kızım" derse yollarına devam ederlerdi. Çocuklar yolda bir ihtiyara rastlarsa koşar, elini öperlerdi. Gençlerden biri bir ihtiyarın elini öptüğünde "El öpenlerin çok olsun, ömürler gör, Allah'ın birliğine emanet" ya da "Oh benim toramanım çok yaşa, kırk bir kerre maşallah" gibi sözler sarf edilirdi.

Mahalle bekçisi

MAHALLE BEKÇİLERİ

İstanbul'da her mahallede en az iki, büyük mahallelerde üç kişi bekçi olarak çalıştırılırdı. Bu bekçilerin çoğu Kürd olup Şırvanlı, Harputlu, Malatyalı idiler. Ayaklarında şalvar, arkalarında abadan salta, bellerinde kırmızı kuşak, başlarında büyükçe adi fes ve abani sarık sarılı olurdu. Ayaklarına da kırmızımsı yemeni, uzun konçlu beyaz yün çorap giyer, kırmızı bağ, yani *tozluk bağı* sararlardı. Çok sayıdaki bu bekçilerin birisi bıyıklı olsa bile diğerleri sakallı ve kır saçlıydı, zira evlere hizmet için girip çıktıklarından yaşlı ve olgun olmaları lazımdı. Geceleri meşeden özel yapılmış, kalın ve ucu demirli sopayı ellerine alır, nöbetleşe birer-ikişer saat mahallenin her tarafını, bütün sokaklarını dolaşırlar, şayet bir hırsıza rastlarlarsa, birinin bir yeri karıştırdığını görürlerse, ellerindeki sopayla kendilerini savunarak adamı tutar, zabıtaya teslim ederlerdi. Gece evlerden birinde yangın çıkarsa, hemen ev halkını uyandırır, mahalleyi ve tulumbacıları haberdar ederlerdi. Diğer arkadaşlarıyla o evin eşyasının başka bir yere taşınmasına yardım etmek hepsinin vazifelerindendi. Mahallelerinde otururken başka bir mahalleye taşınacak kiracıların ücretle eşyalarını taşır ve gerektiğinde güvenilir hamallar bulurlardı. Mahalledeki dul kadınlara, hizmetçisi olmayan komşulara civar çeşmeden bir ücretle su taşır, gidecek veya getirilecek yükleri varsa götürüp getirirlerdi. Adamı ve hizmetçisi olmayan mahallenin kız, erkek çocuklarını toplar, mekteplerine götürür, akşamları getirirlerdi. Hamama gidecek kimsesizlerin bohçalarını hamama bırakır, akşam alıp evine götürürlerdi. Az miktarda odun alanların odunlarını baltayla kapısı önünde yarar, içeri taşır, istif ederlerdi. Mahalle halkından birisi, yazın sayfiyeye gittiği zaman evini ve geride bıraktığı eşyasını beklemek üzere geceleri bir arkadaşıyla evde yatar, evi beklerdi. Mahallede dul, ihtiyar kimsesiz kadınların sabahları ekmeklerini getirir, bir şey lazımsa gider alır, evine bırakırlardı. Mahallede sünnet cemiyeti veya düğün varsa, sopasını alır, kapının iç tarafına oturur, misafirler geldikçe sopasını vurur, karşılamaları için ev halkına haber verir, gelenlerin ayakkabılarını kaldırıp saklar, giderlerken kendilerine teslim ederdi. Ramazan geceleri sahur vaktini haber vermek, uyuyup kalan varsa uyandırmak üzere boynuna taktığı büyük davulu çalarak mahalleyi dolaşırlardı. Bunlar mahalle imamı efendinin ve mahalle muhtarlarının emir ve idaresinde idiler. Geceleri kalmaları için kendilerine tahsis edilmiş bekçi kulübesinde olurlar ve arayanlar tarafından orada bulunurlardı. Bekçilere maaş olarak her evden kudretlerine göre para toplanır, aybaşında ne toplanmışsa aralarında pay edilirdi. Kış günleri kömürleri ve gece giyecekleri içi tüylü kurt derisi, dışı kalın abadan *gocuk* denen kışlıkları halk tarafından temin

Dervişler

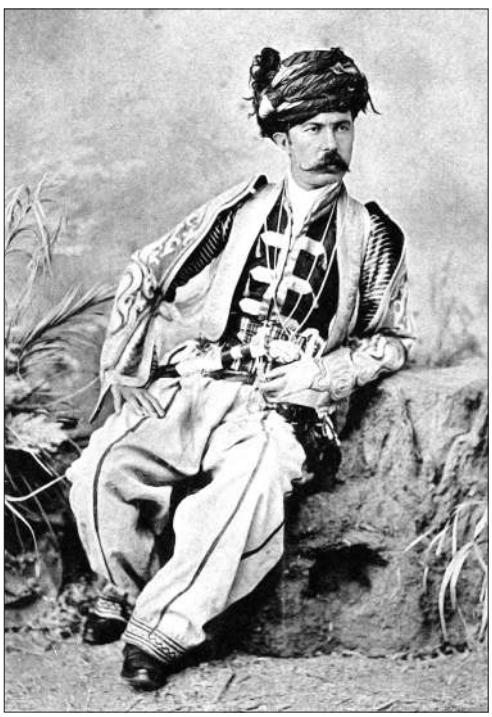

Kürt kıyafetleri

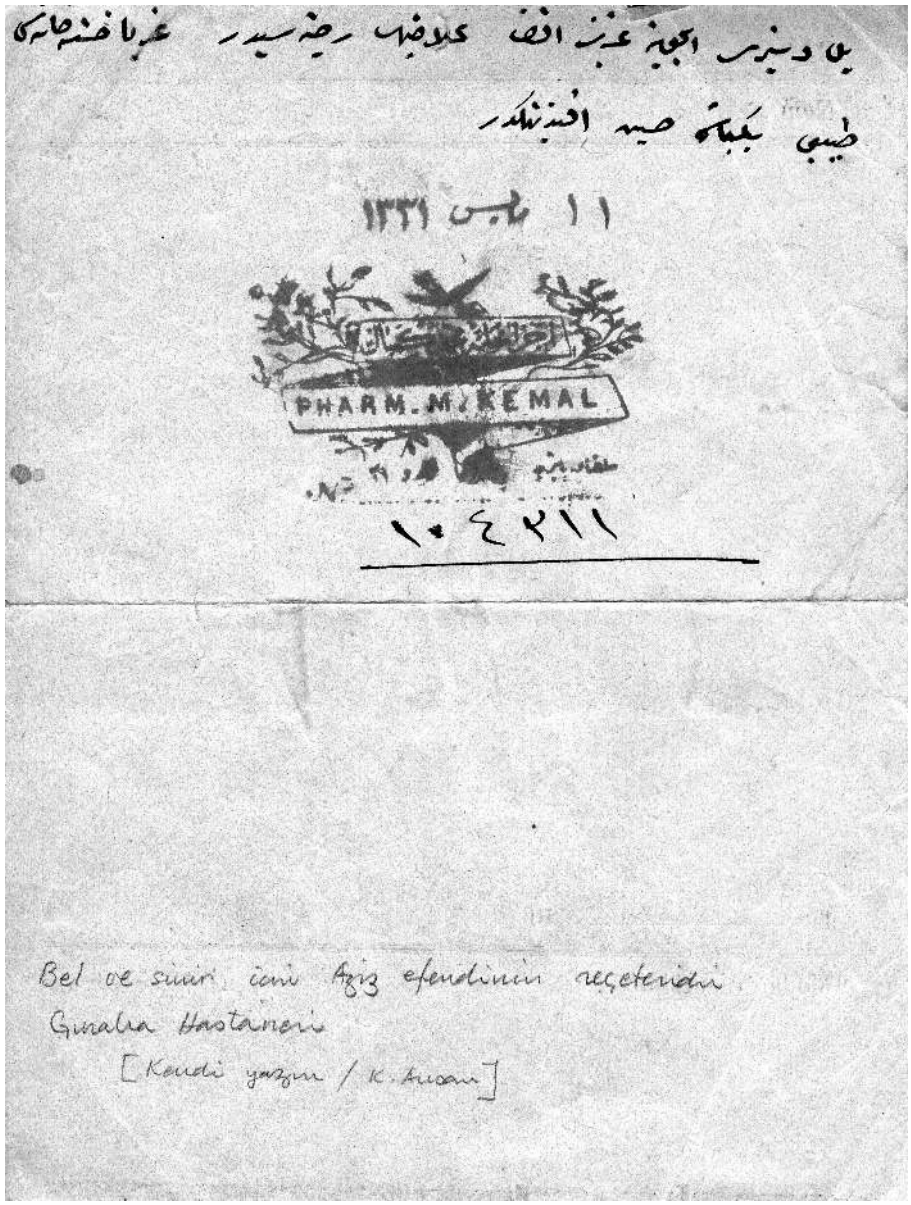

Suriyeliler

Laz kıyafetleri

Bel ve sinir için Aziz efendinin reçetesidir
Gureba Hastanesi
[Kendi yazısı / K. Atsan]

Reçete

EBE HANIMLAR

Ebelik, yani *kabilelik* gibi hayırlı bir hizmet yapan hanımlar, *Saray-ı Hümâyun ebesi, kibar ebesi, ahad-ı nas ebesi*[1] olarak üç sınıfa ayrılırlar.

"Saltanat-ı Seniyye"nin[2] aile ve hanedanının kabilelik hizmetinde bulunma şerefine sahip hanımlar gerektiğinde dıştan da çağırılabilirlerdi. Saray-ı Hümâyun'da kabilelik valideden valideye devredilegelen çok eski bir hizmettir. Bu hanımlar kerimeleri, dolayısıyla halefleri bulunmadığı zaman bu şerefi elden kaçırmamak için yakın akrabasından uygun gördüğü bir hanımı hep beraberinde saraya getirip hizmette bulundurmak suretiyle çevresine tanıtır, "daire-i âlîyye"[3] ile temas kurdurarak kendisine bir halef yetiştirirdi. Saray-ı Hümâyun'a hizmet eden kabile hanımların konakları, cariye ve uşakları bulunur ve pek kibarane bir hayat sürerlerdi. Bunların sarayca tahsis edilmiş maaşları, "çiğ tayınları",[4] ayrıca *Ramazan harcı, bayram atiyyesi* vardı. "Hatır sormak" tabiriyle arada bir hediyelik alıp içeri girdikleri zaman doğumlarında hizmetleri geçmiş sultanların ve "aile-i âlîyye"nin diğer fertlerinin iltifatlarına mazhar olurlardı.

Kibar ebeleri (kabileleri) de yine oldukça müreffeh yaşarlardı. Onların da hanelerinde cariye ve hizmetçileri ve kibarca vakit geçirecek kadar servetleri vardı. Bunlar kerime ya da gelinlerinden heves edenleri doğumlara beraberinde götürerek eğitir ve halka tanıtırlardı. Böylece mesleğe girenler gösterdikleri maharet ve bu meslekte pek lazım olan terbiye, nezaket ve temizliğe verdikleri önem ölçüsünde üne kavuşurlardı. Vaktiyle İstanbul'da isim yapmış olan kabile hanımların her biri bir sıfatla şöhret olmuşlardı. "Gümüş çakılı Ebe", "Eli güzel Ebe", "Sallabaş Ebe", "Çantalı Ebe", "Küpeli Ebe", "Fuçulu Ebe", "Moralı Ebe", "Kız Ebe", "Şehreminli Hacı Ebe", "Ladinli Ebe" gibi lakaplarla yad edilirlerdi. Bu sınıf kabile hanımların hemen hepsi yaşlı başlı, terbiyeli, son derecede temiz ve zarif kimselerdi. Pek çok kibar aile ile yakın ilişkileri vardı. Ekâbirin çoğu ellerinde dünyaya gelmiş ya da valide ve cedleri böyle meşhur zevatın ebeliğini yapmış olduğundan eskiye dayanan bu köklü ilişkileri dolayısıyla ekâbir ailelerine karışmış, böylece kazandıkları bilgi ve anılarıyla tarihe geçmiş hanımlardı.

O vakitler doğum yapacak hanımlara nasıl ebe tutulduğu doğumla ilgili âdetler bahsinde daha önce etraflıca anlatılmıştı.[5] Böylece eski usule göre ebe tutulduktan

---

[1] Halk ebesi

[2] Saltanat-ı Seniyye: Yüce Saltanat.

[3] "Daire-i âlîyye" (= Yüce Daire) ile saray kastedilmiştir.

[4] "Çiğ tayın" burada erzak anlamında kullanılmıştır.

[5] Bkz. s. 37.

UĞURLU, UĞURSUZ SAYILAN DAVRANIŞLAR

Her toplumun benimsediği bazı hal ve alışkanlıkların pek çoğu eskiden beri nakledilerek gelmiş zan ve asılsız inanışlardan kaynaklanmıştır. Bunların nasıl başladıkları incelenirse kendilerini halka pek çok şey biliyormuş gibi gösterenlerin şu veya bu konuda tereddütler uyandırarak sokulup ilişki kurdukları muhterem ailelere fırsat buldukça "Aman şu işi böyle yapma", veya "Filan işi böyle yaparsanız size hayırlı olur, uğur getirir", tarzındaki telkinlerinden ortaya çıktıkları anlaşılmaktadır. Böyle şeyler herkesi ilgilendirdiğinden menfaatlerini korumayı ve zarara uğramamayı elbette isterlerdi. Kulaktan kulağa duyularak yayılan böyle hüküm ve asılsız inanışlar halk arasında etkili oluyordu. Hatta bu asılsız inanışlar, nereden çıktığı ve aslı anlatılsa bile bir kere herkese yayıldığı için devam edip gidiyordu. Uğurlu veya uğursuz addedilerek halkın kafasında yer etmiş bu evhamlar her millette olduğu gibi Osmanlılarda da kadınlar arasında daha sağlam olarak yerleşmiş, bir taraftan ilaveler, bir taraftan da abartmalarla bu asılsız inanışlar büsbütün artmıştı. İyilik ve kötülük söz konusu olunca belki zarar getirir korkusuyla kimse terk etmeye cesaret edemiyor ve hele şer getireceğine inanılanlardan kaçınılması her taraftan ihtar edildiği için de "Aman sakın şunu böyle yapma", gibi yasaklar o işi yapanlara bir de korku veriyordu. Bu sebeplerle de asılsız inanışlar devam edip gidiyordu.

Yüzyılın başında Osmanlı hanımlarınca yapılmasına ve yapılmamasına itina edilen böyle vehim ve inanışlar aşağıda olduğu gibi ayrı ayrı yazılmıştır. Bunlardan bazıları dini açıdan sevap kazanmaya ilişkin oldukları için yapılmalarına ya da kaçınılmalarına son derece dikkat edilmesi tabii idi.

Osmanlı Hanımlarınca Uğurlu Sayılanlar

Yeni yapılan bir haneye taşınmadan önce bir hafız her gün eve gider, her odada Kur'an okuyarak Hatim yaptıktan sonra eşya taşınacağı gün de kapısı önünde kurban kesilir, hepsi fakirlere dağıtılırdı. Eşya gelmeden birisinin elinde bir dilim ekmek ve bir Mushaf-ı Şerif olduğu halde Besmele-i Şerife ile eve girmesi güzel âdetlerdendi ve uğur sayılırdı. Daha sonra eşya içeri alınırdı.

- Yeni yapılan hanenin ocağı ilk yakıldığı zaman tatlı bir yemek pişirmek ve yanan ateşe biraz kırmızı şeker atmak hayırlı addolunurdu.
- Her hanede âfetlerden korunmak için üzerinde yeşil bir asıcısı olan Hilye-i Şerif bulundurulurdu. Civarda bir yangın çıkarsa bu levha-yı şerifenin yangına karşı asılmasıyla yangının hemen söneceğine dair bir inanış vardı.

OKÇULUK

Ok çok eskiden beri kullanılmıştır. Önceleri savaşlarda düşmana karşı okla savunma yapılır ve savaşılırken yavaş yavaş silahların pek çok çeşidi icad edilmiş, insan neslini yok etmek için her asırda yeni bir yol ve tarz bulunmuş, insanı yok etme tekniği son derece ilerlemiştir. Eskiden aylarca devam eden savaşlardaki kayıplar şimdi bir ayda, hatta duruma göre belki de bir günde gerçekleşmektedir.

Eski ve terk edilmiş silahlardan olan ok, Dersaadet'te uğur kabul edilmiş ve büsbütün bırakılmamıştır. *Tîrendâzlık* ve *kemânkeşlik* bir fen ve maharet haline gelmişti. Eski Osmanlı sultanlarıyla bütün hükümet erkânının okçuluğa gösterdikleri rağbet ile Dersaadet'te "Ok Meydanı" adıyla müstakil bir yer ve tahsisatı bulunan "Ok Meydanı Tekkesi" vardı. Bu tekkede *tîrendâzlar* toplanır, hüner ve maharet gösterenlere *kabza aldı* tabiriyle kemânkeşlikten icazet verilir, ayrıca ziyafetler tertip edilmesi için tahsisat ayrılırdı. Okçulukta hüner ve maharet gösterenlerin okları tekkeye asılarak teşhir edilir,[1] oklarının ulaştığı mesafeler tayin edilir, kendilerinden sonra geleceklere bir yadigâr olmak üzere mermer sütunlar dikilir ve bunlara musanna *tarihler söylenip* hakkettirilirdi.[2] Kemânkeşler "Ok Meydanı'na vakit buldukça gidip atış yaparlarsa da esas perşembe günleri bütün *tîrendâzân* toplanarak ok atardı.[3] İçlerinden maharet kazananlar varsa, katettikleri mesafeler ölçülür, icazet ve ruhsata layık görülenlere diğerlerinin tensip ve tasvibiyle tayin edilen bir günde mükellef ziyafetler tertiplenir ve *kabza* verilirdi. Fevkalade bir maharet gösteren olursa, diğer teşhir edilenler arasına onun da okunu asarlardı. Tekkede sarı pirinçten çana ok geçirmek, kalın tomruklara ok saplamak, oklara ve kılınçlara siper olarak kullanılan kalkanları ok ile delmek, içi su dolu şişelere ok geçirmek, oku havaya atıp yere inerken düşürmeden eliyle tutmak gibi hünerler gösterilirdi. Kazandığı fevkâlade maharetle okçulukta isim yapmış olanlardan, IV. Sultan Murad'ın kemânkeşlikte ustası olan Eski Saray imamı Sultan Selimli, "Sarı Kulak" namıyla anılan zat ile "Ayazzâde" namındaki zatlar, tîrendâzlar arasında asırlarca şöhretlerini korumuşlardı.

Atılan ince, uzun şeye *ok* veya *tîr*, oku çekerek atan şeye *yay* veya *kemân* denirdi. Yayların pek çok çeşitleri ve isimleri vardı. Bunlar *usta yayı, hurrem, şepcah, tozkopa-*

---

[1] Metinde bu cümle "... tekkeye ibraz-ı hüner ve maharet zevatın gösterdikleri sanatlarını tekkeye asarak teşhir olunduğu gibi ……." şeklinde geçmektedir. Birkaç cümle sonra "okların asıldığı" ifadesi kullanıldığından daha rahat anlaşılabilmesi için buradaki "sanatları" sözcüğü de "okları" olarak değiştirilmiştir.

[2] Okçulara böyle taşlar dikilmesine "menzil dikmek", dikilen taşlara da "menzil taşları" denir (*OTDTS* II). Okmeydanı'ndaki kitabeli, kitabesiz "menzil taşları" ve bu taşların dikildiği okçular için bkz. Ayanoğlu 1974.

[3] Osman Nuri Ergin, Okçular Tekkesi'nin her yıl Mayıs'ın 6'sında Hıdırellez günü açıldığını, burada altı ay süre ile pazartesi ve perşembe günleri talim yapıldığını yazar (Ergin I, 1977: 226).

ÇEŞİTLİ MUSİKİ ALETLERİ[1]

Nay (Ney): Birkaç cinsi vardır. Bunlar *davud, şah, kız nayı, mansur, müstahsen, süpürde, mabeyn nayları'*dır. Nayın küçüğüne *nısfîye* denir. *Bolahenk*, davud, şah, mansur olarak adlandırılan nısfiye cinsleri vardır. *Girift* de bir nay cinsidir.

Nay yapılan kamışlar her tarafta bulunursa da Arabistan'da, Medine-i Münevvere'nin "Ayn-ı Zerka" denen yerinde çıkan kamışlar en kıymetlileridir. Nayları çoğunlukla Mevlevî dervişleri kullandığından temizlenmeleri, deliklerinin açılması ve orta sarmaları *muhibban-ı Mevlevîye'*den[2] ve *nayzen* kimseler tarafından yapılırdı.

Eski zamanların nayzenleri arasında en ünlüleri *kutb-ı-nayî*[3] adını almış bulunan Kale Kapısı şeyhi "Osman Dede", Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi "Yusuf Dede", Kasımpaşa Mevlevîhanesi *nayzenbaşısı* "Süleyman Dede", Kale Kapısı Mevlevîhanesi'nde "Küçük Ahmed Dede", "Deli İsmail Dede", "Kefeli Derviş Mehmed Efendi", "Derviş Kasım Dede", "Torlak Dede", "Hasan Paşa", "Sipah[4] Ahmed Bey", "Sarac Ahmed Çelebi", "Hakkı Dede", "Hilmi Dede", "Aziz Dede", "Berber Ömer Çelebi" idi.[5]

Keman: Keman çeşitleri ve aldıkları değişik adlar şunlardı: *Fino, meydan, kız, tam keman, sinekeman, kambur keman, kemançe, Tokad kemançesi, Trabzon kemançesi*. Bildiğimiz esas keman İtalya'dan getirilmiş, sonra şekli değiştirilmiş ve vilayetlerin adına göre isimlendirilmiştir. Eskiden *Baron'un kemençesi* pek meşhurdu. İstanbul'da keman ve kemençede ün salmış olanlardan padişah huzuruna ve devlet ricalinin meclislerine kadar kabul edilenler arasında "Kemanî Mustafa", Kemanî Âşık Ağa", "Kemanî Mahmud Çelebi", "Kurşuncuzade", "Kemanî Masraf[6] Ali Ağa", "Kemanî Ahmed Çelebi", "Kemanî Hüseyin Çelebi", "Kemanî Baba Mustafa Çelebi" sayılabilir.[7]

Kanun: Bir çeşidi vardır. Sonradan kanun kirişlerinin yukarıya bağlanan yerlerine akordun uzun sürmesi için pirinçten mandallar konmuştur. Bu saz, Sultan Abdüla-

---

[1] Musiki aletleri hakkında fazla bilgi için bkz. Öztuna, *TMA* I, 1969; II/1, 1974; II/2, 1976.

[2] Muhibban: *Muhib*'in çoğulu; bkz. muhib (Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler bölümü, s. 447).

[3] En büyük, en ulu neyzen. Öztuna, Neyzen Osman Dede için 1652?-1730 tarihlerini vermektedir (*TMA* I1/1:80).

[4] Sipah: Yeniçeri Ocağı'nın altı bölük olan' süvari teşkilatının birinci bölüğüne mensup olan; Farsça asker demektir (*OTDTS* III.)

[5] Ali Rıza Bey'in söz ettiği ünlü neyzenler arasında yukarıda sayılanların bazıları dışında başka adlar da geçmektedir (Ali Rıza Bey:276-280).

[6] Masraf nazırı: Askerlik Dairesi'nde muhasebe reisi (*OTAL*).

[7] Yazar pek çok eski müzisyenin adını Evliya Çelebi'den almış olmalıdır; örneğin burada adları verilen keman, tanbur, çeng ve rebabda ün kazanmış sanatkârlar *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde aynı sıra ile peşpeşe geçmektedir (Evliya Çelebi I, 1314 [1896]: 635, 636). Ünlü kemanîler için ayrıca bkz. Ali Rıza Bey: 280.

Ud çalan kadın

ÇENGİ KADINLAR[1]

Yüzyılın başında ekâbire mahsus olan ve ayrı bir bölümde anlatılan beşik alayında[2], düğünlerin ikinci günü olan paça gününde[3] ve sünnet düğünlerinin yine ikinci gününde gösterişi çok seven kibar ailelerin ziyafetlerine çağırılan kadınlardan ibaret bir oyun takımına çengi denirdi.[4] Bu çengi, erkeklerin oynadığı ve özel bir bölüm halinde tafsilatıyla açıklanan Zuhuri Kolu veya Orta Oyunu'nun kadınlar tarafından oynanmasıdır. Çengi takımlarını teşkil edip bir araya getirene *kolbaşı* denir. Takımın diğer fertlerinin çoğunu hamam ustaları meydana getirirse de evlerinde oturan ve oyun zamanı kolbaşı tarafından çağırılan hanımlar da vardı. Kolbaşılar daima evlerinde bulunur, oldukça kibar bir hayat sürerler, hatta daha kibarları yazları sahilhanelere göç ederlerdi. Bunlardan "Afet Kolbaşı"nın Rumelihisarı'nda Toplarönü denen yerdeki sahilhanesini ben de görmüştüm. "Afet Kolbaşı", "Arap Kızı Kolbaşı", "Fuçulu Kolbaşı", "Pesend Kolbaşı", "Sirozlu[5] Maile Kolbaşı", "Ebezade Kolbaşı" hatırı sayılan bir üne kavuşmuş kolbaşılardandı.

Eskiden çeng, rebab, arp, erganon, def, nay, ud, kanundan meydana gelen çalgı takımının hepsine birden içinde bulunan çenge dayanarak çengiler denirken daha sonraları kadınların tertip ettiği çalgı takımına bir de oyun eklenmiş ve yine çengi adı verilmiş ve varlıklarını yakın zamanlara kadar korumuşlardır. Çengi, çalgıcıların eski adıdır. Bunlar en sonunda iki sınıfa ayrılmış, yalnız oyuna çıkanlara çengi ve oyun esnasında çalgı çalanlara ise sıracı denmiştir. Bu sıracıların çoğu Kıptî kadınlarıydı. Çalınan musiki aletleri üç adet def, iki adet keman, iki adet santur, gerektiğinde çalınmak üzere iki adet dümbelek ve bir adet bozuktan meydana gelmekteydi. Kullandıkları defler çok süslü, balık kılçığı şeklinde işlenmiş arusekli, *cam zil* denen

---

[1] Yazarın çengiler ve köçekler hakkında verdiği bilgiler genellikle aynı konuyla ilgili bölümlerin peşpeşe yazıldığı defterlere geçirilemeden tek tek yapraklar üzerinde kaldığından "geleneksel tiyatro ve seyirlik oyunlar" hakkında yapılmış inceleme ve araştırmalar göz önünde tutularak (bkz. And 1969: 29 vdd.; 59 vd.; Kudret 1973: 3,9 vdd.; Sevengil 1959: 64 vdd.) yayına hazırlayanlar tarafından bu bölüme yerleştirilmiştir. Araştırmacılara göre eski seyirlik oyunların başlıca özelliklerinden biri, birbiri içine geçmiş olmalarıdır. Karagöz oynatanın meddahlık veya hokkabazlık ettiği, orta oyununa çıktığı görüldüğü gibi pek çok seyirlik oyunun içinde başka seyirlik oyunlara da yer veriliyordu. Bu arada çengi, köçek, *curcunabaz* gibi dansçılar da ortaoyununun önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı (And 1969: 49 vd).

[2] Bkz. s. 42.

[3] Bkz. s. 144.

[4] Çengiler hakkında fazla bilgi için bkz. Ali Rıza Bey: 298-305; And 1969: 59 vd.; *OTDTS* I; Sevengil 1993: 74-76.

[5] Siroz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Selânik vilayetinin bir sancağı idi (*İA* 10: 346).

DİL VE ÇEŞİTLİ TERİM VE DEYİMLER

Osmanlıların resmi dili Türkçe olduğu halde kibarlarla edipler Arapça ve Farsça kelimelerden başka Fransızca ve diğer dillerden de bir hayli kelime alarak kullanmaya başladılar ve *lisan-ı fusahâ*[1] denen ayrı bir dil ortaya çıktı.

Halkın kullandığı eski dilde de *derviş terimleri* denilen bir dal meydana geldi. Bu arada genel terim ve deyimler yanında bir de *tulumbacı terimleri* ve diğer adıyla *bıçkın* veya *tudi*[2] ya da *Kıptî terim* ve *deyimleri* denen, kendilerine has anlamları bulunan ayrı bir dal, yani *Osmanlı argosu* ortaya çıktı.

Türkçeye giren bu çok değişik kelime ve deyimlerin anlamını ancak kullananlar bildikleri için çoğu zamanla terk edilmekle kalmayıp anlamları da unutulacaktır. Yüzlerce yıl kullanılmış ve bazı kitaplara da geçmiş bulunan birçok kelime, deyim ve terimin kaybolup gitmesinin bir milletin tarihi bilgileri yönünden önemli bir yokluk doğuracağı açıktır. Diğer dillerden Türkçeye ve Türkçeden diğer dillere sözlükler bulunmadığı için son zamanlarda terk edilmiş bu cins kelime ve terimlerin anlaşılması mümkün olamayacaktır. Bu yüzden *turûk-ı âliyye*'ye mensup kimselerin kullandıkları derviş terim ve deyimleriyle halk dilinde kullanılan birçok terim ve deyimin kitabın sonuna eklenmesini ve bu arada tulumbacıların kullandıkları özel terim ve deyimleri de buraya katarak unutulmaktan kurtulmalarını gerekli gördüğümden bu lûgatçeyi bölümler halinde ve harf sırasına göre tertip ettim.[3]

Saray-ı Hümâyûn'da Kullanılan Bazı Terim ve Deyimler

acemi: yeni alınmış kalfa ve harem ağaları
aş: yemek, taam
baltacı: sarayda vazifeli ve kalfalarla sokağa beraber çıkan ağalar
bölük: daire
bölüm: şeker, nişasta ve limondan saraylarda yapılan hoş bir pelte
destmal: elbezi, havlu gibi silecek şeyler
gogo: yeni alınmış acemi kalfa
gülüp göyünme: bir beddua

---

[1] Fusahâ: "Fasîh"in çoğulu; fasîh: Doğru, hatasız, akıcı ve düzgün söyleyen, bir dili kaideye uygun, gereksiz ve ender kullanılan kelimelerden ayıklanmış olarak konuşan ; lisan-ı fusahâ: Böyle konuşulan dil (*KT*).

[2] Ulaşılabilen sözlüklerde bulunamadı. Metin And'ın verdiği orta oyunu argosunda todi (= çingene) olarak geçmektedir (And 1969: 232).

[3] Yazar tarafından eski alfabeye göre sıralanmış olan tüm terim ve deyimler tarafımızdan yeni Türk abecesine göre yeniden düzenlenmiştir.

OSMANLILARDA AKRABALIK İSİMLERİ

Osmanlı ailesi ferdleri için kullanılan isimler şunlardır:

ata, büyük peder: pederinin pederine
cedde, büyükvalide: validesinin validesine
anne: validesine
amuca(amca): pederin biraderine
hala: pederin hemşiresine
dayı: validesinin biraderine
teyze: validesinin hemşiresine
karındaş (kardeş): kendi erkek biraderine
hemşire: kendi kız karındaşına (kardeşine)
üvey karındaş: validesinin eski kocasından olan kız ve erkek çocuklarına
mahdum: erkek evladına
kerime: kız evladına
zevce, refika: kendi haremine
damat: kızının kocasına
gelin: oğlunun haremine
kainpeder (kayınpeder): hareminin babasına
kainvalde (kayınvalde): hareminin validesine
kainbirader (kayınbirader): hareminin biraderine
baldız: hareminin hemşiresine
enişte: kendi hemşiresinin kocasına
enişte: teyzesinin ve halasının kocasına
bacenak (bacanak): hareminin hemşiresinin kocasına
dünür: damadının babasına
yeğen: kendi hemşiresinin evladlarına
biraderzade: kendi biraderinin evladlarına
ahiret evlad, evladlık, veled-i manevi, can evladı: evlad edilen çocuğa
görümce: kadın, kocasının hemşiresine
kayın: kadın, kocasının biraderine
yenge: dayı ve amcasının haremlerine

Bazı Hitaplar[1]

Yaşlı hanımlara orta yaşlılar "büyük hanım" veya "hanım nene", gençler de orta yaşlılara "abla", otuz yaşından yukarıya "teyze" diye hitab ederlerdi. Gençlerle orta yaşlılar birbirlerine "karındaşım" derlerdi. Çocuklar yaşlılara "ağa baba", orta yaşlılara "ağa amca", gençlerine "ağabey" terimini kullanırlardı. Valide ve pederi çocuğu bu yolda terbiye ederdi. Halk hanımları arasında birinin adı geçtiğinde ayırmak için daima kocasının sanatı adının önüne eklenir ve "Sarac'ın Zehra Hanım", "Haffaf'ın Ziyneti Hanım", "Sahhaf'ın Zahide Hanım", "Yağlıkçı'nın Hanife Hanım" denirdi.

[1] Yazarın "Halkın Oturduğu Evler" bölümünde günlük hayatı anlatırken (bkz. s. 182) yer yer yazdığı bu hitaplar yayına hazırlayanlar tarafından o bölümden ayıklanarak bir araya getirilip burada ayrı bir alt başlık altında toplanmıştır.

SON SÖZ

İfade-i ... fakirane

Aileten iki asırdan ziyade bir müddetten beri beraberinde yaşanılan ve daha vâzıh bir tabir ile altı yüz küsur sene müddet kemal-i şan ü şevketle yaşatılan Osmanlıların ibtida hasıl ve bi't-tedrîc zayi ettiği terbiye-i samimiye-i İslamiyye ve ondan mütehassıl vâkıfane bir kanaat ve merbutiyyet-i kalbiyye ile ittihaz ettikleri kavaid-i siyasiyye ve icabat-ı kavmiyye ve milliyeden iktibas olunan usul-i idare ve iktisadiyyeleri ile bunların fürûât ve teferruatına dair iktiza eden tafsilat ve izahata dair daha pek çok şey yazılabilmesinin imkânı hasbe't-taalluk düşünülmüş ve arzu edilmiş ise de bunları okumak elden çıkan iradelerin senedat-ı atikasını tetkik etmek kabilinden olacağı ve teceddüt i tevinden(?) başka bir netice hasıl edemeyeceği mülahaza-i tabiiyyesi kalben bir neşat ve fikren bir inbisat vermediği cihetle usul ve âdât-ı kadimenin bir kaç nevine dair yazılan işbu kitap bi-avnillahi'l vehhab burada hitam buldu.

İfade-i ... fakirane

Ailemizin iki yüzyılı aşkın bir süredir yaşadığı ve daha açık bir söyleyişle altı yüz yıldan uzun bir süre Osmanlıların büyük bir şan ve olgunlukla yaşattığı ve önce yaratıp sonra giderek yitirdiği yapmacıksız İslami eğitim ve onun oluşturduğu bilinçli bir inançla gönülden bağlanarak kurdukları politik kurallar ile toplumsal ve ulusal gereklerin oluşturduğu yönetim ve ekonomi biçimi yanısıra bunların ayrıntıları hakkında daha çok açıklama yapılması düşünülmüş ve arzu edilmişse de bunların okunması, kaybedilmiş bir malın eski senetlerini incelemekle eş anlamlı olacağından derdi tazelemekten başka bir sonuç vermeyeceği düşüncesiyle gönüle bir ferahlık, akla bir genişlik vermediği için eski yöntem ve âdetlerin birkaçına dair yazılan bu kitap Bağışlayan Tanrı'nın yardımıyla burada son buldu.

Pertev Paşa torunu Cemaleddin oğlu Abdülaziz

SÖZLÜK

Bu bölümde sözcük, terim ve deyimlerin metindeki anlamları açıklanmaktadır. Yanında kaynak kısaltması bulunmayan ilk açıklamalar doğrudan metinden aktarılanlardır; diğer kaynaklardaki karşılıkların tam uyuşmadığı durumlarda önce metindeki açıklama verilmiş daha sonra diğerleri yazılmıştır. Taranabilen sözlük ve kaynaklardaki açıklamalar aynı olduğunda bu kaynakların hepsinin teker teker belirtilmesine genellikle gerek görülmemiş, en önemli kaynak kısaltmasıyla gösterilmiştir. Açıklamanın birkaç kaynaktan derlenerek yazıldığı örneklerde ise ilgili kaynakların hepsi işaretlenmiştir

Sözcük, terim veya deyimlerin metindeki anlamına yakın ya da onunla ilişkili veya onu bütünleyici açıklamalara da kaynakları ayrı ayrı belirtilerek yer verilmiştir.

Yazar tarafından yeri geldikçe metin içinde ayrıntılı olarak açıklanan veya konunun rahat anlaşılmasını sağlamak için tarafımızdan altyazı verilerek anlamı belirtilen bazı sözcük, terim veya deyimler, buradaki sözlüğe alınmakla birlikte karşılarına ya sadece metinde geçtikleri sayfa veya altyazı numarası verilmekle yetinilmiş ya da çok kısa bir açıklama eklenmiştir.

Karşılıkları ulaşılabilen kaynaklarda bulunmayan sözcük ve terimlerden yazar tarafından ayrıntılı açıklanmış olanlar sözlüğe katılmıştır.

Yazarın "Dil ve Edebiyata İlişkin Bilgiler" bölümünde yer alan, çeşitli başlıklar altında topladığı terim ve deyimler ise tekrardan kaçınmak için buraya alınmamıştır (Bkz. Saray-ı Hümâyun'da Kullanılan Deyimler; Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler; Halk Arasında Kullanılan Terim ve Deyimler; Hanımlar Arasında Kullanılan Terim ve Deyimler; Tulumbacı, Bıçkın ve Kıptî Terim ve Deyimleri).

Açıklamalarda italik yazılan sözcük ya da terimler metinde geçen ve sözlükte yer alanlardır. Metin içinde geçmeyenler 'tırnak içinde' yazılmıştır.

Maddelerin alfabe sırasıyla yer aldığı sözlük ve ansiklopediler kaynak gösterilirken sayfa numarasının verilmesine gerek duyulmamış ancak o bilginin o madde adı altında değil de başka bir konu veya madde içinde geçtiği durumlarda sayfa numarası eklenmiştir. Kitap ve makalelerden aktarılan açıklamalarda ise altyazılarda olduğu gibi sayfa numaraları belirtilmiştir.

A

aba. Medrese talebeleri, alt derecelerdeki *ilmiye* mensupları ve dervişlerin giydiği üst giysisi; ayaklara kadar bütün vücudu örten yakasız, kolsuz önü açık, devetüyü, ender olarak kurşuni renkte üstlük (*DBİA 1*). Bu giysinin yapıldığı kalın, kaba yünlü kumaş; Filibe, İslimye, Balıkesir, Feshane abaları rağbetteydi (*Narh Deft., OTDTS* I). *Aba*'dan yapılma cübbe, *kukulata, maşlah* ve *libade (LO)*.

âbânî. Üzeri bal sarısı ipekle kasnak işi dallı nakışlarla bezeli, zemini beyaz veya açık sarı ince kumaş. İyileri İstanbul, Bursa, Halep, Bağdat ve Hindistan'da imal edilirdi. Perde, bohça, yorgan yüzü, kundak yapılırdı. Tüccar ve esnaf tarafından sarık olarak kullanılırdı (*EEA* I; *STA* I).

abanoz. Sıcak ülkelerde yetişen abanozgillerin (*Ebenaceae*) ağır, sert ve siyah renkli kerestesi (*TDKTS*); ince marangozlukta ve gömme işlerinde kullanılır; çeşitli mobilya, kutu, *kalemdan*, tesbih, baston, kaşık gibi şeyler yapılır; dayanıklılığı dolayısıyla cami, türbe, kapı ve dolap kapılarında çok kullanılmıştır (*SA* I).

Abazah (Abazeh). Kafkasya'nın kuzeyinde Çerkezistan'ın kuzeybatısında bulunan Büyük Abazah ve Küçük Abazah'ta oturanlar. Kuzeylerindeki Abhazeler'den ayrıdırlar, dilleri birbirine benzemez (*KA* I)

Abdülgafûr. Abdülgafûr el-Larî (Ö. 1506); ünlü âlim Molla Câmî'nin (bkz.) öğrencisi; hocasının *Kâfiye* (bkz.) *şerhi*'ne yazdığı *haşiye* (*Hâşiye 'alâ şerhi'l-Câmî li'l-Kâfiye*), Arapça yazılmış önemli bir eseri olup medreselerde nahiv derslerinde okutulurdu; Abdülgafûr olarak da kısaca kendi adıyla anılırdı (*DİA* 1: 204 vd.; Kâtip Çelebi II: 1372).

Adalı. Adalı (ya da Adavî) şeyh Mustafa Hamzaoğlu (Ö. 1677); Kuşadalı Arap dili bilgini; Birgivî Mehmed Efendi'nin (bkz) *İzhârü'l-esrar* risalesine *Neta'icü'l-efkâr* adıyla yazdığı *şerh* (1674) bilginler arasında çok tutulmuş, İstanbul medreselerinde *nahiv* derslerinde okutulmuştur (*KA* 1: 223; *TA* I: 112).

ağa. Eskiden yüksek mevki sahipleri için kullanılır bir tabir (*OTDTS* I); saygınlığı olan kıdemli uşak; okur yazar olmayanlara efendi yerine verilen şeref unvanı (*KT*).

ağırlık. Nikâh öncesi damat adayının evleneceği kıza peşin olarak vermesi kararlaşan para; "mehr-i muaccel" (*OTDTS* I); bkz. *mihr*.

ahar. yazı yazarken kamış kalemin iyi kayması, isden hazırlanmış mürekkebi kağıdın emip yaymaması, böylece düzeltilerin silinerek veya kazınarak iz bırakmadan çıkarılabilmesi için önceden kağıdın üzerine sürülen bir sıvı; ana maddeleri nişasta ve yumurta akı olan *ahar*'ın çeşitleri ve değişik uygulama teknikleri vardı; *ahar,* kağıdın parlak görünmesini sağladığı gibi sertliğini de giderirdi; *aharlanan* kimi kağıtlar yazıları silindikten sonra *mühre* sürülerek parlatılıp yeniden kullanılabilirdi (Nefeszade 1938:75; *SA* I; Yazır 1982: 166 vdd.)

ahır uşağı. bkz. *tavla uşağı.*

Ahmediye (Ahmediyye). Hz. Muhammed'in hayatından söz eden manzum nasihat kitapları genellikle bu adla anılır; Diyarbakırlı Ahmed Mürşîdî (1689-1761) tarafından yazılmış olanı en yaygınıdır ve bir anlamda asıl *Ahmediyye* bu eserdir (*TDEA I*: 80).

Kişi Adları Dizini

A

Abdi Efendi (musikişinas) 501
Abdullah Efendi (musikişinas) 417, 418
Abdülgafür el-Lârî (alim) 97
Abdülkadir Efendi (musikişinas) 418
Abdülmecid, Sultan 70, 143, 215, 257, 259, 260, 306, 408, 416, 500, 528, 559
Abdülvahid Efendi (Laleli Camii müezzini, hayalci) 434
Ablak Çelebi (meddah) 430
Adalı; Şeyh Mustafa Hamzaoğlu (alim) 509
Agah Efendi (hokkabaz) 63, 434
Ağa Rıza (nakkaş) 160
Ahmed Ağa (musikişinas) 418
Ahmed Efendi (musikişinas) 228, 418, 537
Ahmed, Sultan III. 236
Alim Can Efendi (satranççı) 409
Ama Mahmud Çelebi (musikişinas) 417
Andelib Çelebi (musikişinas) 417
Arap Ömer Efendi (hayalci) 434
A'rec Ömer Usta (oymacı) 247
Arnavud Osman Çelebi (kalemkar) 157
Asariye.....Efendi (musikişinas) 418
Âşık Derbeder (kahvehane şairi) 481
Âşık Garip (saz şairi) 482
Âşık Kalender (kahvehane şairi) 481
Âşık Lodos (kahvehane şairi) 481
Âşık Poyraz (kahvehane şairi) 481
Aziz Dede (neyzen) 415, 418
Aziz, Sultan 108

B

Baba Acemi (defzen) 416
Baba Ahu (defzen) 416
Babacan Haşim (nakkaş) 161
Bağcı İzzet Efendi (mukallit) 431
Bayezid, Sultan II 430
Behlül Efendi (musikîşinas) 418
Behzad (nakkaş) 161
Bekir Ağa 418
Benderyan Mıgırdıç (mühür hakkâkı) 157
Berber Ömer Çelebi 415
Bestekâr Hacı Ârif Bey (musikîşinas) 418
Bestekâr Rif'at Bey (musikîşinas) 418
Bestekâr Şevki Bey (musikîşinas) 418
Bolahenk Nuri Bey (musikîşinas) 418
Breguet, Abraham Louis 226
Buhurîzade Hafız Çelebi (musikîşinas) 417
Büyük İmam Çelebi (musikîşinas) 417

C

Cafer Bey (satrançı) 409
Camcı İsmet (meddah) 431
Can Şah (nakkaş) 160
Celâl Devvanî (alim) 98
Cellatçeşmeli Çerkez Emine (esirci) 331
Cenan Kalfa (III. Selim'in kalfalarından, musikîşinas) 115
Cerrah Salih Efendi (hayalci) 63, 434
Cürcanî bkz. Seyyid Şerif Cürcanî 94, 97, 513, 560

Ç

Çengi Cebep Mustafa Ağa 416
Çengi Ramazan Baba 416
Çıkrıkçızade Behlül Usta (nakkaş) 161
Çıkrıkçızade Süleyman Çelebi (kıssahan, meddah) 430
Çırnık Ahmed Çelebi (mıskalcı) 417
Çiçekçioğlu (hokkabaz) 63
Çiçekçi Şakir Efendi (mukallit) 393
Çifte Kanburlar (Zuhuri kolu) 64, 436
Çingene Donsuz 416

D

Dağıstani İbrahim Paşa 409
Dede İsmail Efendi (musikişinas) 418
Değirmencioğlu Salih Efendi (satranççı) 410
Deli İsmail Dede (neyzen) 415
Deli Osman (hattat) 90
Dellak İsmail (mukallit) 312
Denizoğlu Ali Ağa (musikişinas) 418
Dertli (divançe sahibi saz.şairi) 482
Derviş İsmail Efendi (musikişinas) 418

Derviş Kasım Dede (neyzen) 415
Diyarbakırlı Karaoğlu (defzen) 416
Diyarbekirli Çaşni Çelebi (musikişinas) 417
Diyarbekirli Karaoğlan (musikişinas) 417
Diyarbekirli Yahya Çelebi (musikişinas) 417
Doktor Kemaleddin Bey 410

E

Ebezade Düriye Hanım (musikişinas) 115
Eğrikapılı (Ahmet Rasim) (hattat) 90, 395
Emin Efendizade Mahir Bey (satranççı) 409
Es'ad Efendi (musikişinas) 418
Eşref Efendi (Divan hulefası'ndan; meyhane şairi) 320
Eyüp Kadısı Esad Efendi (dama ustası) 410

F

Fehmi Efendi (hayalci) 63
Fenerci Şükrü (meddah) 431
Feridüddin (attarların piri) 109, 501
Fethiyeli Zakirmerd Mahmud Çelebi (musikişinas) 417
Firenk Senyör (nakkaş) 161

G

Galatalı Mahmud Efendizade Osman Çelebi (musikişinas) 417
Galatalı Recai Efendi (kalemtraşçı) 158
Galip Bey (tavla ustası) 410
Galip Efendi (satranççı) 409
Galip Usta (ince marangoz) 159
Gürcüzade 418

H

Hacı Faik Bey (musikişinas) 418
Hacı Muslahuddin (meddah, kıssahan) 430
Hacı Zekiye Hanım (esirci) 331
Hacı Zeynel (bozacı) 166, 482
Haçador (kalemkar) 157
Hafız Abdullah Efendi (musikişinas) 418
Hafız Ahmed Efendi (musikişinas) 418
Hafız Kadri (meddah) 431
Hafız Müşfik Efendi (şair) 320
Hafız Vahit Efendi (dama ustası) 410
Hakkı Dede (neyzen) 415
Hamdi Efendi (kavuklu oyuncusu) 436
Harem İskeleli Latife Hanım (musikişinas) 115
Hasan Basri (helvacıların pıri) 500
Hasan Paşa (neyzen) 181, 415
Hasip Dedezade Abdül'ahad Efendi (musikişinas) 417
Haşim Bey (musikişinas) 418
Hayat-ı Dil (III.Selim'in kalfalarından; musikişinas) 115
Hayran-ı Dil Hanım (musikişinas) 418
Hezarfen Ali Efendi (yelpaze sapı yapan oymacı) 247
Hilmi Dede (neyzen) 415
Hüseyin Efendi (musikişinas) 418
Hüsrev Ağa (Langa'da esirci) 331
Hüsrev Paşa 409
Hz. Ali 41
Hz. Hasan 41, 584
Hz. Hüseyin (Hz. İmam-ı Hüseyin) 41, 580

İ

İbn-i Mes'ud (şekercilerin piri) 109
İliya (musikişinas) 418
İmam-ı Şehriyar Hattat Mustafa İzzet Efendi (musikişinas) 418
İmam-ı Şehriyar Medeni Hafız Aziz Efendi (musikişinas) 418
İmamzade Hafız Yusuf Efendi (musikişinas) 417
İncili Çavuş (mukallit) 431
İshak Efendi (musikişinas) 406, 409, 410, 418
İshak Efendi (okçu) 406, 409, 410, 418
İshak Efendi (satranççı) 406, 409, 410, 418
İshak Efendi (tır ustası) 406, 409, 410, 418
İsmet Ağa (musikişinas) 418
İstanbullu Recai Efendi (kalemtraşçı) 158
İzmitli Hantal Yusuf (pehlivan) 407
İzzet Bey (satranççı) 409

K

Ka'b bin Züheyr (şair) 90
Kâdirîhâne Şeyhi, İmam-ı Sultani Şerefeddin Efendi (musikişinas) 418
Kağıtçı Müneccim Ali (dama ustası) 410

Kale Kapısı Şeyhi (neyzen) 415
Kalemtraşçı Kanbur Mehmed Efendi (kavuklu oyuncusu) 436
Kanarya (hokkabaz) 63
Kantar Müdiri Bedri (dama ustası) 410
Kanuni Sultan Süleyman 334, 539, 565, 566, 593
Kara Halil Efendi (alim) 547
Kara Yusuf (tanburi) 416
Karbucioğlu (defzen) 416
Kasım Ağazade Küçük Müezzin (tanburi) 416
Kasımpaşalı Hafız Portakal Efendi (musikişinas) 417
Kasımpaşalı Koca Osman Çelebi (musikişinas) 417
Kasımpaşalı Nazım (musikişinas) 418
Kefeli Derviş Mehmed Efendi (neyzen) 415
Kel Ali Bey (musikişinas) 418
Kelayioğlu Haçadur Usta (ince marangoz) 159
Kemanî Ahmed Çelebi 415
Kemanî Ali Ağa 418
Kemanî Hüseyin Çelebi 415
Kemanî İsmed Ağa 418
Kemanî Mahmud Çelebi 415
Kemanî Mustafa 415
Kemanî Tatyos 418
Kemankeş Yahya Usta (nakkaş) 161
Kemençeci Vasil (musikişinas) 418
Kemhacızade Hasan (musikişinas) 417
Kıbrıslı Mehmed Ağa (Kıbrıs muhassili; altında ünlü bir tütüncü dükkanı bulunan Beyazıd'daki konağın sahibi) 274
Kırkçeşmeli (okçu) 406
Konyalı Ali Ağa (esirci) 331
Köle Yusuf 417
Kör Mehmed (kavuklu oyuncusu) 64, 436, 482
Köse İbrahim Efendi (satranççı) 409
Kul Ahmed; bkz. Muhammed bin Hızr (alim) 98, 555
Kuloğlu Mustafa Çelebi (divitçi) 221
Kurdköylü Atmaca Emin (pehlivan) 407
Kurşuncuzade (kemani) 415
Kuzguncuklu Yasef (hokkabaz) 63
Küçük Ahmed Dede (neyzen) 415
Küçük Ali Çelebi (musikişinas) 417
Küçük İmam Çelebi (musikişinas) 417
Küçük Mehmed Ağa (musikişinas) 418
Küçük Mehmed (Zuhuri kolu) 64, 418

L

Lârî Mevlâ Muslihüddin (alim) 556
Latif Ağa (musikişinas) 331, 418
Lazoğlu Yusuf Çelebi (kalemkar) 157
Le Roy, Julien ve Pierre (saatçi) 225
Lüleci Köçek Mehmed Efendi (hayalci) 434

M

Mabeyn Katibi Ziya Bey (dama ustası)" 410
Mahmud Bey (hulefa) 410, 600, 601
Mahmud Çelebi (mühür hakkakı) 415, 417
Mahmud, Sultan II. 255, 257, 260, 274, 373, 430
Markar (musikişinas) 418
Mehmed (Fatih) Han 28, 269, 332, 337, 373, 526, 536, 537, 563
Mehmet Efendi (satranççı) 63, 233, 409
Mevlidhan-ı Şehriyar \ Hızırzade Mustafa Efendi (musikişinas) 418
Mısırlı Mehmed Efendi 409
Miralay Şaban Bey 410
Molla Cami (şair ve alim) 97
Molla Fenari; Şemseddin Mehmed (alim ve şeyhülislam) 98, 563
Moralı Sadık Ağa (Yüksek Kaldırım 'da esirci) 331
Muhsin Bey (mukallit) 431
Murad, Sultan IV 405, 430
Murdar İlik (nakkaş) 161
Musahib-i Şehriyari Tokadlı Derviş Ömer Gülşeni (musikişinas) 417
Musahip Said Efendi (meddah, hayalci) 430
Mustafa Bey (musikişinas) 418
Mustafa Çelebi, Koloğlu (divitçi) 221, 415
Mustafa Efendi (satranççı) 409, 418
Musullu Molla Osman Efendi (musikişinas) 418
Müşir Şakir Paşa (tavla ustası) 410
Müzevir Ahmed Çelebi (tanburi) 416

N

Naathân Eyüplü Abdullah Çelebi (musikişinas) 417
Nabi (şair) 107
Nadir (mühür hakkakı) 13, 119, 192, 197, 199, 234, 235, 236, 269, 295, 315, 328, 332, 343, 348, 379, 511
Nalçacızade Mehmed Çelebi (musikişinas) 417
Na'na Ahmed Çelebi (musikişinas) 417
Neyzen Aziz Dede Efendi (musikişinas) 418
Neyzen Çerkes Ahmed Dede Efendi (musikişinas) 418
Neyzen Salim Bey (musikişinas) 418
Nazlı Baba (defzen) 416
Necip Bey (musikişinas) 418
Necmeddin Efendi (dama ustası) 410
Nikogos (musikişinas) 418
Nikoli (musikişinas) 418
Numan Ağa (musikişinas) 418

O

Ortaköy İmamı Hafiz Aziz Efendi (musikişinas) 418
Ortaköylü Osep Efendi (hayalci) 63, 434
Osep Usta 161
Osman Bey (musikişinas) 418
Osman Çelebi 157, 161, 417
Osman Çelebi (musikişinas) 157, 161, 417
Osman Dede (neyzen) 415

P

Perdeci Galip (meddah) 431
Pertev Paşa (musikişinas) 11, 21, 29, 33, 418, 505
Piç Emin 430
Prior, Edward ve Georg (saatçi) 226

R

Rahmi (mühür hakkakı) 157, 500
Raşid Efendi (satranççı) 320, 409
Rauf Yekta Bey (musikişinas) 418
Resa (mühür hakkakı) 157, 158
Rıfkı Efendi (dama ustası) 410
Rıza Ağa (musikişinas) 418
Rıza Çelebi (mühür hakkakı) 157

S

Sabatay (hokkabaz) 63
Sadık Ağa (musikişinas) 331, 418
Sağır Behram (nakkaş) 161
Sahhaf Salih Efendi (satranççı) 409
Said Efendi (musikişinas) 63, 418, 430, 434
Said Paşa İmamı Hasan Efendi (musikişinas) 418
Salih Bey (musikişinas) 418
Salkım Söğütlü Safiye Hanım (musikişinas) 115
Sallabaş Behçet Efendi (satranççı) 409
Salomon'un takımı (hokkabaz) 63
Sarac Ahmed Çelebi (neyzen) 415
Saraç Hafız (hayal oyunu tasvirleri yapan) 432, 434
Sarı Kulak (okçu) 405
Selanikli Ahmed Çelebi (musikişinas) 417
Selim Ağa (musikişinas) 418
Selimiye Şeyhi Said Efendi (musikişinas) 418
Selim, Sultan III 236, 305
Sepetçioğlu Mihael (kalemkar) 157
Sermüezzin-i Şehriyârî Tuğcuzade Süleyman Efendi (musikişinas) 418
Sermüezzin Sadullah Efendi (musikişinas) 418
Seyyid Nuh Efendi (musikişinas) 418
Solakzade Efendi (mıskalcı) 417
Suyolcuzade Salih Efendi (musikişinas) 418
Suyolcuzade Yakup Çelebi (mukallit) 431
Süleyman Ağa (mukallit) 431
Süleyman Dede (neyzen) 415
Süleyman, Sultan (Kanuni) 334, 539, 565, 566, 593
Sürücüzade (musikişinas) 417
Sütçüzade Ali Efendi (musikişinas) 417

Ş

Şahap Bey (dama ustası) 410
Şah Kulu (nakkaş) 160
Şakir Ağa (musikişinas) 418
Şakir Paşa (musikişinas) 410, 416, 418
Şamlı Hasan (tanburi) 416

Şebek Çelebi (meddah) 430
Şehla Hasan Efendi (tanburi) 416
Şehzade Sultan Mehmed (Kanuni'nin oğlu) 334
Şengül Çelebi (hayalci; kıssahan) 430
Şerife Hanım (Şehremini'de esirci) 212, 331
Şeyh Celalüddin Dede Efendi (musikişinas) 418
Şeyh Hüseyin Dede Efendi (musikişinas) 418
Şeyh Tahir Efendi (hayalci) 63, 434

T

Tahir Ağa (musikişinas) 418
Taşçızade Recep Çelebi (musikişinas) 417
Tevfik Efendi (dama ustası) 410
Tiryaki Osman Çelebi (nakkaş) 161
Todoraki (musikişinas) 418
Torlak Dede (neyzen) 415
Tuğcu Mustafa (meddah) 430
Tuğcuzade (kavuklu oyuncusu) 418, 436

U

Usta Yani (musikişinas) 418
Uzun Mehmet Bey (satranççı) 409

Ü

Üç kardeşler (mukallit) 431
Üsküdarlı İshak Efendi (tavla ustası) 410
Üsküplü Latif Ağa (esirci) 331
Üsküplü Şehime Hanım (esirci) 331

V

Varbet Mıgır (mukallit) 431
Vefa (mühür hakkakı) 157
Vehbi Çelebi (musikişinas) 417
Veli Can-ı Evvel (nakkaş) 161
Veli Can (nakkaş) 160, 161
Veysel Karanı Hazretleri (saraçların piri) 109

Y

Yağcı İzzet (mukallit) 312
Yağlıkçızade Ahmed Efendi (musikişinas) 418
Yahudi Batakoğlu (defzen) 416
Yahudi Karakaş (tanburi) 416
Yahudi Yako (musikişinas) 417
Yahya Efendi 63, 376, 409
Yahya Efendi (müderris) 63, 376, 409
Yedikuleli (Seyyid Abdullah) (hattat) 90
Yeniköylü Hafız Hacı Hasan Efendi (musiki-şinas) 418
Yorgaki (musikişinas) 418
Yusuf Bey 418
Yusuf Çelebi (tanburi) 157, 416
Yusuf Dede (neyzen) 415
Yusuf Paşa (musikişinas) 114, 418

Z

Zahariya (musikişinas) 418
Zakir Hüdaıi Çelebi (musikişinas) 417
Zarifi Ahmed Bey (şair, yazar) 320
Zeki Mehmed Ağa (musikişinas) 418
Zekiye Hanım (Hanende Maşuk Efendi'nin hemşiresi; musikişinas) 115, 212, 331
Zenne Halil Efendi (hayalci) 434
Zeyrekli Hacı Bekçi (kavuklu oyuncusu) 436
Ziya Bey (mabeyn katibi) 409, 410
Zurna Çelebi (meddah) 430

Dizin, Genel Dizin ve Kişi Adları Dizini olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Okuyucunun metinde geçen sözcük ve terimlere kolayca ulaşabilmesini sağlamak üzere mümkün olduğunca analitik düzenlenmeye çalışılmış, aynı konuyla ilgili birbirini tamamlayan terim ve sözcükler toplu verildiği gibi, ayrı ayrı aranırken bulunabilmelerine imkan vermek farklı ayrı maddeler halinde yeniden yazılmıştır. Örneğin metinde geçen tüm kayıklar çeşitleri *kayıklar* sözcüğü altında toplu olarak bulunabildiği gibi her kayık adı da alfabetik sıraya göre yer almış, yanındaki "bkz. kayıklar" notuyla diğer kayık cinslerine de ulaşılması sağlanmıştır. Aynı anlamda kullanılan sözcüklere de karşılıklı gönderme yapılmıştır; örneğin "pusatçı. bkz. yoğurtçu". Yazarın Dil ve Edebiyat bölümünde verdiği terim ve deyimler alfabetik dizildiği için dizine katılmamış, bu maddelerin açıklamalarında geçen gerekli sözcük- ler ise dizine eklenmiştir.

Genel Dizin

aba 95, 509; Balıkesir 509; boy 95, 334; Filibe 509; İslimye 509; Yanbolu 509; ayrıca bkz. kumaşlar
abacılar 153; bkz. esnaf
abani 37, 134, 218, 241, 244; bkz. kumaşlar
abanoz 158, 159, 220, 221, 314
Abaza (Abazeh, Abizah) 50, 330, 509; bkz. Çerkes kabileleri
abdest futası 135; bkz. futa
abdesthane 192, 193, 194, 228, 246
acemi zurna 417; bkz. zurna
acıbadem kurabiyesi 41, 164
adab-ı muaşeret 291-294
adak 37, 388
aftos 346
afyon 339, 340; tiryakileri 339-340 (bkz. tiryakiler)
ağaçlar 208, 232, 235
ağalar 206; gedikli 194, 195; daire kapıcısı 205; emir-i ahur 205; gidiş 205; harem 70, 146, 208, 297; harem kahyası 50, 189, 204; hazinedar 197; kaftan 62, 66, 194, 199; kahvecibaşı 201; karakulak 203; kavasbaşı 190, 204, 255; kilercibaşı 202; vekilharç 62, 191, 199
ağız tamburası 417; bkz. musiki aletleri
ağız sakızı 127, 130
ahar (aher) 509; -li kağıt 222; yumurta -li 222; bkz. kağıt
ahır 190, 200, 205, 206, 209, 215, 251; uşağı 190
akaid (ilm-i akaid) 98, 510
akar 108, 510
akçe (akça) 92, 111, 115, 125, 159, 510
akçe tahtası 159 not 43, 510
akd (akid) 126, 127; merasimi 128; bkz. nikah
akıtma 253; bkz. at nişaneleri
akik 156, 245, 267
akide şekeri 164, 279
akkam 190, 207, 333, 510; başı 333
akraba isimleri 499
Aksaray 165, 331, 340, 380, 435
aktar 513; bkz. attar
al basma 40, 43
al karısı 40 not 8
alaca 244, 510; bkz. kumaşlar
alamana 259, 305, 510; bkz. kayık
alaz 377; -cılar 377, 378; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
Alibey köyü yoğurdu 309
alikurna 222; bkz. kağıtlar
altı çifte 259 not 31; bkz. kayıklar
altın 37, 40, 46, 92, 156, 188, 245, 247
altınbaş Hind dülbendi 80; bkz. tülbend
alufteler 343-349; haneleri 344; isimleri 343; semtleri 344; sövgüleri 479; tabir leri 344; ayrıca bkz. mahalle baskını
ambar 129, 206; arpa 190
anber (amber) 81, 87, 223, 267, 271, 294, 295, 377, 511; kabuğu 223
amedci 258
Amed-i Divan-ı Hümayun 103; halifeliği 103
Amentü 84
amin alayı 80 not 10; bkz. mektebe başlama
ana kadın 48, 335; bkz. hamam anası, hizmetçisi
Anadolu 108 not 74, 207; kazaskeri 100, 101; kilimi 183; sakosu 244
anason 40, 167

Ankara: sofu 243; tiftiği 246
araba 80, 129, 140, 141, 283; cinsleri (katip odası 257; koçu 72, 159, 256, 256 not 14; kupa 256; manda -sı 256; öküz -sı 215, 256 not 14, 308; saltanat -sı 257; seyir -sı 256; sırık -sı 256 talika 256; yük -sı 256); ile Kapı'ya gidiş 257 (bkz. Kapı); minderi 217 (bkz. minder); -cı 190, 206, 208; -lık 215
Arabi zurna 417; bkz. zurna
Arabistan 246, 509
Arabistankârî maşlah 243; bkz. maşlah
Arabkârî 246; bkz. nalın
arakiye 131, 143, 241, 242; bkz. kumaşlar
Arap atı 253, 255; bkz. at cinsleri
Arapça 93, 94, 96, 101, 206, 252
Arapkir 155
Araplar 155; kabakçı 335; kereste salı çözen 337
arifane (harifane) 310, 312
arka kaşağısı 158, 247 not 28
Arnavutköy 182
Arnavut 309; Arnavutluk 165
arpa ambarı 190; bkz. ambar
arpacılar 153
arpe (harp) 416; bkz. musiki aletleri
arşak 196
arşın 64, 71, 82, 129, 132, 133, 140, 186, 191, 193, 512
arusek 43, 44, 73
arzuhal 299
asa 158, 159, 372
asafi zurna 417; bkz. zurna
Asâkir-i: Mansure-i Muhammediye 257 not 17; Nizamiye 257
ashab 113
askıcı 136
askılar 223; yanar 223; bkz. avize
askılı kandil 44
asma kandil 189
asma çardağı 184
Asmaaltı 108 not 76, 153; tüccarı 108; bkz. tüccar
astar tavan 161
astarcılar 154; bkz. esnaf
aşçı 62, 71, 137, 207, 209, 307; -başı·62, 190, 207, 277, 278, 281; -lık 155; -lar kahvesi 315 (bkz. kahveler) Aşr-ı Şerif 81,115
Aşuk'la Maşuk 424; bkz. çengi oyunları
aşure (aşura) 165, 265, 334; bkz. tatlılar
at 78, 80, 141, 195, 196, 203, 205, 206, 252, 281, 284; başlıkları 206 (bkz. hayvan başlıkları); cinsleri: 77, 206, 252, 255; nişaneleri 252; takımları 206 (bkz. eğer takımları); -la Kapı'ya gidiş 255 (bkz. Kapı); canbazı 155, 251;
mavnası (maunası) 259; uşakları 206
At Pazarı 251
ateş kayığı 85, 258 not 27; bkz. kayık
ateş (oyun) 71
ateşlik 201
atıcılık 78; ayrıca bkz. okçuluk
atıyye 53, 72, 82, 83, 88, 89, 92, 96, 100, 113,115, 127, 128, 129, 146, 195, 197-200, 209, 271
atlas 52, 67, 73, 82, 92, 113, 130-131,134,136,139,188,218,243; bkz. kumaşlar
atlı karaca 283
attar (aktar) 55, 109, 154, 183
av 406
avaid 128, 334
avamil 98
avcılar oyunu 146; bkz. çengi oyunları
avize 136, 187, 192, 215, 223, 304
avlu (havlu) 100, 183, 186, 215, 232, 246
Avret Pazarı 331
Avrupa 28, 32, 154, 257; avize 215; tüccarı 108 not 74; bkz. tüccar sınıfları
Avur Zavur'un kahvesi 315; bkz. kahveler
ayak armoniği 416; bkz. musiki aletleri
ayak: bezi 37; kahvecisi 155; ölçüsü 126, 452; yemenisi 329 (bkz. yemeni); yemenicileri 154
Ayakapı 318
ayakkabı göndermek 126
âyân 96
Ayasofya 165, 181,
âyât-ı: celile 271; kerime 40
ayazma 291
Ayetü'l-Kürsi 38 not 4
aylakcı 306

ayna 187, 215, 223, 224; taşı 193, 194; berber -sı 224, 316; cep -sı 224; cihaz -sı 134, 224; el (ayinesi) -sı 112, 318; endam -sı 192, 224; seyir -sı 134, 224, 307; yastık -sı 133, 224
Ayvansaray 342
ayvaz 62, 63, 189, 190, 194, 200, 207 not 55, 210, 215, 307; bkz. tabla taşıyanlar
.
ayyaşlar 320; bkz. bekriler
azad 84; akşam -ı 84; kağıdı 333; bkz. ıtkname
azami 241; bkz. kavuklar
Azaplar Kapısı 181
azmayiş 406; bkz. ok çeşitleri
Aznavur işi 157; bkz. kuyumculuk

Bâb-ı Âli 101, 102, 103, 105, 196, 334, 408, 480
Bâb-ı Âsafî 102
Bâb-ı Âskerî 103
Bab-ı Meşihat 96, 99,100
bâde 319; bkz. mey
badem ezmesi 279; şurubu 146, 165
badya 183, 184, 201
bağ 129, 130,514
bağ [üzüm] 182; -cı 154
bağa 43, 133, 158, 159, 160, 209, 219, 230, 247
Bağdat maşlahı 243; bkz. maşlah
bağırdak (bağıldak) 43; bkz. bardak (beşik atkısı)
baharat 269
bahariyye 480
bahçe 183-184; bkz. konak bahçeleri, sahil hane bahçeleri
bahçevan 205, 232; -başı 208
bahşiş 72, 275-277, 336; orta -i 71, 72, 128, 144, 146, 279; saçı -i 47
bakıcı 393, 395, 515; meşhur -lar 396, 515
bakır: eşya 207; mutfak takımları 133, 147 (ayrıca bkz. güğüm, kazan, mangal); -cı 154; -cılık 155
bakkal 154, 269; bkz. esnaf
bal 165, 203, 304; çeşitleri 165; şarabı 321; bkz. keyif vericiler
Bal Kapanı 153
Balat 342
balık 208, 216, 259, 304, 305; ağcı 155; ağı 259 not 29; avı 215, 407; kayığı 259 (bkz. kayık); dişi 242 not 15, 247; pulu 44,416,515; tutkalı 191; -çı 155, 182, 259
balıkçıl 247
Balıkesir abası 243; bkz. aba
balmumcu 154; -luk 155
balmumu 267
balta 191
baltabaş sandalı 258; Karadeniz baltabaşı 259; bkz. kayık/sandal
Baltalimanı Çayırı 85
Bar 155
bardak (bağırdak) 43 not 20; bkz. beşik atkısı
bardaklar 147, 189, 228; beyaz porselen 228; billur 69, 88, 93, 132, 227, 228, 271; çini Kütahya 228; gümüş 146; İngiliz kesmesi 228; kesme billur 132, 228; Saksonya cinsi 228; su 133; şerbet 93, 132; tatlı takımı 132
bargir 252 (bkz. at cinsleri); sürücüsü 155
basma 215, 218, 230, 232, 308; -cılar 154 (bkz. esnaf)
baş: alan zenciler 398; alma 397; bkz. karışık faniler
baş kalfa 47; bkz. kalfa
baş: örtüsü 184, 192; takkesi 184; yemenisi 138 (bkz. yemeni); yemenisi basanlar 138
başeski 319; bkz. meyhane sahibi
başlama 71, 431; bkz. def çalma
başlıklar bkz. hayvan başlıkları
bat pazarı 154
batırma 131; bkz. işlemeler
bayram: atiyyesi 371; şekeri 85; tebrik ve ziyaretleri 281, 282, 298; yerleri 284; çocukların eğlenceleri 284-284; ayrıca bkz. Kurban, Ramazan Bayramı
Bayramîler 379, 444
Bayrampaşa Çayırı 310
Bebek 214
bedestan (bedesten) 163-164, 271; bekçileri 163, 164; bölükbaşısı 163, 164; hacegileri 163
bed-i Besmele 81; resmi (cemiyeti) 82; bkz. mektep cemiyeti
bekçi 350

bekriler 320
Bektaşi 242, 442-447; dervişleri 443, 450; külahı 443, 444-446; şeyhleri 443; tekkesi 443,446,448
bel: kuşağı 140, 184, 200, 244; şalı 62, 80, 82, 89, 92, 100, 140, 147, 244
belleme 190, 252; bkz. hayvan malzemeleri
Berat gecesi 112
beratlı tüccar 108 not 74; ayrıca bkz. tüccar
berber 109, 154, 318, 374; aynası 224,
316 (bkz. ayna); dükkanları 315; leğeni 316; sitili 316, 318; takımı112
berbet 417; bkz. musiki aletleri
berş macunu 376
besleme 148
Beslinay 330; bkz. Çerkez kabileleri
Besmele 39, 47, 73, 81, 87, 111, 113, 125, 280, 318, 372; -i şerife 72, 81
beş çifte 215, 216, 259, 260; bkz. çifte
beş püskül asma 435
beşik 43, 44-46, 49; alayı 42-46 (ayrıca bkz. lohusa); atkısı (bardak) 43; çıkarma merasimi 42 not 17
Beşiktaş 182
bevvap 83, 95
beyaz etmek (beyaza çekmek) 196
Beyazıd 181, 273, 380
Beykoz Çayırı 85, 307
Beylerbeyi 182
beylerbeyi 255 not 9, 516
beylikçi: efendi 106, 258; -i divan-ı hümayun 105, 196; kalemi 102
Beyoğlu 351, 354
Beyrut 206, 333
Beytü'l-mal 163
Beytullah 113; ziyareti 284
bez cinsleri: Ahmedabad 243; ak kenarlı İstanbul 243; Amerikan bezi 243; Burucî 243; bürümcek (bürümcük) 64, l31, 135, 137, 185, 243; destgâh 203,. 243; Dırama 243; dimi 243 not 18, 309, 525; hasse l31; Hatayî 243; helalî 243; Kalamata 243; Kastamonu 70, 243; Mahmudî 243; mermerşahî 243; pamuk bez 243; Sakız dimisi 243; salaşpur 191; Serfice 242, 243; soğuk bez 52, 303; Şamî 243; Tekfurî 243; Trabzon 243
bez dokuma 116, 117, 243; tezgâhı 115
bıçakçı 154
bıçkın: ağzı 339; dili 477; terim ve deyimleri 442, 477; bkz. külhanbeyleri
biât 393
bilardo oyunu 410
bîmarhane 455
Bilecik çatması 188; bkz. çatma
bilezik 139
billur 146; avize 136; bardak. 69, 88, 93, l32, 228, 271; fanus 216; fincan 227; hoşaf kasesi l33; kandil 64, 187, 189, 191, 209, 266, 267; kaplar 215, 304; saat 136; sürahi 41, 44, l27; tas 203; yazı takımı 220; zarf 267
binek 410; bkz. satranç
binek: arabacıları kahvesi (bkz. kahveler); taşı 186,281
binicilik hünerleri 79
biniş 100, 282
bitotu 379
Bit Pazarı 154 not 15; bkz. Bat Pazarı
Bitlis 207
boğaçacılık 155; bkz. esnaf
Boğaziçi 182, 214, 216, 260, 303, 305-306, 435; -nde mehtap seyri 303-306
bohça 202, 268; bkz. çubuk tütünleri
bohça 37, 40, 43, 62, 66, 126, l29, l31, l34, 144, 146; eşyası l29; çamaşır 294; elbise l34; ferace 146
Bolu 155
Bornu 329, 332; -lular 329; bkz. esirler
boru çiçeği 184, 235; bkz. çiçekler
Bosna feneri (Bosnakârî muşamma fener) 162, 301; bkz. fenerler
Bosna tabakı 222; bkz. kağıtlar
bostan gezileri 310; bkz. sebze bostanları
bostancı 320; bkz. kavas
boy abası. bkz. aba
Boyacıköy 214
boynuz 246
boyun atkısı (sargısı) 246
boyunduruk (araba) 308
boyunduruk 407 not 18; bkz. pehlivan
boza 165-166; -cı manzumesi. bkz. manzume
Bozedok 330; bkz. Çerkez kabileleri
bozuk 72, 212, 424
bölükbaşı 163, 315
börek (bkz. yemekler); -çi 154, 155

börk (kavuğu) 242 not 8; bkz. kavuk buhara 218 not 71; bkz. kumaşlar
buhur 87, 223, 269, 272
buhurlar 223; anber 223, 267; anber kabuğu 223, 269; ardıç tohumu 223; gül yağı 223; günlük 223; kitre 223; kurs 269; misk 223; öd ağacı yağı 223, 267, 269;pelesenk 223; sandal tozu 223 buhur-ı şali 189 not 21; bkz. kumaşlar buhurali 218 not 72; bkz. kumaşlar
buhurdan (buhurdanlık) 88, 89, 223, 267, 282; altın 223; eski maden 282; gümüş 81, 92, 99, l27, l32, 266; pirinç 223; tombak 223; -dan iskemlesi l32
bulaşıkçı 190, 207
Bultifay 330; bkz. Çerkez kabileleri bumbar dolması 269; bkz. yemekler
burnus (bornos) 518; Trablusgarp -u 243
Bursa: arakiyye hırkası 243; bürümceği l31 (bkz. bürümcek); katmeri 234 (bkz. çiçekler: sümbül); lalesi (akburun) 234
Buruci 243; bkz. bezler
buzlu basma 215, 232, 308; bkz. basma
bülbül dinlemek 304
bürümcek (bürümcük) 64, l31, 135, 137, 185, 243
büyü 396; -cüler 395, 396
caize 113, 197, 296, 481, 518
cam zil 44; bkz. def
camadan (camedan) 274, 329
camcı 154; bkz. esnaf
cami 88, 91, 267, 269; dersleri 97, 101
canbaz (at canbazı) 155,251
canbaz (ip canbazı) 428
Canbaziyye Mahallesi 428
canfes 43, 64, 67, 73, l26, l30, 131, 135, 144, 218; bkz. kumaşlar
cariye 41, 42, 44, 50, 63, 92, 118, 123, 129, 138, 142, 147, 149, 191-194, 205, 209-211, 216, 231, 233, 277, 308, 329-333; isimleri 501,502; acemi 210; acemilerin evlendirilmesi 148-149; Çerkez acemiler 330, 331; Habeşi, Hataî, Keşmiri cariyeler 332, 502; oyuncu 301-302; sazende 73, 301; siyahî (zenci) 329, 332
Cebel-i Lübnan 131, 228
cedvel 188
celeblik 155
celî 93; bkz. yazı
cendere l33, 159
cep: aynası 224 (bkz. aynalar); saatleri 225, 226 (bkz. saatler)
cepken 206; sırmalı 140, 206, 255
cerrah 68, 70, 374
Cerrahhane-i Ma'mure 373 not 11; bkz. Mekteb-i Tıbbiye
Cerrahiler 444
cerre gitmek 96
ceviz 159
Cezayir 235; dayıları 424 (bkz. çengi oyunları); ihramı 217 (bkz. ihram); kuşağı 206, 244 (bkz. kuşaklar); menekşesi 235 (bkz. çiçekler); oyunu 146, 424 (bkz. çengi oyunları); sarığı 424 (bkz. sarıklar); sarması 407 (bkz. pehlivan güreşi)
Cibali Kapısı 181, 318
cibinlik l31
cibre 321
cicim 217
cifr (cefr) 394
cige 247
ciğercilik 155
cihaz 53, 114, 115, l29-l34, 137, 142, 147, 185; aynası 224 (bkz. aynalar); çekmece 219; eşyası (bkz. takımı); halayığı l34, 149; havlusu 228; odası l30; takımı 130-134, 157
cilbend 89
Cinci Meydanı 283
cinciler 395; bkz. karışık faniler
cinler 395
civan yelpazesi 233; bkz. çiçek demeti cübbe 80, 189, 243; -lik 82, 89, 92
cüz 82; kesesi 80, 82 (bkz. kese)

Çadır Köşkü 214
çadırcı 155; esnafı 312
çakmakçı 154
çakşır 435
çalabora 284
çalgı takımı 146, 302, 423
çamaşır: ağası 255; leğeni l33, 183, 229 (bkz. leğenler); takımları l29, 134; teknesi 229; -hane 192; -lık 193, 229
Çamlıca 182, 436

çanak mehtabı 306
çantacı 257
çapraz 407; bkz. pehlivan güreşi
çardak 184
çarkbab 425 not 11; bkz. kumaşlar
çarpare 73, 426
çarşamba karısı 454
çarşı dellalı 155
çarşı hamamı 313, 335; küberanın -na gidişi 313-314; bkz. hamam
Çarşıkapı 318
Çarşu-yı Kebir 154, 163, 251
çayreklemek (çeyreklemek) 38, 52
çatma l34; Bilecik -sı 188; Üsküdar -sı 188; vezirkâri 136; ayrıca bkz. kumaşlar
çaycı 155
çedik papuç 435
çekçek arabası 283
çekdirme 259; İzmit -si 259; Şile -si 259
çeki 406; bkz. ok çeşitleri
çekmeceler l33, 219; cihaz 219; dikiş l33; yazı takımı 219
çekmececi 154
çelme 407; bkz. pehlivan güreşi
çember (çenber) 37
çembere düşürme 407; bkz. pehlivan güreşi
Çemberlitaş 251, 331, 380
çeng 416, 423
çengi (çengi kadınlar) 43-46, 72, 423-424; oyunları 146, 424; oyun elbiseleri 424; takımı 145, 423
çerağ (çırağ) 480, 521; çıkmak (olmak) 53, 62, 63, 71, 104, 138, 146, 147, 149, 396, 521; edilmek (kaleme) 101-105
Çerkez 158, 330; atları 252; başlığı 254 (bkz. eğer takımları); cariyeler 330; eğeri 254; kabağı 184; kabileleri 50,
330, 331; kamçısı 158, 254; kılıçları 158; köleler 333; kök isimleri 502; özengisi 254 (bkz. eğer takımları)
Çerkezistan 157, 330
çeşme 86, 183, 186, 203
çevgan 158, 521
çevirme (yiyecek) 203
çevirme 410; bkz. dama oyunları
çevirmeci 259
çevre 88, 89, 118, l29, l35, 140, 141, 153 not 7, 200, 244, 275, 283; Kaya Sultan -si 244; saray -si 244 çığırtma 417; bkz. musiki aletleri çıkartma 90
çıkrık 243; -çılar 154; bkz. esnaf
Çıngırdak şekeri 283; ayrıca bkz. şekerler
çırağ. bkz. çerağ
çırnık 521; kayığı 259; bkz. kayık

çiçek 184, 192, 232; bahçevanlığı 155; demet ve buketleri 232-233; suyu 140
çiçekler 233-236; çeşitli 234, 235; amberbuy 233; arı çiçeği 233; boru çiçeği 184, 235; çiğdem cinsleri 234; fesleğen 235; ful 233; gelincik 235; gül 233; hüsnüyusuf 233; karanfil 235; katmer 233; lale
233; leylak 233; menekşe 235; nergis 235; susam 234; sümbül (mavi) 233; sümbül (beyaz ve pembemsi) 234; şeka· yık 234; şebboy 235; yasemin 234; yonca 235; zerrin 234; zülf-i nigar 234
çiçeklik 136, 160, 188, 224, 225 (ayrıca bkz. farsi); saatleri 225 (bkz. saatler); Hindkâri [vazo] 215; Saksonya [vazo] 215
çifte 522; bkz. kayıklar
çifte nara (nağra) 274, 435, 522
çiğ tayın 371 not 4
çilingir 154
çini 188, 201, 203, 207, 228; evaniler 269; küp 188; tabaklar 203; vazo 188
çitari 80, 522; bkz. kumaşlar
çivit 218
Çoban Çeşmesi Mesiresi 85, 310
çoban: kavalı 417 (bkz. musiki aletleri); kepeneği 243
çocuk: bayramda eğlenceleri 283-284; bilmeceleri 58; korkutmak için söylenenler 55; oyunları 61, 85, 86; tabirleri 55
çorapçılar 154
çömez 95; ayrıca bkz. sarf mollası
çömlekçi 154
çörekler 96, 167, 270, 271
çörekotu (çöreotu) 40, 65, 130, 135, 137, 140, 167, 388; tütsüsü 40, 49
çöven 379
çözme gömlek 243

çubuk 43, 44, 46, 63, 64, 67, 70, 72, 80, 81, 87, 88, 91, 100, 104, 123, 125, 126-128, 137, 142, 146, 148, 186, 195, 202, 210, 260, 269, 279, 281, 300, 303, 306, 315, 316; sandığı 202; takımı 63, 65, 197, 269; imameleri 202; lüleleri 202 ; tütünleri 202; tablası 67; verilmesi 202; elmaslı imameli 279; mücevherli kehribar 281 çubukçu 154; odası 191; başı ağa 202 (bkz. tütüncübaşı ağa)
çuka: cübbelik 82; zihli kırmızı 209; edna 259; bkz. kumaşlar
Çukacı Hanı 153
çukacılar 154
çukadar 258, 522
çul 190, 252; bkz. hayvan malzemeleri
çulha, çulhalar 154

dadı 49, 52, 63, 68, 80, 82, 93, 113, 123, 127, 128, 140, 143, 231, 332; kalfa 51, 52, 53, 116; ayrıca bkz. taye
Dağıstan 157
dahme 306; bkz. fişek
daire (bkz. kalem, vüzera); ağaları 194; kapıcısı ağa 194, 205; mektupçusu 196 (bkz. divan efendisi)
Daire-i Asafi 196; bkz. Bab-ı Ali
daire-i aliyye: 372
dalakçılar 380; bkz. hasta tedavi edenler
dalkavuk 300
dam 406
dama 410; oyunları 410; oyuncuları 410
damasko 188; telli 65; bkz. kumaşlar
damıtılmış sular (şifalı (377 damlar (koyun, keçi, inek) 214
Dankiya düdüğü. bkz. düdük
darbuka 274, 284
darphane işi 218; bkz. yorganlar
Darü'l-Fünun binası 273
darü'1-kurra 86
darü'l-tabak 271
darü's-saade: ağası 409 not 23, 523; ağası katibi 221, 409; yazıcıları 221
darü't-tıb 373
davul (Ramazan) 275, 276, 284
Davutpaşa 283
daye. bkz. taye
debbağ 155
dedegan 449
dedeler 447-449
def 44, 68, 69, 71, 416, 423, 432; balık kılçığı (pulu) arusekli 423; cam zil (Samatyalı zilleri) takılı 423; kakma oymalı 424; kursak 424; çalma tarzları 415; 431
defter emini 258
defterdar 524
Defterdar dairesi 103; bkz. maliye nezareti
Defterdar İskelesi 182
Defterhane-i Hakani Dairesi (Defter-i Hakani; defterhane) 103, 524
değirmen yapıcı 154
değnekçi 315
Delail-i Şerif 90, 114, 524
deli ferhad (yay) 406; bkz. yay çeşitleri
dellak 155, 313
dellal 331, 333, 524; muhabbet -ı 345; hizmetçi -lığı 352
demirciler 153
dergâh 443; 444, 447-449
dericiler 154
ders açmak 114; bkz. kadın mektepleri
Ders Vekaleti Makamı 99
ders: programı 97; vekili 96, 99, 101, 524
Dersaadet 154, 157, 162, 165, 198, 224, 243, 251, 257, 269, 299, 313, 329, 337, 372, 399, 405, 424; kuyumcuları 225; Medresesi 94; Müderrisliği 199
dersiâm 524; efendiler 93, 97; hocaları 524
derviş 159, 241, 244; deyimleri 441, 442
destar 241 not 1
destgâh 116, 118, 243; başı 116; -çılar 153
destgâhdar 313; bkz. hamam
destmal 228 not 100
devatçılar 153; bkz. divit
deveboynu 187, 192
devirler 270; hatmi 270 not l4
devlet erkanı 241 not 3
devlet ricali 101, 106, 115, 219, 296; bkz. rical-i devlet
Diba 218, 242,425,525; bkz. kumaşlar
dibace 160
dikici 154
dikişli takke 242

dilaltı olma 380; bkz. hasta tedavi edenler
dilli düdük 318, 417; bkz. musiki aletleri
dimi 243 not 18, 309, 525; Sakız -si 243; bkz. bez cinsleri
dini günler 263-284
dirhem 135, 525
diş kirası 96, 271
divan (edebiyat) 296, 274, 316
divan: efendisi (daire mektupçusu) 194, 196, 203, 271, 316; odası 271
divançe 482
divanhane 298, 299; -de arzuhal alma 299
Divan-ı Hümayun: Beylikçiliği Dairesi 102; Dairesi·105; Kalemi 102; yemeği 228 not 100
divanî 105; bkz. yazı
divit (devat) 92, 103, 220; çeşitleri 220, 221
divitçiler. bkz. devatçılar
Divitçiler Çarşısı 221 not 78
dizlik 308
doğramacılar 153
doğum 37-49; adetleri 39, 41; hazırlığı 37; iskemlesi 372; ayrıca bkz. ebe, lohusa
dokuz oyunu 410
dolama 241
dolaplar 161, 163, 204; yemiş dolabı 159; dönme dolap 193, 204; bkz. harem dolabı
dolmacı kadınlar 335, 397; bkz. susamcı kadınlar
dolmacılık 397
dolmuş kayığı 258, 313
Donanma-i Hümayun 337
donanma gecesi. bkz. Boğaziçi
donanma (tekneleri): firkateyn 259; kadırga 259; kalyon 259; korter 259
dondurmacı 310
dökme şalvar 309, 342
dökmeci 154
dönme dolap. bkz. dolap
durub-u emsal 493
duvak 139, 144; bkz. gelin başı
düdük 417; Dankiya 417; dilli 417; Macar 417; mehter 417; mızmar 417; tulum 417; bkz. musiki aletleri
düğmeci 154
düğün 137-149; hazırlıkları 137-138; mera simi (yüz yazısı, velime cemiyeti) 137, 141-142; paça günü 144-146; ayrıca bkz. gelin, güvey
dülbend 38, 39, 43, 67, 193, 241, 244; altınbaş 241; Hind 38, 241; -çi 154
dülger 154
dümbelek 334, 417, 423; bkz. musiki

ebced 527; hesabı 113, 376, 527
ebe 37, 38, 39, 91, 372; hanımlar 47, 48, 92, 371, 372 (ayrıca bkz. kabileler); ahad-ı nas -si 371; iskemlesi (doğum is kemlesi) 37, 372; kibar -si 371; saray-ı hümayun -si 371; ünlü -ler 371, 372
ebegümeci çiçeği. bkz. halk ilaçları
ebeme pilav pişirdim 61 bkz. çocuk oyunları
ebniye boyacısı 154
eda 90
edhemi 444
edibeler/edipler 115, 479
Edirne 48, 219, 399; işi 221
Edirnekapısı 339
efkende 233; bkz. çiçek demeti
Efrasiyap borusu 417; bkz. musiki aletleri
eğer takımları: cinsleri 253; haşalar (haşeler) 206, 253; ilmiye sınıfı haşaları 253; mülkiye sınıfı haşaları 253, 255; kamçılar 190, 254; kuburluk 254; özengiler 206, 254; reşme 206
eğerciler 153
Eğin 155
Eğrikapı 283
ehl-i işret 319; nücum 393 (bkz. müneccim)
ekâbir 41, 54, 80, 99, 101, 115, 125, 140, 181, 182, 184, 186, 247, 251, 271, 479; hanımları (mesireye gidiş) 306-309
ekâbir-i rical 200-202, 206; daireleri, konakları (bkz. konaklar); -i tebrik, ziyaret 281, 282
ekmek 49, 72, 84, 129, 167, 271, 372; has somun 203
el armoniği 416; bkz. musiki aletleri
el aynası 112; bkz. aynalar
el bezi 135
el el üstünde 61 bkz. çocuk oyunları
el harçlığı 299

el öpmeliği (el öpmesi) 128, 140, 144
elek 222; bkz. kağıtlar
elifba cüzü 80, 81, 82
elifî şalvar 316
elma yanağı 135; bkz. kürk
elmas mıhlayıcı 155
elmasçı 140
elmasdal iğne 63, 67, 128
elmastraş bardak 266
elmasiye kalıbı 191
emir 380; bkz. hasta tedavi edenler
emir-i ahur ağası 205
encümen-i daniş 317
encümen-i zürefa 316 not 40
endam aynası 224; bkz. ayna
endaze 528
Enderun 480, 528
enfiye 244, 245; cinsleri 244; kutuları 244, 245; mendilleri 244 (ayrıca bkz. mendil)
enseleme 407 bkz. pehlivan güreşi
Envarü'l-Aşıkin 96, 231, 528
erbab-ı havas 395; bkz. okuyucular
erba'in 299
erganon (erganun; Ulah çalgısı) 416; bkz. musiki aletleri
Ermeniler 182, 374; haneleri 181, 182
Erzincan 155
eshab-ı kiram 109, 335, 501
esir 329; pazarı 331, 333; -ci 154; bkz. cariye, köle, zenci
eskiciler 153
eski maden 69, 129, 130, 132, 136, 142, 187, 220, 282; antikalar 130
esmid. bkz. sürme
esnaf 109-112, 153-155, 211,312 (ayrıca bkz. lonca); bölükbaşısı 315; değnekçisi 315;
dükkanları 111, 151, 152; giyimi 111; ih tiyarlar 110 not 81; kahveleri 315; kethüdası 110; yardım sandığı 111; yiğit başısı (kahyası) 315; kalfa çıkarma 110; köşe ustası 110, 315; usta çıkarma 111, 112; -in mesirelere gidişi 312
esrar. bkz. tiryakiler
esvab: boyacısı 154; süpürgesi 135
eteklik 425
etek: bağı 43; bezi 37
Etibbâ-i Sultani 373
ev: içi kıyafeti 244; hayvanları 184, 208; mektebi (bkz. kadın mektebi); tebriki (bkz. tebrik-i menzil)
evlenme 123-149; bkz. düğün
evani (aveni) 269, 282
Evkaf Nezareti 269, 334
evler (halkın oturduğu) 182
evrak torbası 297
Eyüp 181, 399; borusu, dümbeleği 417

fabrika yazması 218; bkz. yazma
fağfuri 203, 207, 276 not 26, 529
fal 309, 309
falaka 82
falcı. bkz. bakıcı
fantazya 139; bkz. pero küpe
fanus 193, 194, 223; billur 223; duvar -u 216; -lu avize 136, 188; -lu şamdan
187, 188
fare kuyruğu 222
farisihan 94
Farsça 94, 101
farsı 136, 160, 161, 188, 192; ayrıca bkz. çiçeklik.
Fas 235
fasıl 70, 73, 146, 305
felek 215
Fener 342
Fener Bahçesi 307, 308
Fener Kapısı 181, 318
fenerci: dükkanları 162; -ler 153; -lik 162
fenerler 162, 186, 372; balıkçı 162; Bosna 162; Bosnakârî muşamma
301; cam 162, 186, 208, 275; cep 162; çelebi 162; çifte telli 162; davulcu 162; imam 162; İrankârî
162; muşamma 186, 203; Ruscuk 162; Selanikkârî 162; seyrek telli 162; sık telli 162; Süleymaniyekârî 162; tulumbacı 162; vüzera 162 fenn-i nücum 156
ferace 39, 43, 66, 123, 131, 134, 141, 142, 146, 191, 307; bohçası 43, 131, 307; odası 39, 64, 66, 146, 191; gece -si 186
feracecilik 66
ferahlık vericiler 140 (çiçek suyu, lokman

ruhu, melisa ruhu)
feraiz 98, 530
feres 410,530; bkz. satranç
Fergab suresi 82
ferik 338, 530
ferman 105; -ı ali 428
fermeneciler 153
fıçıcı 154
fıkıh 531
fındıkçılık 155
fırkateyn 259; bkz. donanma tekneleri
fihrist 196, 197
fihrist (musiki formu) 301
filar 302, 426; oyun fiları 302 not 9
filarcı kavaflar 302 not 9
fildişi 158, 159, 160, 245
filinta 257
Filibe abası 243; bkz. aba
fincan: billur 227; eski maden 132, 227; Saksonya 227; zergerdan boynuzu 227; -cılar 153; bkz. kahve fincanları
fiske 231; bkz. def
fişekler 306
Fiyor saati 187 not 13; bkz. saatler
fodla 95, 203; saray -sı 203
Fransız 353; enfiyesi 245 (bkz. enfiye)
fuhuş yapılan haneler 351-354; bkz. alufteler
ful 234; -yağı 133; bkz. çiçekler
fulya tatlısı 203 bkz. tatlılar
furuncu 155
futa 66, 72, 110, 112, 200, 280; abdest 131, 135; ipek bel 277; Bursa ipeklisi 318

Galata 114, 318, 320, 354; basması 218 (bkz. basma); meyhaneleri 318, 320
gaz 431; boyaması 41 not 15 (bkz. sakangur)
gazbezi 309
gazel 274
gebre 206
gece: feracesi (bkz. ferace); kandili 184 (bkz. kandiller); safası 235 (bkz. çiçekler)
gecelik: entarisi 134, 144; hırkası 134 (bkz. hırkalar); terliği 126, 131, 135
gedik 318 not 41, 532
Gedikpaşa hamamı 338; külhanı 338
gedikli ağalar 62, 194, 195, 199-204, 278; ayrıca bkz. konaklardaki vazifeliler
gelin: alayı 141; alma ve koltuk 141, 142; arabası 140, 141; başı 139; hediyeleri 146, 147; kıyafeti 139; mücevherleri 139; nalını 246; odası 134; tuğu 139; - e bakma 141, 148;-e şal kuşatma 140; ayrıca bkz. düğün, güvey
gelincik 235; bkz. çiçekler
gelir kanı 102
gem 255
gemici oyunu 424; bkz. çengi oyunları
gençler kahvesi 315; bkz. kahveler gerdanlık 139; bkz. sarkıtma
gerdel 190
gergef l17, 118, 131
gevrek 84, 284
gez 406; bkz. ok çeşitleri
gezi (kezi) 100, 130; bkz. kumaşlar
gılaf 188, 216, 220
gidiş: ağası 187, 194, 205, 255; çavuşu 255 girift 415; bkz. nay •
gocuk 327
Gogo kabilesi 330; bkz. Ubih
goygoycular 334, 335
göbek tütün 202; bkz. çubuk tütünleri
göğüs iğnesi 139
göğüsleme 407; bkz. pehlivan güreşi
Göksu Çayırı 85, 311
gömlek 37, 243; bürümcek 243; çözme 243; helali 185, 243; kayıkçı helalisi 243; Trabzon bezi 243
Gördes: keçesi 105; halısı 187
görücü 123, 124
gösterme 71; bkz. hayal oyunu
gurre 253; bkz. at nişaneleri
gusulhane 246
güğüm 83, 165, 194, 201; şerbet 132
gül 233 (bkz. çiçekler); ağacı 158; suyu 109, 128, 266, 300; yağı 286
gülabdan 88, 128, 266, 282, 300
gül-gûni pembe 161
güllaç 184, 269; -çı 154
gülbenk 81 not 12
gülbeşeker 203
gümüş 80, 81, 92, 99, 103, 112, 132, 133, 187, 206, 209, 245, 247; ev eşyası 193;

kakma 245; kemer 244; pafta
190 (bkz. pafta); tatlı takımı 132; kalemkârlar 154
gündelik 283
günlük 127
günlük (para) 110
Gürcü 330; bkz. cariye
gürde 307, 342
güreş (güleş) 407; pehlivan 407; hayvan 408
güveyi 126-129, 140, 144, 145, 148; iç 137, 140, 141, 142, 144; konulmak 142, 143; yemeği 142

habb 321
Habeşi 332, 502; ayrıca bkz. Hatayî, Keşmirî, siyahi cariye
Habeşistan 330
hac 284-286; hazırlığı 284, 285; kıyafeti 285; tebriki 285, 286 (bkz. hacı tebriki, tehniye); -a uğurlama 285; -dan hediyeler 286; -dan karşılama 285
hacamat: ettirme 374; aleti (zemberek) 374
hacegân rütbesi 107
hacegîler (bedestan hacegîleri) 163, 164
hacı: tebriki 285 (bkz. tehniye cemiyeti); hanımı 292; lokumu 285
Hacı Evhad 431; bkz. Hacivat
Hacivat 71, 432; -ın manzumesi 432
hadem ü haşem 108
hadenk 406; bkz. ok çeşitleri
hadım 208, 333
hadis 91, 98, 534
Hadur (kabilesi) 330; bkz. Şapsih
haffaf (kavaf) 154, 292
hafız efendiler 92
hafız-ı Kur'an 87, 96, 100, 198
hafız-ı kütüb 197
hafıza 114-115
hafızlık 86; eğitimi 86, 87; merasimi 87, 88
hakk 156, 157; bkz. mühürcülük
hakkâk 106, 156, 157
hakk-ı ridaî 51
halatçı 155
halayık 309, 424; cihaz halayığı 134
Halep 206, 333, 334; şalı 244
halı 135; seccade cinsleri 135
halife efendi 68, 73, 81, 83, 85, 104, 105
halk ilaçları 374-377; bkz. kocakarı ilaçları
hallaç 154
halvet bkz. harem Halvetiler 444, 449
hamal 155
hamam 192-194, 209, 246, 294; anası 343; dellağı 155, 313; halveti 314; hizmetçisi (ana kadın) 48, 335; kafesçi [si] 48; kesesi 246, 313; kurnası 48, 314; külhanı 313, 337; nalını 246, 313; natırları 48; peştemalı 228, 313, 314; peyke nöbetçisi 313 (ser nöbet 313); sıcaklığı 314; soğukluğu 314; tarağı (fildişi) 246; ustası 43, 47, 49, 123, 343, 423; çarşı-ı 313; -a gidiş (çarşı) 313-314
hamlacı 215, 257, 259; kıyafeti 259
hamsin 299
hamurcu 190, 207
hanedanzade 51, 428
hanende (cariye) 64, 300, 303, 305
hanımlar arasındaki deyimler 464, 474
harabati 341
haramiler oyunu 146; bkz. çengi oyunları
harar 219
harç (harc) 184; ve erzak 53; ve masraf 85, 183, 195, 210; ve masraf kileri 191, 194(ayrıca bkz. kaba kiler)
harem 129, 189, 191, 192; ağası 70, 146, 208, 297; bahçesi 191; dairesi 191, 192, 208; dolabı 208 (bkz. dönme dolap); kahyası 333; kahyası ağa 50, 189, 204; kalfaları 260; kapısı 189, 193; kethüdası 194, 208; matbahı 192; odaları döşeme ve tezyinatı 192; odası 189, 190; sofası 191
Haremeyn payesi 282
Harem-i Hümâyûn 115 not 94, 260
Harem-i Şerif puşidesi (Kabe örtüsü) 267
harik: baltası 187; kancası 187
harmanî 199
harrerehu 93
has gevrek l 64
has oda 480
hasır 183, 194; -cı 154
Hasır İskelesi 380
Hasköy 181, 318
hasse 131

hasta tedavi edenler: dalakçılar 380; emirler 380; hunnakçılar 380; sıtma bağlayıcılar 380; sarılık ve dil altı kesenler 380
hasta tedavi eden kadınlar: alazcılar 377; hekim hanımlar 373 not 12, 379; kelci 378; kırbacı 377; korku damarına basıcılar 379; kurşun dökücüler 379; tosbağacı kadınlar 374
hasta ziyareti 292; bkz. adab-ı muaşeret
haşa (haşe). bkz. eğer takımları
hat 89, 90, 99; sanatı 156 (bkz. hüsn-i hat)
Hataî (hatayi) 332,502; ayrıca bkz. Habeşi
Hatm-i Şerif 96; duası 267
hattat 89-92; diviti 221 (bkz. divit)
hatt-ı hümayun 428, 536
Hatufay (Katufay) 330;, bkz. Çerkez kabileleri
havacıva 378, 536
hava gezi 406, 536; bkz. ok çeşitleri
havacı 406 not 13
havaî 306; bkz. fişek
havass-ı vüzera 203, 256
havlı (havlu). bkz. avlu
havlıcan 375
havlular 200, 228, 313; abdest 131, 200; ayak 228; baş, omuz, arka 131, 228; Bursa 131; Cebel-i Lübnan malı 131, 228; cihaz 228; işleme başlı (nakışlı) 131, 193; kırmızı minare (Selanik) 131, 228; sırma başlı 131; yemek 131
havuzlar 214, 231
hayal oyunu 63, 70,71, 100, 431-435; adları 71, 431; Bahçe 71, 431; Balık 431; Fer had ile Şirin 431; Hamam 431; Kanlı kavak 431; Karagöz'ün ağalığı 71, 431; Karagöz'ün evlenmesi 71; Karagöz'ün ters evlenmesi 71; Kayık 71; Mahalle baskını 431; Meyhane 435; Salıncak 71; Tımarhane 431; Yalova safası 431
hayal oyunu: malzemeleri (iskele, iskemle, merkep, salıncak, yılan) 432; oyuncuları 431-432
hayalci 63, 70, 71, 155; icazeti 435
haydarî 537
hayır dualar 476
hayriye tüccarı 108 not 74, 108; bkz. tüccar
hayvan: başlıkları 310 (Arap 254; Çerkez 254; Osmanlı 254; Tatar 254); döğüşleri (güreşleri) 407; koşumları (araba) 257; malzemeleri (belleme, çul, gebre, gerdel, kaşağı, köstek, sünger, yular) 206, 230, 251; talimi 78, 206, 252
Hazine-i beytü'l-mal 164
Hazine-i Hassa 163 not 58
hazinedar ağası 197n
hekim: hanımlar 379, 380 (bkz. hasta tedavi eden kadınlar); -başılık 373 not 12 (bkz. ser etibba-ı sultani, ser etibba-ı şehriyari); -lik hizmetleri 372
helali: bez 116; gömlek, gömleklik 65, 92, 117, 185, 243; kayıkçı -si 243
helali (saat) 226
helva 85, 165; kağıt 309; susam 309; un 278; -cı 154
hemil kökü 321
hendese. bkz. ilm-i hendese
Hetufay (Katufay) 330; bkz. Çerkez kabileleri
hezaren 159
hıfz 86, 87; cemiyeti 88 (bkz. hafızlık.merasimi)
hırdavatçılar 153
Hrıstiyanlar 243, 291; kiptileri 342; müslümanlarla ilişkileri 291
hırka 243;· Bursa arakiye 243; gecelik 134; şam, 243;
Hicaz 247
hikayeci 430
hilal 80, 81
Hilye 538; -i Şerif 114
Hind: abadîsi 222 (bkz. kağıtlar); abanisi 242; çitarisi 80; dülbendi 38, 80, 131,
241; kezisi (gezisi) 130 (bkz. kumaşlar); kumaşı 93, 245; mendili 245 (bkz. mendil); rendesi 245 (bkz. enfiye); sevaileri 135 (bkz. kumaşlar); şalı 244; uleması 97 not 47; altınbaş dülbendi 80
Hindkari: çiçeklik [vazo) 215 (bkz. çiçeklik); köstek 227; ipek (gömlek) 243
hitan cemiyeti 62; bkz. sünnet düğünü
hizmetkarlık 155
hoca: efendi 67, 68, 79, 81-93, 99-101; hanım 114

hokka 219-222; bkz. yazı takımı
hokkabaz 63, 65, 68-71; Musevi 63 not 63, 65; -ın kalpaklısı 70
Horasanî 241, 538; bkz. kavuklar
hortlak 399
hoşamedi merasimi 66, 141, 286
hödük 407 not 18; bkz. pehlivan güreşi
Hubyar semti (Aksaray) 331
hûffaz 86
hulefa 104-106, 113
Hulviyyat 231, 538
humma-ı neffasi 40 not 8
hunnakçılar 380; bkz. hasta tedavi edenler
hurdacı 154
hurrem 405; bkz. yay çeşitleri
huruf-ı heca 89
hususi eyyam-ı haliye dersi 97
hutbe 394
huzur-ı: âsafî 101; hümayun 430; hümayun dersleri 316; şahane 430
hücre 160
hükkam 101
Hükümet-i Seniyye 393
hüma 247
hüsn-i hat 89, 105, 481

ığrıp (ırıp) 539; kayığı 242 not 29,539; bkz. kayıklar
Isfahan sürmesi 247; bkz. sürme
ıstampa 162
ıtır yağı 133
ıtrıyat satanlar (miskci) 155
ıtkname 333
ibrik 228, 268
icazet 91-94, 97, 99-101, 405; alma 97, 99, 540; cemiyeti (merasimi) 91, 99-101; name 97 not 47, 91, 540
iç ağası 187, 194, 200, 201, 202, 257
içe giyilenler 243
iç ezanı 270
iç hırkası 184
içi dolu yazma yemeni 244
içlik 43, 66, 123, 307; bkz. yaşmak
iftar: yemeği 271-272 (bkz. Ramazan)
İhlas-ı şerif 392
ihram 285; bkz. hac kıyafeti
ihram 64, 72, 81, 85, 88, 99, 105, 131, 145, 188, 192, 266, 307, 540; Cezayir 217; Rodos 217; sırma saçaklı 300; Trablus 136, 188, 192, 217
iki çifte 258, 259 not 31, 260
ikinci 204; bkz. kavas
ikindi dersi 97, 98
ilaç 375, 377
ilahi 68, 80, 114, 198, 199, 266, 334; -ci 68, 80; -cibaşı 68, 80, 82
illet-i efrenci (illet'i efrenciye) 354
ilm-i: akaid 98 (bkz. akaid); haber 96; hadis 98, 541 (bkz. hadis); hal 83, 541; hendese 98, 541; hikmet 98, 541; kelam 98, 541; mantık 97, 98; musiki 199; nahiv 97, 541 (ayrıca bkz. nahiv); nücum 220, 541; sarf 97, 541 (ayrıca bkz. sarf); tefsir (bkz. tefsir)
ilmiye (ilmiyye) sınıfı 100, 101, 112, 197, 199, 253, 282, 373, 541 (ayrıca bkz. ulema); medreseleri 373; müderrisleri 163; ricali 181, 182, 197, 253; tebrik merasimi ve ziyareti 281, 282; rütbe ve payeleri 282; Dersaadet müderrisliği 199; haremeyn 282, 535; İstanbul 199 not 42, 282; kazasker 282, 549; kıyafeti 282
imam efendi 62, 96, 142, 194, 198, 199, 203, 267; seccadesi 267 (bkz. seccade)
imamet 270
imamlık 96, 198, 199, 267
imame 202, 542; elmaslı -li çubuk 279; kaba -li çubuk 275; bkz. çubuk
imameci 154
İmam-ı Gazali enfiyesi 245; (bkz. enfiye)
imaniye 197 not 39
imaret 95, 265, 542
ince: dikiş 211; Felemenk 245 (bkz. enfiye); iş 126; kiler 191, 542 (bkz. kiler); marangoz 158, 159; marangozluk 158, 159, 542; mücellid 154, 184 (bkz. müzehhib); saz takımı 70, 542
İncirli Köyü 305
innap (hünnap) 159
inşa 503
İnoz (Enez) küpü 203
ipçi 154

ipek 91, 131, 132, 184, 185, 243, 244, 245 -çiler 154
ipekbaş 241; bkz. Hind dülbendi
İran 108 not 74; laciverdi 161; tarzı 160, 161; uleması 97 not 47
İrankari 160, 161, 198
irsal-i lihye 112-113
isim tesmiyesi 39
isimler 500; Allah'ın isimlerinden alınanlar 501; peygamberin isimlerinden alınanlar 501; din kelimesine eklenen 501; erkek 500; eshab kiram'dan alınanlar 501; hanım 500; hem erkek hem kadın için kullanılan 501; harem ağası ve Çerkez köle 502; terk edilmiş 500, 502
iskemle 69, 92, 99, 137, 184, 188, 209, 542; buhurdan -si 132; kısa (sedefli anı sekli) 73; sofra -si 132
İslam şarabı 165; bkz. üzüm pekmezi, şerbet
İslimye abası 243; bkz. aba
İstanbul (Dersaadet) 101, 111, 126, 155, 167, 216, 235, 282, 283, 311, 340, 334, 342, 396, 408, 417, 429, 435; medreseleri 94-101; rütbesi 199 not 42, 282 (bkz. ilmiye rütbe ve payeleri); semtleri 181; tabakı 222 (bkz. kağıtlar); tulumbacı sıfatları 502; vüzerası 195 not 35
İstanbullular 429
istihare 392, 543
İstinye 182, 305
istufe / istufa (üstufe) 43, 92, 131, 132, 334; bkz. kumaşlar
işkembe çorbacısı 154
işkembecilik 155
işlemecilik 158 ,
işlemeler (nakışlar) 118,135,218; alt üst iğne 118; aşırtma 118; atkı 218; batırma 131; dal kırma 118; döşeme 118; gergef işi 118, 131; gül-i nesrin 118; hesap 200; kabartma 118; kanaviçe 200; kasnak işi 130; kılabdan sarma 118; nilüfer- i Çin 118; Mardinkari 118, 132; sarma 132, 218; suzeni 130, 218; tel işi 118; tırtıl 64, 130, 131, 135, 218; Tophane işi l30; yatırma 218; zülf-i nigar 118
İtalya/ İtalyan 162, 353, 415
İzmir kilimi 183; bkz. kilimler
İzmit 337; çekdirmesi 259 (bkz. çekdirme)
iyi saatte olsunlar 397; bkz. karışık zenciler
izn-i sefine 105

kaba düdük 417; bkz. musiki aletleri
kaba hasır 85
kaba kiler 191 not 28, 194; ayrıca bkz. harç ve masraf kileri
kabadayılar 347
kabadi 428, 543
kabakçı Araplar (kabakçılar) 335, 336
kabara (kabara çivisi) 67, 132, 230, 267, 313, 543; gümüş 131, 132, 267
Kabartay 330; bkz. Çerkez kabileleri
kabileler 371, 372; bkz. Ebeler
kabilelik (ebelik) 371
kabza: almak 405, 543; vermek 405
kadaifçi (kataifçi) 79, 155
Kadıköy 182, 308
kadılar kahvesi·424
kadın mektepleri 113-115; ünlüleri 113
kadırga 259, 543; bkz. donanma tekneleri
kadife 112, 190, 241, 245, 246; bkz. kumaşlar
Kadiriler 444, 446, 449
Kadiriyye tarikatı 399, 543
kafesçi 48, 544; bkz. hamam
kafesi 242, 544 (bkz. kavuklar); destar 446
Kafkasya 329
kaftan 83,544; ağası 62, 66, 187, 194, 199, 544
Kâğıt Çarşısı 155
kâğıtlar (Alikurna, aherli, Bosna tabakı, elek, elvan, meşk, Hind abadisi, İstanbul tabakı, vezirî, yumurta aherli, Yünderkânî tabakı) 222
kâğıtçı 155; dükkanları 273
kâğıt mührecisi 155
Kağıthane 85; mesiresi 308-310, 311
kahve 46,67, 70, 80, 87, 91, 99, 104, 123, 126, 127, 142, 145, 146, 201,
281, 294, 303, 306, 309, 315, 318; içme adetleri 294, 295; ikramı 67, 201, 227, 279, 282; mangalı 133, 310 (bkz. mangal); ocağı 191, 201, 316; odası 201, 210 (bkz. oda); takımları 99,132; cezvesi 201; fincanları 132, 201, 227; fincanı zarfları 201, 227,

279, 300; ibriği 132; örtüsü 67, 132, 201, 228, 282; sitili 132, 228; tepsileri 132, 201, 227, 279
kahvealtı 47, 99, 138, 297, 304, 306, 308
kahveci 48, 315, 316, 318; kalfa 193, 297; kıyafeti 316; mangalı 229 (bkz. mangal); ayak 155; - başı ağa 187, 194, 201, 209, 282; kır -si (seyyar) 309, 310
kahveler (kahvehane) 315-318, 339; afyon tiryakilerinin sıra 339; Avur Zavur'un 315; ayvazlar 315; aşcılar 315; binek arabacıları 315; gençler 315; hamallar 315;
Kadılar 424; mahalle 315, 316, 317; mauneciler mavnacılar 315; oyuncu loncaları 315 not 35; seraydar 315; tablakarlar 315; tulumbacı 274, 275; uşaklar 315; yük arabacıları 315; şairleri 73, 481
kahya efendi 62, 63, 66,278, 544 (bkz. kethüda); kadın 43, 44, 63, 123, 148, 191, 192, 194, 295, 210, 211, 231, 278, 544; odası 88
kakule 46, 127, 133, 135, 544; -li kahve 201, 272, 280, 295; şekeri 164
kakum 135, 544; bkz. kürk cinsleri
kalafatcı 154
kalafat kavuğu 242, 544; bkz. kavuklar
kalantor tüccar 108; bkz. tüccar sınıfları
kalaycı 154
Kalaycı Hanı 153
kalem 101-105; efendisi 101, 317, 545; hülefası 113; mümeyyizi 103; zabitanı 113; iç teşkilatı 105, 106; kalemdeki sınıflar (dereceler)106; kaleme girme 101, 103 (bkz. çırağ)
kalemdan (kalemdanlık) 220, 221, 545; İrankârî 221; bkz. yazı takımları
kalem-i mahsus müdürü 196; bkz. divan efendisi
kalemis yağı 286
kalemkâr 545; -lık 157; minekârî -lık 157
kalemler 89 not 30, 220, 222; islahı 222; yontma 89; bkz. yazı takımları
kalemtraşlar 158, 220, 545; bkz. yazı takımı
kalemtraşçılar 153, 158; şöhretli 158
Kalender 305
kalensüve 241, 545; bkz. kavuklar
kalfa [konakta) 41, 49, 51, 62, 63, 67, 72, 138, 147-149, 192, 193, 209-211, 231, 278, 545; çalgıcı 302; kahveci 193, 297; kandilci 193, 209, 210; külhancı 193; oyuncu 302; sofracı 193; taye 49-52, 298 (bkz. taye); -nın evlendirilmesi (çırag/çerağ edilmesi) 147, 148; - çıkarma 110, 545; bkz. esnaf
kallavi 241, 545; bkz. kavuk
kalpak 242, 329, 545
kaltak 254 not 8
kalyon 259, 545; bkz. donanma tekneleri
kamçı 254; bkz. eğer takımları
kameriyye 232, 304
kâmet 270, 546
kandil 208, 222, 546; gece 184; kase 187, 189, 209; suhte 222; şişe 222; tulumba 222; -ci kalfa 193, 209, 210 (bkz. kalfa)
kandil (fişek) 306; bkz. fişek
kandil geceleri 83, 291
Kandilli 305
Kanlıca 305
kantarcılar 153
kantariye tüccarı 108; bkz. tüccar sınıfları
kanun 415, 546; bkz. musiki aletleri
kapama 83, 546
kapamacılar 154 not 18
kapan 546; hacıları ve tacirleri 108 not 75; altı tüccarı 108, 546 (bkz. tüccar)
kapanice 546
Kapı 204, 205, 255, 257, 297, 299; araba ile gidiş 257; atla gidiş 257
kapı yoldaşı 201
kapıcı: ağa 205 (bkz. daire kapıcısı ağa); odası 205 (bkz. odalar)
Kapıdan kalkma (kapı çıkma) 331, 332; ayrıca bkz. pazara kaldırma
kâr 199, 301, 546
kara zurna 417; bkz. musiki aletleri
Karabaş Mahallesi (Tophane) 330
karabaş Tecvidi 83
Karagöz 71, 431-433, 435 (bkz. hayal oyunu); -ün ağalığı 71, 431; -ün evlenmesi 71; -ün ters evlenmesi 71
karakalem 161
karakoncolos 55
karakuş 407; bkz. pehlivan güreşi
karakulak ağa 194, 203, 204

karahalile 376
karamürsel 259; Katranoğlu 259; aşcı 259; Çiçicu 259; Zerteba 259
karışık faniler 395; baş almak 397; kadınlar 396; zenci kadınlar 396; zenciler 398 bkz. büyücüler, cinciler, okuyucular
karışıklar cemiyeti 396
karlık 216, 303, 305
kartal yeleği 406; bkz. yelek
kartonpiyer 162, 192
kasap 154,155
kase kandil 187, 189, 209, 548
kasırlar 160
kaside 296, 489; Kaside-i Bür'e 90, 114
kasnak işi l30; bkz. işlemeler
kasr-ı hümayun 160
Katolik kiliseleri 416
kassam 221, 548; diviti 221 (bkz. divit)
Kastamonu 155
kaşağı 190; bkz. hayvanlar
kaşbastı 335, 397, 548
kaşer 65, 548
kaşık: kesesi 246 (bkz. keseler); -cı 66, 154
katır 190, 205, 251, 253
katibî 241, 548; bkz. kavuk
katip diviti 221; -lik 107
katip odası 256, 548; bkz. arabalar
kavaf (bkz. haffaf); filarcı 302 not 9
kaval 78
kavas 190, 204, 320, 548; başı (ağ) 190, 204, 255; -başının ikincisi 204; bkz. bostancı
kavuklar 241-243
kavukçular 153, 154
Kavuklu 70, 435
kavukluk 135
kayık (kayıklar) 86, 215, 216, 257, 260, 303, 304, 307; minderi 217; döşemeleri 259, 260; pabucu 261
kayık çeşitleri 215, 257-260; alamana 259, 305; ateş 258 not 27; balık 259; beş çifte süfera 258; çırnık 259; dolmuş 258, 313; erip kayığı 259 (bkz. ığrıp); geçici 259; ığrıp 259; iki çifte kibar 256, 258, 307; mauna (Arap, at, cephane) 259; pazar 258, 259; salapurya 259; saltanat 257; üççifte 258,307; saray harem kayığı 215, 260; Şile 259
kayık/sandal yapıcı 154, 155; -hane 215
kayıkçı 259; helâlîsi 243 (bkz. gömlekler)
kaymak 144, 145, 203
kaymakam 549
kaynana zırıltısı 284; bkz. bayram yerleri
Kayseri 206; katırı 253 (bkz. katır cinsleri)
kazasker 99-101, 282, 549; efendi 99; rütbesi (bkz. ilmiye rütbeleri).
kazgan (kazan) 192, 207
kazkanadı 407, 549; bkz. güreş oyunları
Kazlıçeşme 310
kazmir 65, 189, 244, 549; cübbe 243
kazzaz 161 not 52
kebap lengeri 191; bkz. lenger
kebapçı 207; -başı 190
kebe 549; Yanbolu -si 133
kebeci 154 not 24
keçeci 154
Keçeci Hanı 153
kedi 184, 207, 212; manzumesi 212-213
kefiye 246 not 24; bkz. kufiye
kelâm bkz. ilm-i kelam
Kelâmullah 92
kelci kadınlar 378; bkz. hasta tedavi eden
keler 226 not 94
kelle şekeri tatlıları 37
Kemah 155
keman 405; bkz. yay
keman 415; cinsleri (fino; meydan kız; kanbur; sine; tam); bkz. musiki aletleri
kemankeşler 405
kemençe 415; Baron'un 415; Tokat 415; Trabzon 415
kemer 95
kemerbend 407; bkz. pehlivan güreşi
kemha 243, 550; bkz. kumaşlar
kepaze (kepade) 406
kereste salı çözen Araplar 337; bkz. Araplar
keresteci 154
keseler: cüz 80, 82; hamam 246; kadife 246; kaşık 246; misvak 133, 246; para 246, 265; saat 246; şal 245; tütün 246
kesme billur 132, 228
Kesriye 155
kestirme 410; bkz. dama

Keşmiri 332; ayrıca bkz. Habeşi
ketebe 91-93, 103, 114, 550; alma 89, 92, 137, 550; (icazet) cemiyeti 91-93, 114, 550; hulefası106; icazeti 91-93; iması 91, 92, 550; levhası 138; mahlası 91, 93; -i aklam 106, 550
ketenci 155
kethüda (kethüda efendi) 91,104,l41, 189,190,195, 196, 203, 211, 551; kadın 116, 140, 146 (bkz. kahya kadın)
keyif vericiler 321; habb'lar 321; macunlar 321; sular 321
keylus vakti 376
kezi bkz. gezi
Kıbrıs 206, 234; basması (bkz. basma); katırı (bkz. katır}; lalesi (bkz. çiçekler)
kılabdan l31, l32, 139, 551
kılavuz 257; çavuş 257
kılıç 65, 80, 190, 204; sırma kolanlı eğri 204; talimi 204
kılınççılar 153
kına çiçeği 184, 235
kına l27, 244,286; gecesi 42 not 16 , 138
Kıptîler 275, 343; Hıristiyan 342; İslam-kadınları 395; erkekleri 343; kadınları 46, 309, 342, 343, 347, 395; köçekleri 425; terim ve deyimleri 441
kıraat 89, 93, 100, 101, 551; bkz. usul-i kıraat
kırba 186
kırbacı kadınlar 377; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
kırbaç 204
kırım tartar 375
kırk hamamı 47 not 41; bkz. lohusa
Kırk Haramiler 424; bkz. çengi oyunları
kırkı karışmak 40, 51
kırklanma 48
kırmız 41, 552
kırmızı şerbet (kırmızı şeker şerbeti} 41, 48; -lik şeker 111; bkz. lohusa
kırnata 274
kır yemeği 306
kıssahan 429,430, 552; bkz. meddah
kış mevsimi 230, 273, 299
kıt'a 91, 92, 319, 552
kıyye 49, 552
kik 258 not 24; bkz. sandallar
kil 48,49,314
Kilar-ı Hassa 480
kilci kadinlar 484
kiler 191, 202, 203, 217; -dairesi 202; -takımı 203; harç ve masraf 191, 194; ince.191; kaba 194; su 191
kilerci: kalfa 203; -başı ağa 202, 203
kilim 183
kireççi 154
kiremitçi 154
kiriş endam 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
kîse 197
kisedar efendi 106
kispet bkz. kisvet
kisvet (kisve) 408, 553
kitap 78, 83, 93, 97, 98, 114, 197, 231; musanna teshipli 198;bkz. vüzera kütüphaneleri
kitapçı efendi 189, 194, 197, 198
kocakarı ilaçları 373, 375; surtika tertibi 375
Kocamustafapaşa 165
Koçhisar 155
koçu 72, 159, 256, 553; ayrıca bkz. arabalar
koğacı 154
koğuş: hizmetçileri 205; uşakları 201; bkz. zobu
kokular l33
kol oyunu 63 not 65; bkz. meydan oyunu, zuhuri kolu
kolan vurmak 192
kolancılar 154
kolbaşı 43, 47, 397, 423, 425, 553; ünlü 423
kolcu hanımlar 123, 397, 553
koltuğa girme merasimi 140, 141, 553; bkz. gelin alma
koltuk: aynası 224 (bkz. yastık aynası); minderi 192; odası 189 (bkz. odalar)
koltuk 345, 348; bkz. alüfteler
koltuklama 407; bkz. pehlivan güreşi
konaklar: iç taksimatı, döşenişi 206-214; bahçeleri 208 (bkz. sahilhane bahçeleri)
konaklardaki vazifeliler 194-214; ayvazlar (bkz. tabla taşıyanlar); aşçıbaşı ağa 62, 194, 207; bahçevanbaşı 208; daire ağaları 194; daire kapıcısı ağa 194, 205; divan efendisi (daire mektupçusu) 194, 196;

emir-i ahur ağası 194, 205-207; gidiş ağası 194, 205, 255; harem kethüdası (harem kahyası) 194, 204; haremağaları 208; hazinedar ağa 194, 197; iç ağaları 194,200, 201; imam efendi 62, 194, 198, 199; kaftan ağası 194, 199; kahvecibaşı ağa 194, 201; kahya efendi (bkz. kethuda efendi); kahya kadınlar 62, 210, 211; kandilci kalfa 209; karakulak ağa 194, 203, 204; kavasbaşı ağa 194, 204; kethüda efendi 62, 194-196; kilercibaşı ağa 194, 202, 203; kitapçı efendi 62, 194, 197,198; mühürdar efendi 63, 194, 196; mühürdar yamağı 63; musahibe ve hanımlar 211-214; seraydarlar (bkz. tabla taşıyanlar); seyisler 62, 206; tabla taşıyanlar 207; tütüncübaşı ağa 194, 202; vekilharç ağa 62, 194, 199; zobular 62, 209
konsol 161, 192
korku damarına basıcılar 379; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
kornometre (kronometre) 226; bkz. saatler
korter 259; bkz. donanma tekneleri
Koska 165, 435
koşma 274
kovacılar 153
Koyulhisar 155
koyun saati 226; bkz. saatler
koyunculuk (celeplik) 155
köçekler 301, 320, 424-428; havası 301; kıyafeti 426; kolları, takımları 426; maskarası (palyaçosu) 426; türküleri 307
kökçü, kökçüler 153 not 2, 554
köle 329, 330, 333, 335; ticareti 329; Çerkez 333 (bkz. Çerkez kabileleri); zenci 332, 333; bkz. esirler
kömürcü 154,155
kömürlük 192
köpek 406; bkz. av
Körükçüoğlu macunu 55
köseleciler 153
köstek 190; bkz. hayvan malzemeleri
köstekler 227
köşe minderi 217; bkz. minderler
köşe ustası 110, 315; bkz. esnaf
Kubbealtı 102 not 64; bkz. Divan-ı Hümayun
Kubbealtı (Kubbe) vüzerası 203
kubur 221 (Edirne ve Üsküdar işi); ayrıca bkz. kalemdan
kubur (tabancalık) 204, 554; bkz. kuburluk
kuburlu saat 209, 225; bkz. saatler
kuburluk 254, 255; bkz. eğer takımı
kudema 408
kudüm 334
kufıye. bkz. kefiye
kuğu kuşu yeleği 406; bkz. yelek çeşitleri
kuka (Elaeocarpus ganitris) 227
kukla 70; Yahudi -sı 429 not 20
kukulata 95, 554
kulaç 202
Kulealtı (Tevkifhane) 341
Kulekapısı Mevlevihanesi 161
kumaşçılar 185
kumaşlar: aba 97, 243, 334; abani 37, 218, 241; alaca 244; arakiye 131, 241, 242; atlas 92, 278; Buhara 218 not 71;buhuraki 189 not 21, 218 not 72; buhurali 218 not 72; buhur-ı şali 189 not 21; canfes 43, 64, 67, 126, 127, 130, 218, 267; çarkbab 425; çatma 134, 188; çitari 80; çözme 243; çuka 65, 69, 82, 89, 100, 190, 228, 230, 259; damasko (Şam kumaşı) 188; diba 218, 242, 425; dimi 243; Galata basması 218 (ayrıca bkz. basma); gezi (kezi) 100; helali (gömleklik) 65, 92, 243; Hind gezisi 130; Hind kumaşı 93; hind sevaisi 130; ipek bürümcek 131, 135, 139; istufa (üstüfe) 43, 92, l31, 334; kazmir 65; kemha 243; keten 216, 303; kutnu (kutni) 64, l34, 136, 218, 555; Kıbrıs basması 218, 230; kırmızı minare 132; lahuraki (Lahoraki) 64, 65, l31, 218, 244; Leh basması 230; nigârpâre 242; penbezar 425, 571(ayrıca bkz. bez); se renk 578; sevai l30, 135, 218, 579; sof 243, 246; şal 65, 89, 126, l28, l30, 131, 135, 147, 243, 246; şalaki 65; Şam kumaşı 88, 89, 217; şip (şib) 242, 425; telli sevai 135, 139; Venedik basması (ayrıca bkz. basma); zerbaf 242, 425, 594; zerduz 425, 594
kumkuma 407 not 18; bkz. güreş oyunları
Kumkapı 435; -lının zilleri 424 not 6
kundak 38, 52; takımı 37
kundakçılar 153

kupa 256; bkz. arabalar
Kur'an-ı Kerim 82, 86, 87, 89, 93, 100, 110, 114, 128, 223, 267, 269-271
kurban 37, 388; -lık koyun 279, 280
Kurban Bayramı 279-284, 328; -nda tebrik merasimi 279, 281, 282; -nda yemek 281; bkz. bayram
kurena 410, 555
kurna 48, 192, 314; bkz. hamam
kurra efendiler 86, 87, 555
kurşun dökücüler 40, 379; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
kurtkapanı 407; bkz. pehlivan güreşi
kuş lokumu 283
kuşaklar 244
kuşcu 154
kuşhane 214; -ci 190, 207
kutnu (kutni) 64, 134, 136, 218, 555; bkz. kumaşlar
kutucu 154
kuyu tulumbacısı 154
kuyumcu 153; -luk (Avrupa tarzı, Aznavur işi, Pariskari) 157
kübera 41-42, 49, 50, 62, 66, 71,72,79, 85-86, 90, 91, 93, 95, 99, 100, 102, 103, 108, 112, 114-115, 118, l30, 130, 137,145, 188, 193,199, 201, 205, 210, 211, 216, 241-242, 244, 247, 268, 273, 277, 279; daireleri, konakları (bkz. konaklar); davranışı 298-299; yalıları (bkz. sahilhaneler); konaklarında ziyafet 299-301; -nın çarşı hamamına gidişi 313-314; ve ricalin mehtap seyri 303-306; ayrıca bkz. ekabir
küfecilik 337
külhanbeyleri 337, 338; ağzı, tabiri 339
külhancı kalfa 193
kümesler 208
künde 407; bkz. pehlivan güreşi
küp 136, 183, 187, 192, 203
küpe l28, l34, 138, 148
kürekçi 153, 259; bkz. hamlacı
kürk 53, 138, 139, 242-244; kürk cinsleri (balık dişi 242 not 15; elma yanağı l35, 528; kakum l35, 544; samur 243); odası 189 (bkz. odalar); -çü 153
kütüphane 192, 197; odası 192 (bkz. odalar); vüzera 198

ladin şemmamesi l33; bkz. şemmame
lahuraki (lahoraki) 64, 65, l30, l34, 244; bkz. kumaşlar
lal (lal) 220; mürekkebi 273
lala 80, 85, 283; tayini 77
latarina (faterna) 354
latifeler 296
lavta 416; bkz. musiki aletleri
Lazki 330; bkz. Çerkez kabileleri
Lazlar 155
leblebi 230; -ci 154
leğenler112, 133, 228, 229; el yıkama (bkz. leğen-ibrik); çamaşır 133, 229; gümüş cihaz 229·
leğen - ibrik 228; bakır 229; gümüş l33, 228; pirinç (sarı maden) l33, 228,232;
tombak l33, 228
Leh 353
lenger 191
levaşe 167; bkz. pideler
levha 188, 267, 296; bkz. yazı levhası
lif tası 314
lihye: kasidesi 113; tarihi 113 (bkz. irsal-i lihye)
lihye-i saadet 73, 223, 267; çekmecesi 267;dairesi 189, 267; odası 267, 268; ziyareti 267-268
Lihye-i Şerif 137, 296
lika 222
limoniye 214
limonluk 214, 232
lisan-ı fusaha 441
liva 410, 556
lohusa (loğusa) 38-49; hamamı 47-49; hediyeleri 40; merasim ve eğlenceleri 42-47; şerbeti 41, 84
lohusalık humması (humma-i neffasi) 40 not 8; bkz. albasma
lokma 79, 83; -cı 155
lokman ruhu 140
lokum 284, 286
lonca 109, 112; odası 109, 164; ustası 109-111; ayrıca bkz. esnaf
luablar 203, 557

lu'biyyat 429, 557
lûgaz 487, 557
lüle 67; çubuk -si 202 (bkz. çubuk)
lüleci 154

mabed-i ilahi 270
mabeyn: kapısı 143, 210, 557; odası 189 (bkz. odalar)
Macar düdüğü 385; bkz. düdük macun 55, 321; -cu 155 maden. bkz. eski maden
maden pafta. bkz. pafta
Mağrip ahalisi 396
mağsel. bkz. miğsel
mahalle: baskını 350 (bkz. alûfteler); bekçileri 114, 155, 327 328; kahvecisi 315, 316; kahvesi (bkz. kahveler); muhtarı 328; tulumbacıları (bkz. tulumbacı)
mahfe bkz. mihaffe
mahiye (mahiyye) 200
mahlas 91, 93, 105, 106; rüusu 106; verme 105; ketebe -ları 91, 93, 106
Mahmut Paşa Çarşısı 376
mahya 269
maksure 270
makta 158, 220, 221, 558; musanna oymalı 221; bkz. yazı takımı
Maliye Nezareti 103, 273 not 21, 334
Manastır 155, 158, 400
manav 154
manca 154 not 28
manda boynuzu 245
mandolin 416
mangal 105, l33,184, 188, 229 (cinsleri), 300, 305; tavası 229
mangala (mankala) 410
makarna dümbeleği 417; bkz. musiki aletleri
mangır 162
mani 275, 484
Manisa yağmurluğu 243
mantık. bkz. ilm-i mantık
Manyaluka 131, 217; bkz. seccadeler
manzume: bozacının 166; çocukları eğlendirmek için 212; destgah 116; hamamda kil satanların 485; kilci kadınların 484; muhallebicilerin 483; Ramazan davulcularının 275; seyyar dervişlerin 486; yeni doğan bebek için 45
marangozlar 153, 159; ayrıca bkz. ince marangozlar
Mardinkârî 135; yemek örtüsü 132; bkz. işlemeler
marpuç 202, 275, 558; bkz. nargile
marpuççular 153
marya 279
masraf 183, 318, 391; kileri 191
masura dolabı 243
maşa 274
maşlah 243; cinsleri 278
maşrapalar 228
matbah (mutfak) 183, 190, 191, 192, 207; hademesi 207; kabları (bakır: kazganlar, kevgirler, kuşhaneler, lengerler, sahanlar, süzgeçler, taslar, tencereler) 133; takımları 133; konakta 207
matrak 158
maun konsol 187
mauna (bkz. kayıklar); yapanlar 154
maunacı 154; kahvesi 315
maval 206
mavna. bkz. mauna
Maydos 559; pamuğu 64, 134, 135, 188
mazhar 285,447
mazı 130
mecidiye 139
meani. bkz. ilm-i meani
mecmua 159, 320
meç 158
meddah 429, 559; meşhur 430, 431
medhiye 428, 559
Medine 333; -i Münevvere 415
medrese 94-101 (bkz. Dersaadet (İstanbul) medreseleri); müderrisi efendi 95; yapıları 94, 95; - nişin 96, 97; -lerde tedris usulü 97, 98; -de okutulan kitap97, 98
mehafil 429; bkz. mahfil
mehr (mihr) 125, 128
mehtap 216, 232; alemi 305; seyri 303-306; -a çıkma (bkz. Boğaziçi)
mekik 243
Mekke 285, 333; -i Mükerreme 271, 284, 286
mektep (sıbyan): cemiyeti 79, 82; cemiyeti kıyafeti 80; halifesi (kalfası) 64, 80; sevirleri

85-86; amin alayı 80; başlama 79
Mekteb-i Tıbbiye 373; bkz. Tıbhane-i Amire, Cerrahhane-i Mamure
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 373 not 11
mehter düdüğü 417; bkz. düdük
Mektubi-i Asafi (Mektubi-i Sadaret) 103
melisa (melisaotu) 140; bkz. oğulotu
melisa ruhu 140; bkz. ferahlık vericiler
Memsuhay 330; bkz. Çerkez kabileleri
mendiller: enfiye 244; Hind 245; papaz 245 (bkz. enfiye mendilleri); pazar 187, 245; serkiskârî (yazma) 245
menzil 405; dikmek ve taşı 405 not 2
meratib-i beşeriyye 101
merkep 205, 215, 253; destanı 483; Bağdat'ın beyazı 253; Merzifon 206, 253; Mısır'ın beyaz 206·, 215, 253; Kayseriyye (Kayseri) 206, 215; Kıbrıs 206, 215; Semadirek adası 253
mermerşahi 38, 131
mersiye 334 not 22
mertebani (tabak) 133, 145, 203, 207
merzuk 45
Mesahif-i Şerife 269; bkz. Mushaf-ı Şerif
mesire 306-311, 342; başlıca mesireler (Beykoz Çayırı 311; Fener Bahçesi 308; Göksu Çayırı 311; Kağıthane Çayırı 307, 308, 311; Kalender Mesiresi 305, 311; Paşa Bahçesi 305, 311; Veliefendi Çayırı 307; Yuşa Tepesi 308); -ye çıkma 306 (bkz. kübera hanımlar); esnafın gidişi 312, 313; hazırlıkları 307
mest 80, 320
meşher-i nefais 270
meşihat 96; -ı İslamiyye 95; mazulleri 99
meşk 89, 90, 105
mevâli 409 not 25
mevkufati (mevkufatçı) 409 not 22
Mevlevi 241; dergahları 443,446,447,449; dervişleri 445, 448-450; sikkesi 449
mevlevihane 444
mevleviyet payesi 197
mevlid 265, 266; -i şerif 112, 114, 266; okunması (konaklarda) 265, 266
mevlidhan (efendi) 266
mey 319
meydan 63; oyunu 63 not 65; bkz. orta oyunu, zuhuri kolu
meyhaneler 318; ünlü gedikli meyhaneler 319-320, 532; Yahudi -i (Balat, Galata, Hasköy, Kuzguncuk) 321;. alemleri 318-321; sahipleri, hademeleri (başeski, miço, muğbeçe, pir-i mugan) 319; şairleri 320; şiirleri 320
meyve 73, 129, 260, 265, 303; ağaçlık 214
mırmırık 165
Mısır 206
Mısır Çarşısı 153; tüccarı 108
mıskal 417; bkz. musiki aletleri
mızmar düdüğü 417; bkz. düdük
miço 319
Midilli 78, 206, 252; bkz. at cinsleri
miğsel 94 not 42 bkz. mağsel
mihaffe (mahaffe) 159, 334
mihr 128; bkz. mehr
mihrabiye 270
mikraz (mikras; makas) 222; Prizren işi 221 (bkz. kağıt mikrazı)
mıkrasçılar 153
minder 80, 105, 134, 146, 188, 192, 230; çeşitleri 217 (araba 217, boylu 192, erkan 192, 217, 230, 231, kayık 217, koltuk 192, köşe 217, sedir 217, seyir 217, uzun 217, yan 217 not 70, 230, yemek 217)
mine 245, 247; soğuk 245
minekâri kalemkârlık 157
mintan 65, 342
Mirac-ı şerif 112
mîr-i mîran rütbesi 256, 562
Mirgûn Emirgân 214
misafir: karşılama 66,odası 183; bkz. odalar
misk 153, 223, 265; göbeği 303; kuyruğu 294; (mis) sabunu (Edirne) 48; sabunları 133; yağcılar 153; yağı takımı 286; ü anber 133; -li akide 164 (bkz. Şekerler)
miskal kamışı 284
miskçi 155
misvak 193; kesesi 133 (bkz. kese)
molade 330
molla 95; sarf -sı 95
muabbir 392; -ler (ünlü) 393
muallim 82, 93

muamma 275; asmak 274 (bkz. tulumbacı kahveleri)
muayede resmi 278 not 30; bkz. rikâb-hümâyûn resmi
mubassırlık 348
muganniye 302
muğbeçe 319; bkz. meyhane
muhallebici 310, 483; manzumeleri 482
Muhammediyye 96, 114, 231
Muharrem ayı 334
muhassil 274, 563
muhatap 316, 564; bkz. huzur-ı hümayun dersi
muhibban-ı mevleviyye 415
muhzırlar 241, 564
mukabeleci efendi 107
mukallid 313, 429; -lik 300
mumlar 209, 222, 223; çeşitleri (Arap, bal, balık nefesi, divanhane, fener, iç yağı, mihrap, sırık, şişe, Varna) 222; makası 184
murabba 352
murakabe 450
murakkaa 198
musahibe hanımlar 43, 138,191,211, 215, 232 (bkz. nedime hanımlar); manzumeleri 212-214
Musevi 182, 243, 378, 416; haneleri 181, 182; hekimleri 373; hokkabazlar 63; kekiler (bkz. keki kadınlar); takkesi 243
Mushaf-ı Şerif 38, 89, 137, 159, 198, 246, 269, 391
musiki 301, 415-417; aletleri: 301, 415-417; aleti yapanlar 154; erbabı (ustaları) 199; -şinaslar 417, 418; unutulmuş aletler 417
muslî 482
musluk 193, 314; taşı 193; teknesi 194; -lu güğüm 89, 316; -lu sitil 316; -lu su küpü 203
muska yazdırma. bkz. nusha
muşamma 162; fener 162 (bkz. fenerler)
mutaf 154, 312
mutfak (bkz. matbah); harcı 200; takımları 133
mutrib. bkz. sazende
muytab. bkz. mutaf
mücelled 565; altınkârî 160 not 48
mücellid 99
mücerrebat-ı etibba 374
mücevher 139, 145, 193
mücevveze. bkz. kavuk çeşitleri
mücevvid 198
müderris 94-96, 163, 316; -lik 316
müezzin 96; -lik 96
Mühimme Divan Kalemi 102, 106
mühimme-i nüvisan 106
mühre 155 not 27, 222 not 84, 565
mühür 106, 196; mumu 196
mühürcüler 153, 155
mühürdar efendi 62, 63, 66, 195, 196,299
mülkiye: ricali 253, 254; sınıfı 94, 101, 181, 253
mümessek 44
mümeyyiz103; ağa 196; efendi103, 104
mümeyyizan-ı hülefa 106; bkz. kalem
münadi 164 not 61
müneccim 127, 393; -başı efendi 393; ser müneccim-i sultani 394
münşi 196
mürebbi/mürebbiye 51, 283
mürekkep 222; la'l 273; -çi 154
müsteşar 258
mütevelli 269
müzehhib 91, 154, 184, 296
müzekkere 481
nahıl (nakil) 137; demeti 233; bkz. çiçek demetleri
nahiv (nahv) 93 not 40; bkz. ilm-i nahiv nakıbü'l-eşraf 274
nakil 137; bkz. nahıl
nakış 118, 185, 218; ustası 119
nakkaşlık 160, 161
nakş semai 417
Nakşîler 444, 446; dergâhları 445
na'l bend (nalbant) 251
nalbur 154
nalçacı 154
nalın 48, 131, 246; -cı 154
namaz 143, 268, 296, 392; bezi 131
nargile 316, 341; marpucu 202, 275; şişesi 202; tabağı 202; takdimi 202; esrar -si 341

na't (naat) 114; -ı şerif 114, 198, 265, 266; -ı Şerif-i Nebevî 114
natır 48, 348
nay (ney) 415, 423; çeşitleri 415; bkz. musiki aletleri
nayzen 415
nazarlık 41, 65, 80; takımı 37, 72, 73
nazır-ı umur 269
nedime hanımlar 63, 191, 210, 216, 231; bkz. konaklardaki vazifeliler
nefes 199, 301
nefs-i padişahı 203
nemekahu. bkz. ketebe
nerdüban 187, 192, 193, 232
neşideler 68
nevbe 285
ney. bkz. nay
nezir 279
nısfiye. bkz. nay
Nif hasırı 215, 304
nigârpare 242; bkz. kumaşlar
nihalî 132, 201
nikâh 126-129; akdi 127; bedeli 126
ninniler 54-56
nişan takma 126
nişancı efendi 106
niyabet 101
niyet kuyuları 399
Nizam-ı Cedid 338
nöbet şekeri. bkz. şekerler
nukud (nakid) 164
nusha (nüsha; muska) 38; şirinlik -sı 398
nushacılık 396
oba 379
ocak 379, 380; -lı 377 not 29
ocakçı 190, 207 od taşı. bkz. ot taşı
oda hizmetçisi 210
odalar: çeşitleri (kahve ocağı 201; kiler daire si 202; ahçıbaşı 190; cami 189; çubukçu 191; divan efendisi 280; ferace 64, 191; gelin 134; harem kahyası 192; imam efendi 198; kahve 201, 210; kahya 211; kandilci 209; kapıcı 186; kitapçı 271; koltuk 189; kürk 189; kütüphane 189; lihye-i saadet 189; mabeyn 189; misafir 183; mühürdar 196; oturma 192; resmi misafir 192; sandık 183, 192; sesime gel 187; sofracı 191; tablakâr 190; takatuka 191; yatak gelinin 134, 183, 192, 304; yemek 189
oda-nişin 95
odalık 330; isimleri 501
oduncu 154; odunluk 191
oğulotu 140. bkz. melisa
ok 405; çeşitleri 405, 406
okçu 154; -başı 406
Okçular Tekkesi 405
okçuluk 405; hünerleri 405
okka 166, 185, 211
Okmeydanı 405
okuyucu 126, 395; -ya çıkma 62, 79
omuz bezi 37
orta bahşişi 71, 128, 146, 301
orta sandığı 281
ortaoyunu 63, 423; bkz. meydan, zuhuri
Ortaköy 318
oruç 272; bkz. Ramazan
Osmanlı 410; bkz. tavla oyunları
Osmanlı: adab-ı muaşereti 291 (bkz. adab-ı muaşeret); argosu 441; donanması 337 not 24; hanesi 251; sultanları 257
ot taşı (od taşı) 201
ot toplama günü 398
ota koyma 397; bkz. karışık zenciler
oturtma saat 225; bkz. saatler
oya 184
oyun tahtası 409; takımı 301
oyuncakçılar 153,284,308
öd ağacı 81, 87, 109, 158, 267, 271, 286; tütsüsü 376 (bkz. tütsü)
ödül 408; bkz. güreş oyunu
öküz arabası 215; bkz. arabalar
önlük 65
öreke 243
örfi 241; bkz. kavuklar
örtüler: esvab 138; kavuk 135; sini 132; sofra 132; yastık 131, 135; yemek 132
örücüler 154
özengi 190, 206; bkz. eğer takımı
paça günü 137, 144-146, 148, 423
paçacı 154
paçalık elbise 145
pafta 43, 48, 190, 219, 225

palan 206, 254
palyaço 426; bkz. pusatçı
pamuk 184
pamukçu 154
papaz mendili 245; bkz. mendil
para 159, 197; kesesi 52
Pariskâri 157; bkz. kuyumculuk
parmaklıkçı 154
parpıcı 377; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
parpılama (parpullama) 377 not 29
parsa 427
Paskalya 291; çöreği 291
Paşa Bahçesi 305
pay-bend. bkz. payvand
paytak 410; bkz. satranç
payvand (payvant) 190
pazar: kayığı 85, 258 (bkz. kayıklar); küfesi 129; mendili 244 (bkz. mendil); -a çı karma 331 (bkz. esir pazarı)
pazarlar (avret, balık, bat, bayat, cuma, çarşamba, esir, salı) 154
pazubend 206; bkz. bazubend
pazvand (pazvant) 190
peçiç 410
pehlivan: güreşi 407, 408; kisvesi 408, 429; meşhur -lar 407
pekmezler 165, 167
pelenk 406; bkz. ok çeşitleri
pelesenk 223
penbezâr 259, 425
pencik 331
pençşenbih 137 not 12
perde 134, 188, 216, 267, 304; araba 256
pereme 259 not 31; bkz. kayıklar
perendebâzlar 429
perhiz: sahanı 133; yemekçisi 149, 332
perişanî 241; bkz. kavuklar
periler 396, 398; Padişahı 424; -e Karışma 424 (bkz. çengi oyunları)
pero küpe 138, 139
peşkir (pişkir) 118
peşrev 417; bkz. ok çeşitleri
peştahta (piştahta) 159
peştamal 131, 313; kuşatma 111 not 82
Peştemalcı Hanı 153
peştemalcılar 154
peygamber efendimiz 266
peyk 242 not 7
peyke nöbetçisi 313; bkz. hamam
peyki 233; bkz. çiçek demetleri
peynir şekeri 282
pırpırı 242; bkz. kavuklar
pide 167, 271; saray -si 203
pilavcı 190, 207
pir 109 not 79, 111,113
pir-i mugan 319
pirinç: kase 191; şamdan 189
piriyol. bkz. saatler
piş 205
pîşar 406; bkz. ok çeşitleri
pişekâr 70, 435; kıyafeti 435
pişkir (peşkir) 118
pişkabza 407; bkz. pehlivan güreşi
piştahta 159
pişüva 109
piyano 416; bkz. musiki aletleri
Pomak 407
porselen 41, 43, 129, 130, 132, 136, 225, 228, 265, 270, 296; bkz. Saksonya
portakal şişe 349
potur 206
puf böreği 300
pul 132,139, 197,218
pulad 203,220, 271; tepsi 203, 220
punkar 417; bkz. musiki aletleri
pusatçı 425, 426 bkz. yoğurtçu
puta 406; bkz. ok çeşitleri
rahat-ı hulkum (rahat lokum) 164,279
rahle 87, 88, 92,266
rakkas 301, 320
rakkase 302, 424; bkz. oyuncu cariyeler
raks 73, 426
Ramazan 115, 199, 268-279, 283, 318, 338, 429; bayram şekerleri 279 (bkz. şekerler); bayramı 93, 96, 277; davulcuları 275; geceleri 271, 277; harcı 371; hazırlıkları 268; hediyesi 271, 272; merasimi ve tebrik 277-279
rastıkçı 154
ravend-i çini 375
ravza 301; bkz. musiki aletleri
rebab 301; bkz. musiki aletleri
reçel 185, 203, 268
rehavili saat. bkz. saatler

remil/remmal 394, 395
remis (remz) 58
rencber 154
reis 259
reisü'l-kurra 86; bkz. darü'l-kurra
reisü'l-küttab 480
resm-i: hatt 157; hitan 73 (bkz. hitan cemiyeti)
reşme 206; bkz. at takımları
rîk 220; altın 220, 273; bakır 220
rık'a (rik'a) 105
rıkdanlık (rıkdan) 220; bkz. yazı takımı
Rıfai 241,444, 446, 449; tarikatı 399
rical 42, 47, 115, 118, 130, 137, 181, 194, 195, 199, 201, 202, 205, 217, 241,
253, 409
rikab-ı hümayun resmi 278
risale 83
Riyaset-i Küttab Dairesi 103
rîzan 406; bkz. ok çeşitleri
Rodos ihramı 217; bkz. ihram
rubailer 274
rubye (rub'iye) 159
rugan 257
ruh 410; bkz. satranç
ruhsat 92, 405; -ı resmiyye 99
Rum 182, 425; cemaati 181; delikanlıları 425; köçekleri 425; tavşanları 425; Tatavla ve Yeniköy 425
Rumca 354
Rumeli: beylerbeyi 256; hergelesi 252; Kazaskeri 100, 101
rüküş hanım 48, 397; bkz. karışık zenciler
rüsumat nazırı 258
rüus 106; kalemi 102
rüya tabiri 393; bkz. muabbir
Sa'adiler 444, 448, 450
saatler 128, 136, 186,187, 192, 224-227; rehavili 136, tam kuburlu 209; zarflı. bkz. cep saatleri); kesesi 246 (bkz. keseler); zarfçısı 154
saatçiler 153; bkz. esnaf
sabah kahvesi 292
Sabuncu Hanı 153
sabun: 133, 193, 207, 228, 48;-luk 183
saçakcılar 154
saçı 141 not 20; bahşişi 47, 141 (bkz. bahşiş)
saçma dökme 71,432; bkz. def çalma
sadat-ı kiram 241
sadrazam 99, 101, 103, 203
saf seccadeleri 198; bkz. seccadeler
Safer ayı 51,123,127
safran (zağfıran) 375
sağlık: kuralları 374; tedbirleri 374
sahaflar 154, 269
sahan takımları 132
sahare (sahhare) 284; bkz. sandıklar
sahilhane 78, 160, 182, 186, 208, 214-216, 231, 303, 306 (bkz. yalı); bahçeleri 183, 192,208, 231; taksimatı ve döşenişi 215; hamamı 216
sahlep 230
sahn-ı seman 98 not 53
sahtiyan 244
sahur 272; bkz. Ramazan
saka 183,186, 204
sakaf 95
sakal: bırakma (bkz. irsal-ı lihye); tarağı. bkz. taraklar
sakankur (sakangor; sakangur; sakarikor; sekenkur) 47, 89, 196
sakız 183
Sakız adası 155; dimisi 243 (bkz. dimi); kemhası 243 (bkz. kemha)
sakız dolapları 214
sakızlı simit 203
Saksonya 41, 43, 129, 130, 132, 136, 225, 227, 265, 269, 296
sal 337
sala 388
salapurya. bkz. kayıklar
salaşpur 191; bkz. bez dokumalar
salât-ı ıyd 280
salât-ı münciye 84
salât ü selam 39
saldırma 329
salep 194
salıncak 232, 283, 307
salma neferleri 242 not 6
salta 188 not 55, 255, 316, 343, 424
saltanat kayığı 259; bkz. kayıklar
samanlık 190

Samatya 318; -lının zilleri 424 not 6
samur 135, 242; bkz. kürkler
sandal 215, 258; cinsleri 258; bkz. kayıklar
sandal ağacı 133
sandal yapıcısı 154; bkz. kayık
sandık 129; cinsleri 218, 219, 284; eşyası 185; odası 183, 192 (bkz. odalar)
Santur 416, 423; bkz. musiki aletleri
saraç 154, 251
Saraçhane Çarşısı 251
saray: fodlası (bkz. fodla); baştabibleri 372 (bkz. ser-etibba-yı sultanı); kırmızısı 375 (bkz. halk ilaçları)
Saray-ı Hümâyûn 115 not 94, 160, 242, 247,260, 334, 441, 480; ebesi 371
sarf 93 not 39 (bkz. ilm-i sarf); mollası 95 (bkz. çömez)
sarı mangal 188, 197; bkz. mangallar
sarı mest 80
sarık 100, 101, 241, 242, 424, 444
sarılık ve dil altı kesenler 380; bkz. hasta tedavi eden kimseler
sarısabur (sarısabı) 52
sarkıtma 134, 139; köstek 227
sarma. bkz. pehlivan güreşi
sarma iş l31; bkz. işlemeler
satarehu 93 not 37
satranc-ı urefa 410
satranç 408; -cılar ünlü 409, 410
savat 157, 245
Saye-i Şahane 103, 104
saz: faslı 301,416; takımı 73, 301,303,305; talimi 301; ve söz alemleri 73
sazende 73, 300, 301, 305
sebze 236; bahçevanlığı 155; bostanları 214, 310; -lik 208
sebzeci/sebzevatçı 154, 183, 190, 231
seccadeler 44, 92, 99, l27, 131, 198, 217, 218, 267, 304
sedef 99, 159, 160, 246; -çiler 153, 154, 159,160
sefaret yalıları 182
sefertası l34, 307
sehm (sehim) 406; bkz. ok çeşitleri
sekenkur (sakankur). bkz. sakankur
seki 253; bkz. at nişaneleri
selam ağası 255
selamlık 189, 190, 198, 199, 204, 207, 209, 267, 297; bahçesi 191; sofası 191
Selamsız (Üsküdar) 342
Selanik: işi mangal 133, 188; -in kırmızı minaresi 132
selatin: camileri 97, 269; sarayları 181
selatin-i izam 199
selimi 241
sema 442, 449; -hane 444
semai 199, 301
semaver l33
semer 206, 254; -ciler 153
sepet l26, l29; kapaklı örme 307; şeker 164; -çiler 153, 154
sepici 155 not 26
ser: amedan-ı hulefa 106; canbazlık 428; etibba-ı sultani 372; etibba-ı şehriyari 372; halife 104-106; nöbet 313 (bkz. hamam)
seraser. bkz. kumaşlar
seraydar (saraydar) 62, 194, 207; kahvesi 315
sereng (serenk) 218; bkz. kumaşlar
sergiler 270; bkz. Ramazan sergileri
serkizkârî 244; bkz. mendil
serpuş 242
servi 159
sesime gel (resmi oda) 187
setri (setri) 65; bkz. setre
sevai 130, 135, 218; bkz. kumaşlar
sevvedehu 93; bkz. ketebe
seyir: günü 86; yeri 85, 308; aynası 134, 224, 307; çantası l34, 307; hazırlıkları 308; ihramı 85 (bkz. ihramlar); minderi 217 (bkz. minderler); takımı 72; tası 134, 228
seyirlik oyunlar 78
seyis 62, 80, 190, 194, 205, 206, 216, 252; -başı 206; -ler kahvesi 315; (bkz. kahveler)
seyislik 155
sıbyan mektebi 82, 84, 86, 89-91, 93, 101, 113
sıcaklık 314; bkz. hamam
sıçan dişi 131
sıkma potur 206, 481; bkz. potur
sıla etmek 155
sıracı 43, 46, 72, 423
Sırbistan 165
sırık hamalı 155

sırıkçılar 154
sırma 38, 43, 44, 48, 64-65, 67, 73, 88-89, 92, 106, 126, l27, 130-l32, 135, 136, 138, 140, 188, 217, 244, 246, 255; işleme l27, 190; kolan 80, 244; püskül 190; saçaklı 64, 81, 88, 92, 99, 217; şerit 43, 80; tırtıl 64, 218; zihli 80; cepken 140; çevre 89, 92, 126, 244; eğer 80; Forma 80; futa 112; seccade 81, 91; setre 80; -cılar 153
sıvacı 154
sikke 242
silah 190, 204; -lık 255
silahşör 190
silahdar ağa 255
Silahdar Ağa Çeşmesi Çayırı 85
silsile-i: müderrisin 99; tahsil 97
sim 246
sima' bkz. sema
simit 167,269, 284; -çi 284, 310
sinameki 375
sinekemanı. bkz. musiki aletleri
sineklik 134
sini 133; örtüsü 132
sipah 415
sirkencebin 165
sitil 67, 228, 281, 316; bkz. berber
sitil 67, 132, 145; bkz. kahve takımları
Sivas 252, 425; ahalisi 155, katırları 253,
siyahi 114, 309, 337 (ayrıca bkz. esir); cariye 330 (bkz. cariye)
siyadet 41, 139
sof 246; bkz. kumaşlar
sofa 183, 187, 191, 193, 194, 215, 232, 304, 306
sofçu 154; Hanı 153
sofra 203; iskemlesi 132; takımı 130
sofracı: kalfa 193 (bkz. kalfa); odası 191 (bkz. oda); -başı ağa 203
soğuk bez 52; çiçekli 303; bkz. bez dokuma
soğuk mine 226
soğukluk. bkz. hamam
som 65, 73, 131, 139, 144, 158, 246
soma 136, 160, 187, 188
somun 167
sorguç. bkz. çiçek demeti
sorguç 242 not 7, 247
soygun 43, 44, 66, 138, 142, 144-146, 460
söz kesme 125
su: güğümü 184; hazinesi 190; ibriği 220 (bkz. yazı takımı); kırbaları 329; kileri 191; kuyusu 183; küpü 203; sürahisi 134; testisi 183; vermek 297
sucu 154
Sudan 208, 329, 396; zencileri 208, 396
sudur 282
suhte kandil 222; bkz. kandil
suleha 163, 392
Sulukule 342
sur 428; -ı hümayun 407, 428
sûranî 80
Sure-i Şerife 143
Suriye 333
surre 333; surre alayı, emini 333
surtika tertibi 375; bkz. halk ilaçları
susamcı dolmacı kadınlar 335
susamcılık 397
suyolcu 155
suzeni 130, 131, 218; bkz. işlemeler
subye 166
sühanveran 274
sülale-i tahire 139
Süleymaniye 165, 339; işi mangal 133, 188
sülüs 84, 89-93, 114, 156
Sümbülîler 444
süngerlik 220; bkz. yazı takımı
sünnet 265; Nuh peygamber 265
sünnet: düğünü 65 (bkz. hitan cemiyeti); ertesi 72; hazırlığı 62; 67; hediyeleri 68, 69; kıyafeti 65; yatağı 64; -çi 91
süpürge 194; -ci 155
sürme 247, 377
süt: babası 140; hakkı 49, 51; hemşire 49; kadehi 81; kardeş 49, 51, 127; nine 49, 53, 79; validesi 49, 51, 128, 143; verme 43-51
süzme 265; bkz. aşure
Şaban ayı 269
Şapsuğ (Şapsih) 50, 330; bkz. Çerkez kabileleri
şah 410; bkz. satranç
şahin 247
şair/şaire 115, 479, 480

şakird 89, 90, 106
şal 41, 43, 44, 47,65, 80, 82, 89, 126, 128, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 185, 195, 218, 244, 246, 266, 316
şalaki 65; bkz. kumaşlar
şalcılar 154
şalî. bkz. kumaşlar
şalvar 207 not 55; dökme şalvar 309
Şam 206,207,243; alacası 244; hırkası 243; kumaşı 217; şalı 244
şamata teli 85, 274
şamdan 187, 189, 192, 209,216,230,267; cinsleri 223
Şamlı 334
şap 80, 130, 137
şaraplar 321
şarkı 199, 301
şayka 259
şebeş 254
Şehzade Camii 334
şeker 85,129,164,265,266,284,309,376; cinsleri 164; külahı 83,266; parası 270
şekerleme 144, 164
şem'a 270
şemail 98
şemame 133, 377
şehri zurna 417; bkz. zurna
şem endam 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
şemle 246 not 25
şepcah 405; bkz. yay çeşitleri
şerafet 41, 139
şerbet 99, 126, 146, 164, 216, 266; bardağı 89, 132; güğümü 132; üzüm pekmezi 165; -ci 284; -hane 318;-lenmek 399;
şerbetlik 203, 269; şeker 111, 269
şeref-i şems 156
şeriat 197
şeyh 159, 241, 245
şeyhü'l-İslam 95 not 44, 99-100, 182, 203
şeyhü'l-ulema 97 not 47
şeşhane 226
şeştar 417; bkz. musiki aletleri
şıkk-ı evvel defterdarlığı 480; bkz. defterdar
şıpşıp 139, 244; bkz. terlik
şırlağan yağı 378
şib 242, 425; bkz. kumaşlar
Şifake 330; bkz. Çerkez kabileleri
şifa-i şerif 90, 98, 114
şifalı: otlar 183; sular 377 (bkz. damıtılmış sular)
Şile çekdirmesi 259; bkz. çekdirme
şilte 130
şimşir 159, 192, 246; bkz. çemşir
şimşirbaz 429
şirazi 407; bkz. pehlivan güreşi
şişe: kandili 222 (bkz. kandil); mumu 222;
şişebaz 429
şişeci 154
şitaiye (şitaiyye) 480
şive 90
şive-i hatt 90
şuhur-u selase 95, 96; cerri 96
şurefa 241
şuruplar 164,165
tabibler 372, 376
tabaklar 183, 193, 194, 203; mertebani büyük 203; Saksonya 183; yemiş 203
tabaka-yı ula ricali 306, hanımları 306
tabla taşıyanlar 63, 189, 190, 207
tablakâr. bkz. seraydar
taclar 242
tacir 163 not 57
taht-ı revan 159
Tahir ile Zühre 424; bkz. çengi oyunları
Tahtakale 424
Tahvil Kalemi 102 not 65
takatuka (taktuka) 191
takdime 146; -i şakirane 118, 119
takiye (takye; takke) 37, 241, 242
taklit yapanlar. bkz. mukallid
ta'lik hat 156, 481
talika. bkz. arabalar
talim-i ibtidai 114
talim-i hat 89; bkz. yazı talimi
tam 209; bkz. saatler
tamiye 113 not 89
tanbur 416; bkz. musiki aletleri
tandır 131, 230-231; örtüsü 131; şamdanı 223; teşrifatı 231; toplantılar 231; yorganı 131, 231; -başı eğlenceleri 230
tandırname 230 not 105
tarak: hamam 247; saç 246; sakal 245, 247

tarakçı 154
tarih 296; söylemek 405
tarik 406; bkz. ok çeşitleri
Tarîk-i Bedevi 241
Tarîk-i Kadiri 241
tarz-ı has 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
tarz-ı tahrir 90
tasbaz 161
taşçı 154
taşra: medresesi 94; vüzerası 195, 254
tatil dersi 97
tatlı çörek 203
tatlı 66, 127, 203; cinsleri (aşure 265, 334; ayva tatlısı 273; baklava 271; dilber dudağı 271; elması 273, 300; elmasiye 300; fulya 203; gaziler helvası 271; irmik helvası 85; kelle şekeri 37; limon çiçeği 203; lokma 79, 83; muhallebi 310; revani 271, 300; sakız 203; samsa 271; sütlaç 85; şekerpare 271; un helvası 278 (bkz. gaziler helvası); kaşığı 145; takımı 132; -cı 190, 207
tavhane (tabhane) 334
tavla 410
tavla uşağı 205
tavşan oğlanları 425; bkz. köçekler
tavşanlar. bkz. sahilhane bahçeleri
tavuk 208; kümesi 184
tavukçu 154
tavus 247
taye (daye) 49, 50, 52, 53, 62, 68, 79, 82, 93, 113, 123, 128, 140, 143, 231, 331; kalfa 49-52
tebdil kayığı 258; bkz. kayıklar
teber 486
tebrik: bayram 277; hac (bkz. tehniye cemiyeti); yeni hane 295
tebrik-i menzil 295, 296
tedris-i ulum 101, 163
tefarik 43, 245, 294
tefe'ül 391
tefsir 98 not 53
tehniye cemiyeti 285, 286 (bkz. hac)
Tekakuzana 330; bkz. Çerkez kabileleri
tekbir getirme 285
tekerleme 56
Tekfurdağı darısı 165
tekmil-i nüsah etmek 99
tel 132
telli: istufe 43 (bkz. istufa); sevai (Hind sevaisi) 130, 135, 139 (bkz. sevai)
temenna 44, 103-105, 106, 140, 143
tenekeci 155
tenezzühgâh 304; bkz. mesire
tepe camlı 192
tepe penceresi 160
tepsi: bağa 209, 227, 230; gümüş 128, 144-147, 201, 203; pulad 220 (bkz. kahve tepsileri)
teravih 272; bkz. Ramazan
terazi (canbaz terazisi)428
tersane 337
terkeş 260; bkz. çubuk
ter yatağı 38
terlik 126, 131,139,244; gecelik 126; Mısır 424; şıp şıp 139, 244; tütüncü 274
terziler 154
tesbih 269, 286; -ciler 153
teşrifat: usulü 376; -çı 102 not 65
tevbih 196
Tevkifhane 341; bkz. Kulealtı
tevşihler 199
tevşihhan 266
tezgahçı. bkz. destgâhçı
tezhib (tezhip) 91
tezkire-i şuara 480
Tıbhane-i Amire 373 not 11
tıbbi bitkiler 377
tımar 205
tırpan. bkz. pehlivan güreşi
tırtıl 64, 130, 132, 135; bkz. işlemeler
tir 405 (bkz. ok); -keş 406 (bkz. ok çeşitleri)
tirendaz 405; -lık 405; bkz. okçuluk
Tiryaki Çarşısı 339
tiryakiler: afyon 273, 339; enfiye 339; esrar 340, 341; tütün 339
tomar 188
tombak 133, 223; saat 226
tomruk ağası 410 not 28
Tophane işi 130; bkz. işlemeler
Topkapı Saray-ı Hümayun 160
torba gezi (torba kezi). bkz. ok çeşitleri
tornacılar 153

tosbağacı kadınlar 374; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
toz bağı (tozluk, tozluk bağı) 327,481
tömbeki 202; bkz. tütünler
Trablus: burnusu 243; ihramı 136, 188, 192, 217; kuşağı 329; şalı 244
Trablusgarp 243, 332
Trabzon bezi 243
tudî 441
tuğ 256
tuğrakeş efendi 106
tulumba 95, 222; bkz. tulumbalı kandil tulumba 204, 329; -cı 274, 328, 339, 427; kahveleri 274, 318 (bkz. kahveler); kıyafeti 329; terimleri 441, 477; yemenisi 328; kullandığı sözler 478; -cılık teşkilatı 328 not 1 tulumbalı kandil 95, 222; bkz. kandiller
Tunus battaniyesi 217
turna 247
turuk-ı aliyye 241
turşular 185, 203
tutya (tutiya) 247, 377; bkz. sürmeler
tüccar sınıfları: Asmaaltı 108; Avrupa 108 not 74; Hayriye 108 not 74, 108; kantariye 108; Mısırçarşısı 108
tüfek 190; -çiler 153
tül 41, 44, 47
Türk Derneği 29,32
Türk Ocağı 29,32
Türk Yurdu 29,32
Türkiye uleması 97 not 47
türküler 336, 426
tütsü 40, 398
tütün 260, 269, 273; çeşitleri 202; tablası 202 (bkz. çubuk tablası)
tütüncü 269, 273; dükkanları 273; kıyafeti 274; terliği 274; -başı ağa 202 (bkz. konaklardaki vazifeliler)

Ubih 50, 330; bkz. Çerkez kabileleri
uçkur 184
ud 416; bkz. musiki aletleri
uğur 387; -lu sayılanlar 387-389; -suz sayılanlar 389-391
ula sınıfı 195
Ulah çalgısı (erganun). bkz. musiki aletleri
ulema 99, 100, 159, 163, 182, 197, 260, 274; sınıfı 94, 281 (bkz. ilmiyye)
ulum-ı: riyaziyye 373; Arabiyye 93
un kurabiyesi 278
Unkapanı 153, 165, 283
usta (usta hanım) 43, 48, 66, 138
usta çıkarmak 111
usta yayı. bkz. yay çeşitleri
usturalık 112, 316; bkz. berber
usturpa 329
usul-i: kıraat 89; musiki 114, 115, 199, 301
Uşak halısı 187
Uzunçarşı 159

üç çifte (bkz. kayıklar); harem kayığı 260
üç tuğlu vezir. bkz. vezir
ümera 106, 241 not 3, 338; -yı askeriyye 253
ümmü sıbyan 38; duası muskası 38
Üsküdar 182, 308, 342, 398; çatması 188 (bkz. çatma); işi kubur 221 (bkz. kubur)
üsküfi kavuğu 242; bkz. kavuklar
üstadan-ı müzehhiban 90
üste giyilenler 243.
üstufe (istufe) 334; bkz. kumaşlar ütücüler 154
üzerlik 55; otu 40
üzüm pekmezi 165

vakıf 265; pazar kayığı 258 not 26 (bkz. kayıklar)
vakt-i: mes'ud 156, 393; sa'd 112,221
vakanüvis 102 not 65
vampir 399; bkz. hortlak
Van 157, 207
varakçı 153,154
Varakçı Hanı 153
Vaynu 329; bkz. Sudan
vekilharc ağa 62, 191, 195, 199, 207, 208; bkz. konaklardaki vazifeliler
Veli Efendi Çayırı 85, 307,308
velime cemiyeti 137; bkz. düğün
vezir 181,241,255; üç tuğlu 255
vezir tuğu 233; bkz. çiçek demetleri
veziri kağıt 222; bkz. kağıtlar
vezirkârî çatma 136; bkz. çatma

vezneciler 153
vükela 99-102,109, 163, 194, 195, 206, 217, 219, 241; daireleri 204
vükela-yı: devlet 99; mazulin 104
vüzera 50, 94, 100, 125, 181, 186, 189, 190, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 216, 241,
251, 273; daireleri, konakları 205, 299 (bkz. konaklar); haneleri 251; konaklarında hizmet 296-298; konaklarında hizmet edenlere davranışları 298; konaklarında oyuncu cariyeler, sazendeler 301; kütüphaneleri 197, 198;
meclisleri 300; sahilhaneleri 216, 231 (bkz. sahilhaneler)

yağ 377; altı 300
Yağ Kapanı 153
Yağcı Hanı 153
yağlık 88; -çı 153; -çı işi 184; -çılar 153, 154
Yahudi: köçekler 425 (bkz. köçekler); kuklası 429; meyhaneleri 321 (bkz. meyhaneler); rakısı 321
yalı 211, 214-216 (bkz. sahilhaneler); sandalı 258 (bkz. sandallar)
yaldız 190, 258
yamçılar 206
yan kalfası 142·
yan minderi 217; bkz. minderler
yanaşma 190
Yanbolu abası 243 (bkz. abalar); kebesi 133
yangın: memuru 204 (bkz. karakulak ağa); nöbetçisi 203; bkz. tulumba.
Yanya 155
yapıştırma. bkz. yüz yazısı cemiyeti
yardak 71, 432; bkz. hayal oyunu
yardım sandığı 111
yasemin 233; bkz. çiçekler
yastık 129, 131, 194, 204; aynası 133, 224 (bkz. aynalar); saati 226 (bkz. saatler); yüzü 131, 184;
yazma 131; yüz 131
yaşmak 43, 66, 123, 142; bohçası 131; içlik 43, 66, 307
yaylar (deliferhad, hurrem, şepcah, tozkoparan, usta) 405
yazar 320
yazı: levhası 188; muallimi 93; takımları 189, 219-221; talimi (hokka 219-221; kağıt mıkrası 220; kalemdan 220, 221, 545; makta' 220; rikdanlık 220; su ibriği 220; süngerlik 220); cinsleri (celi 93; divani 105; nesih 84; rık'a; sülüs 84, 89, 92, 156; ta'lik 156, 296)
yazıcılık 348
yazma 64, 130, 217; bohça 427; el çevresi 199; mendil 244; seccade 217 (bkz. seccadeler); yastık 217; yemeni (içi dolu) 126, 244, 308; yemeniciler 153, 184 yazmalar: (el, fabrika, Kadıköy, kalemkari, Kandilli, münakkaş,Rumelihisar,
Samatya, Üsküdar) 218
yedekçi 155
yedi çifte 257; bkz. kayıklar
Yedikuleli tarzı. bkz. tarz-ı tahrir
yedi püskül asma 435
yeksuvar 406; bkz. ok çeşitleri
yeldirme 307; bkz. gürde
yelek 406, 593 (bkz. okçuluk); yelek çeşitleri: kartal, kuğu kuşu, toy kuşu 406
yelpaze 134, 194, 247
yemek 69, 85, 92, 95-96, 100, 111, 127, 128, 145, 266, 271, 272, 280, 286, 297, 299, 304, 308; havlusu 131; iskemlesi 185; minderi 185; odası 189 (bkz. odalar); örtüsü (Mardinkari) 132; sahanı 132; sinisi 185; şiltesi 132; tablası 183,191,209
yemekler: ev yemekleri 185; asma kabağı dolması 304; börek; çarpma böreği 185; puf böreği 185, 300; su böreği 185; bumbar dolması 269; emir dolma 300; enginar 307; gerdan söğüş 306; gözleme 185; hindi derisinden çorba 300; hindi tulumbası 300; kiremitte kefal 305; köfte 300; kuzu dolma 304, 307; sakız kabağı dolması 304; saraykârî yumurta 271; soğuk paça 271; tavuk 300; tavuk kızartma 304; yedi kardeşler 300; zerde 138; zeytinyağlı bakla 307
yemeni 244, 372 (bkz. baş yemenisi); yazma 154, 184; içi dolu (çiçekli) yazma 126, 244, 308

yemeni 283 (bkz. ayak yemenisi); tulumbacı -si 328; -ciler 153, 154
Yemeni dümbeleği. bkz. dümbelek
yemiş 73, 96, 230; bıçağı 133; dolabı 159, tabağı 133; tepsisi 133; -çiler 193
yemlikler 190
yenge hanım 142-144; bkz. düğün
Yeniköy 157, 305
yeşilduvak 37; bkz. duvak
yeşim 158, 245
yer takımı 217; bkz. yan minderi
yıldız taşı 158
yiğitbaşı 315
yoğurtçu 300, 426; bkz. pusatçı
yol sandığı 219; bkz. sandık
yonca 303
yorgan 129, 130, 135, 218, 303; abanî 218; basma 218; çivit 218; darphane işi 218 (bkz. abanî yorgan); diz
130; ipekli 218; işleme 218; kışlık pamuk: tandır 131, 231; yazlık ince 18; yazlık pamuk 130; yazma 218;
-cılar 154
yörük: besteler 301; semai 417
yular 190, 206; bkz. hayvan malzemeleri
yumurta tavası 91
yumurtacılar 153, 154)
Yunan 353
Yusufî 241; bkz. kavuklar
yük arabacısı 155; kahvesi 315 (bkz. kahveler)
yüksük 406; bkz. zıhgîr
yüz görümlüğü 125, 144, 299; yazısı (bkz. düğün); yazısı cemiyeti 142; yazısı günü
139; yazısı merasimi 142 (bkz. düğün)
yazmak 139
yüzme 78
yüzük 155; oynama 212

zabitan 338; -ı aklâm 106
zadegân 106, 425
Zağfranbolu 155
zağfiran (safran) 191
Zahire Kapanı 153
zahireciler 153
zater 377
zayiçe 393, 394; -i talî-i âli 393
zemberek 374
zembil 186
zemzem 113, 271, 285; -i Şerif 113, 271; -lik 285
zenci 333, 335,396,291; cariyeler (Habeşi, siyahî; bkz. cariye), cariye isimleri 502; köleler 332, 333; başalan 398 (bkz.karışık faniler); karışık 396, 398; ayrıca bkz. ota koyma
zenne 70 (bkz. hayal; zuhuri); -ciler 154, 345, 425
zerbâf 242; bkz. kumaşlar
zerde 138; bkz. tatlılar
zerdeste 158
zerduz 425
zergerdan 406 (bkz. ok çeşitleri); boynuzu 7
zeybek 348
zeytin kökü 245
zıbın 37, 65, 302
zihgir 406
zırva 95
zih (zıh) 66, 80, 129, 131, 135, 220
zil 73, 285; köçek 274; Kumkapılı'nın 424 not 6; Samatyalı'nın 424
zilli maşa 284
zira 429
ziyafetler 299
zobu 62, 194, 200, 201,205, 209
zolota 159
zor oyunu 428
zorbaz 429
zuhuri kolu 70,423,430,435 (bkz. meydan oyunu; orta oyunu); oyuncuları (Kavuklu, Pişekar) 435; oyunları (Ağalık, Bahçe, Hamam, Mahalle Baskını, Tımarhane, Yarışçılık) 435
zürefa 117,184
zurna 274, 435; çeşitleri (Acemi, Arabi, asafı, cura, kaba, şehri) 417; bkz. musiki aletleri